

Tidsskrift for politikk, litteratur
og samfunnsspørsmål

Nr. 1–2021
Grunnlagt 1890

ASCHEHOUG

RETUR
UKE 17

KR 179,-

SAMTIDEN

FLYKTNINGENE OG GRENSENE MELLOM OSS

Intervjuer

- FNs høykommissær for flyktninger
- Flyktingenes egne historier
- Kan flyktningkrisen løses?

INNHold

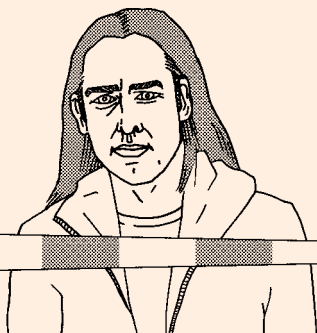
- 2 **LEDER**
Flyktningene og grensene mellom oss
- 4 **TOVE GRAVDAL**
Vi taper kampen dersom hvert land handler alene. Intervju med FNs høykommissær for flyktninger, Filippo Grandi
- 16 **KRISTINA QUINTANO**
La de grusomme bildene hjemseke oss
- 32 *Jeg kan fortelle deg hvordan døde barn lukter (bokutdrag)*
- 34 **MARIKEN LAUVSTAD**
De rettsløse
- 44 **SYLO TARAKU**
Hvor mange og hvem skal vi ta imot?
- 52 **ANNE HÅSKOLL-HAUGEN**
En flyktning krysser mitt bord
- 60 **KATRIN GLATZ BRUBAKK**
Bli sint!
- 66 **FEM FLYKTNINGER FORTELLER**
Filas historie
Luans historie
Hanins historie
Mohameds historie
Maryams historie
- 94 **MARTHE VALLE OG JON HELGHEIM**
Synet på dem splitter oss.
En brevveksling
- 110 **CHRISTIAN KJELSTRUP**
Kan flyktningkrisen løses?
Intervju med Khalid Koser
- 120 **ACHILLE MBEMBE**
Forestillingen om en verden uten grenser
- 128 **INGRID SUNDE KOSLUNG**
På grensen. Fotografier

KRITIKK

- 134 **MARCUS PAUS**
Tilbake til fremtiden. Ruinromantikk eller tradisjonsfornyelse? Om klassisk musikk og samtidsmusikk
- 140 **MARTIN SVEDMAN**
Er dramatikken i ferd med å dø ut som litterær sjanger?
- 148 **JULIE RONGVED AMUNDSEN**
Relevant hinsides teksten.
Om romanen og teateret

FASTE SPALTER

- 154 **LOUISAS VERDEN**
Louisa Olufsen Layne ser norsk kulturdebatt utenfra:
Fra konsensus til uenighet
- 156 **KJERSTI BJØRKMO**
Kjersti skriver om ting hun ikke kan:
Døden
- 158 **SAMTIDEN FRA FRAMTIDEN**
Ole Martin Moen diagnostiserer samtiden: Om landegrenser

LEDER

Flyktningene og grensene mellom oss

KRISE, KRISE, KRISE! Orker vi mer? Idet jeg skriver dette, har koronapandemien igjen strammet grepet om Norge, og vi forskanser oss i våre private hjem og kohorter. I en slik situasjon, der sosial distansering er blitt den nye hverdagen, er det forståelig dersom vi også distanserer oss fra den store verdenen der ute.

Men med jevne mellomrom banker verden på. Den gjorde det under flyktningkrisen i 2015, da flere mennesker enn noen gang før la ut på den farefulle ferden over Middelhavet til Europa. Den gjorde det i fjor, da Moria-leiren på Lesbos brant, og tusenvis av flyktninger ble hjemløse. Og den gjorde det da det ble kjent at 18 år gamle Mustafa Hasan, som har bodd i Norge siden han var liten gutt, risikerte å bli utvist. Media og engasjementet våkner, den dårlige samvittigheten kommer skyllende inn over oss – før noe annet fanger nyhetenes interesse.

Likevel er det ikke til å komme fra at den globale flyktningkrisen består. I dag er det 80 millioner flyktninger i verden. Det er dobbelt så mange som for bare ti år siden. Hver hundrede innbygger på jorden er en flyktning. Det haster med å snu utviklingen. FNs flyktningkonvensjon, som definerer hvem som regnes som flyktninger og hvilke rettigheter de har, fyller 70 år i år. Konvensjonen ble utformet i en tid med helt andre utfordringer enn i dag. For eksempel vet vi at den økende globale oppvarmingen vil føre til at flere flyktninger kommer til å banke på Europas dør. Kanskje er det rett og slett tvungende nødvendig å tenke helt nytt for å løse flyktningkrisen? Som den britiske professoren i migrasjonsstudier Khalid Koser uttaler

i intervjuet vårt med ham: «Løser vi ikke flyktningkrisen, kan vi bare glemme å løse de andre krisene» (se «Kan flyktningkrisen løses?» på side 110).

EN FLYKTNINGDEBATT KRYSSER SITT SPOR

Mens flyktningene dør, krangler vi om hvordan vi skal hjelpe dem. Som så mange av de store debattene i vår tid er flyktningdebatten betent og til dels polarisert. Tilsynelatende står idealisme mot realisme, følelser mot fornuft, solidaritet mot strenghet. For ikke å si: Det gode mot Det onde. Den ene siden vil ta imot flere flyktninger og hjelpe dem *her*. Den andre siden vil ta imot færre og hjelpe dem *der*. De første har det moralske overtaket og karakteriserer gjerne motparten som kyniske. De andre argumenterer ut fra hensynet til norsk økonomi og enhet, og karakteriserer den første gruppen som naive. Ikke lite energi på begge sider går med til å ergre seg over eller harselere med meningsmotstandere.

Hvorfor er flyktningdebatten så fastlåst? I teksten «En flyktning krysser mitt bord» skriver Anne Håskoll-Haugen treffende: «Svaret er *identitet*. Dypest sett handler nemlig fortellingene om flyktninger ikke om *dem*, men om oss selv.» Hva du signaliserer når du hevder en mening, kan av og til overskygge selve saken. Hvem du er uenig med, og dermed markerer avstand til, tillegges gjerne like mye vekt som det du faktisk mener. I virkeligheten er uenigheten – for eksempel om hvem og hvor mange vi skal ta imot – ofte symbolsk, og ikke like stor som temperaturen i meningsutvekslingene kan tyde på.

MENTALE GRENSE

Flyktningdebatten er tidstypisk også ved at den tar opp i seg noen grunnforestillinger som preger andre debatter. En er forestillingen om Norge som humanitær stormakt. Norge er blant landene som i forhold til folketallet tar imot flest asylsøkere og kvoteflyktninger, og som bidrar med mest finansiell støtte til FNs høykommissariat for flyktninger. Og likevel kan Norge gjøre mer. Fjorårets 1387 asylsøkere som fant veien hit, er når alt kommer til alt, en forsvinnende liten del av verdens flyktninger. De siste årene er antallet norske asylmottak blitt kraftig beskåret. Mange flyktninger – og ikke minst barna deres – havner i en endeløs spiral av byråkrati og meningsløs lediggang. Disse menneskene hadde fortjent en skikkelig offensiv fra sentralt politisk hold i Norge, men i dag vinner man ikke valg ved å tale flyktningenes sak.

Et kjerneargument i flyktningdebatten er hensynet til velferdsstaten. Selvsagt er det grenser for hvor mange flyktninger Norge kan ta imot før vi ikke klarer å opprettholde dagens velferdsnivå. Likevel er det grunn til å spørre, ut fra et menneskerettighetsperspektiv: Hva er viktigst – hensynet til velferdsstaten, eller til flyktningene?

Den absolutt udiskutable enheten i flyktningdebatten er nasjonalstaten. Ingen-ting tilsier annet enn at nasjonalstaten er kommet for å bli. Men også dens eksistensberettigelse, og måten den manifesterer sin suverenitet på, fortjener nytt søkelys. I essayet «De rettsløse» skriver Mariken Lauvstad om gapet mellom det alle mennesker burde ha krav på i kraft av universelle menneskerettigheter, og rettighetene den enkelte flyktning faktisk mangler, fordi hun eller han har endt opp i en annen nasjon. Filosofen Achille Mbembe har også bidratt i dette nummeret. Han kaller forestillingen om en verden uten grenser en utopi, som det ikke desto mindre er viktig å strekke seg mot. Mbembe påpeker det paradoksale ved at «fri flyt» av mennesker fremheves som et ideal i den globaliserte verden – men bare gjelder de heldige utvalgte. Akkurat i disse dager burde dét ikke være vanskelig å relatere seg til: smerten ved en innskrenket bevegelsesfrihet.

Ingen vil hevde at det er enkelt å «løse» flyktningkrisen. Men å innfinne seg med status quo innebærer å måtte leve med det dypt urimelige ved at mennesker som deg og meg må utholde store lidelser, bare fordi de ble født i en del av verden der kanskje krig eller sultkatastrofer herjer, og ikke kan slippe inn i en annen del vi bare med en viss rett kaller *vår*. Slik synliggjør flyktningkrisen at vi alle er bundet, ikke bare av fysiske grenser, men også av grensene for vår fellesskapsfølelse og forestillingsevne stilt overfor et internasjonalt politisk system som ofte fremstår som naturgitt.

MITT MØTE MED MARYAM

Det må være lov å være en tviler i flyktningdebatten. De aller fleste av oss ønsker i utgangspunktet å hjelpe andre personer i nød. Samtidig kan vi ikke neglisjere at asylinnvandringen byr på reelle utfordringer. Men i polariseringens tid har jeg tro på menneskemøter, både mellom meningsmotstandere og med dem det virkelig gjelder. I dette nummeret av Samtiden kommer fem flyktninger til orde. De har rømt fra krig, tortur, overgrep og annen faenskap. De beretter om strabasiøse og dramatiske reiser, over vann, over sand. Dette er mennesker som aldri kunne ha vært reddet om Norge hjalp dem *der*. De utgjør ingen trussel mot den norske samfunnsmodellen.

Særlig en av dem etterlot meg dypt og varig berørt. Somaliske Maryam er en såkalt papirløs flyktning. Av frykt for å bli gjenkjent, viser hun ikke ansiktet på fotografiet vi tok av henne. Hun har også dekket til hendene, som ble brennemerket av mannen hun rømte fra. Hun heter ikke engang Maryam – sitt egentlige navn tør hun ikke å oppgi. Papirløs, ansiktsløs, navnløs og venneløs hensleper hun dagene med å gå rundt i Oslo, helt alene i verden. Les den hjerteskjærende historien om henne på side 90. Og tenk du, som meg av og til, at det ikke er stort mer vi som samfunn og enkeltindivider kan gjøre for flyktningene, la hennes avsluttende ord være et ekko i din bevissthet:

– Kan du hjelpe meg?

Christian Kjelstrup
Redaktør

TEKST TOVE GRAVDAL

Vi taper kampen dersom hvert land handler alene

– et intervju med
FNs høykommissær for flyktninger

Om bidragsyteren	
TOVE GRAVDAL er frilans utenriksjournalist med mange års fartstid i Morgenbladet og Aftenposten. I fjor kom hun med boken <i>Til bords med de mektige – historien om Norge og FNs sikkerhetsråd</i>.	
	HVA KAN HVER ENKELT AV OSS GJØRE FOR Å HJELPE FLYKTNINGER?
Vi journalister er heldige. Vi kan møte og oppsøke flyktninger og formidle deres historier, inkludert hvordan de opplever det å komme til Norge. Vi kan både vise empati og yte motstand, altså behandle flyktninger som folk flest. Den som har en flyktning i nabolaget, kan invitere på kaffe, selv om det føles litt kleint.	

FOTO KATINKA MUSTAD

– Det trenger ikke være en motsetning mellom å ta imot flere flyktninger og å sikre nasjonalstatenes interesser, sier FNs høykommissær for flyktninger, Filippo Grandi.

TG: Ifølge FNs høykommissariat for flyktninger (UNHCR) har antallet mennesker som det siste tiåret er blitt tvunget til å forlate sine hjem på grunn av konflikt, nesten blitt fordoblet, fra 41 millioner i 2010 til over 80 millioner i 2020. Hvordan vil du, som er utdannet historiker, sammenligne vår periode i verdenshistorien med tidligere flyktningkriser?

FG: Antallet er veldig høyt. Det er antakelig det høyeste noensinne siden vi begynte å samle inn troverdig statistikk. Under andre verdenskrig var antallet flyktninger naturligvis enormt, men statistikken var mindre presis. Det som er sikkert, er at vi de siste tiårene aldri før har hatt hele 80 millioner flyktninger og internt fordrevne i verden. Hva er grunnen, og hva kan vi sammenligne

denne situasjonen med? De siste 30 årene har vi beveget oss stadig mer i retning av det de geopolitiske ekspertene kaller en multipolar verden. Den er ikke så klart delt opp som verden var under den kalde krigen i en maktbalanse mellom USA og Sovjetunionen. En kort periode var USA den dominerende supermakten. Men etter det er geopolitikken blitt mer kompleks. Vi har alltid hatt og vil dessverre alltid ha konflikter, men de er blitt vanskeligere å håndtere. Dagens verden er sammensatt og rommer mange lokale konflikter, og det er de som fører til det høyeste antallet fordrevne. Dessverre tror jeg denne utviklingen kommer til å fortsette. Også fordi institusjonene som ble etablert for 70–80 år siden for å håndtere konflikter, ikke er blitt endret slik at de kan tilpasses en multipolar verden. FNs sikkerhetsråd, som Norge nå er medlem av, er den viktigste institusjonen for å ivareta sikkerhet i verden i dag. Rådet har en utdatert struktur med fem faste medlemsland som seiret i andre verdenskrig for 75 år siden, mens de andre landene er roterende medlemmer. Noen veldig viktige land er ikke permanent representert, rådet er ikke tilpasset

Institusjonene som ble etablert for 70–80 år siden for å håndtere konflikter, er ikke blitt endret slik at de kan tilpasses en multipolar verden.

en ny tid. Dette er bare ett eksempel som viser at vi ikke har et godt system for å stanse konflikter, og enda mindre forhindre dem. Konflikt er den viktigste årsaken til flukt, det er det vi jobber med i UNHCR.

TG: Du sier altså at sammenlignet med tidligere perioder er vi nå inne i en dyp krise når det gjelder verdens flyktninger?

FG: Krisen handler ikke bare om flyktninger, men om det som utløser flukt. Krisen kjennetegnes av en manglende evne til å skape fred. Jeg må også tilføye et viktig punkt, nemlig at sammenlignet med for 20–30 år siden er verdens befolkning blitt mye mer mobil. Du og jeg er privilegerte; under normale omstendigheter kan vi fly verden rundt. Men det er også blitt lettere å flytte på seg for mennesker som er avhengige av andre transportmetoder, for eksempel menneskesmugling. Vi ser en kombinasjon av drivkrefter, med konflikt som den viktigste når det gjelder flyktninger. Så har du fattigdom, ulikhet, klimændringer og pandemier. Alt dette har gjort situasjonen veldig komplisert og har satt flere mennesker i bevegelse. Ikke alle er flyktninger, men de beveger seg gjerne sammen. Derfor er håndteringen av disse strømmene mer krevende enn noen gang før.

TG: FNs høykommissariat ble etablert i 1950 for å hjelpe flyktningene i Europa etter andre verdenskrig, og skulle etter planen oppløses når krisen var over. Det skjedde ikke, nye kriser kom, og i dag arbeider dere i 135 land og har 17 000 ansatte. Da organisasjonen fylte 70 år før jul, sa du at det var en ubehagelig bursdag. Hvorfor?

FG: Fordi det var meningen at FNs høykommissariat skulle forsvinne. Det største

flyktningproblemet etter andre verdenskrig var i Europa, her hadde konflikten rammet de sivile hardt, og millioner var fordrevne. Så startet den kalde krigen, en østblokk oppsto bak det som ble kalt jernteppet, og folk forsøkte å flykte fra diktaturer i Sovjet-blokken til vestlige land. Dette skulle vi håndtere. Så kom nye problemer, som Sovjetunionens invasjon i Ungarn i 1956, som førte til hundretusener av ungarere på flukt vestover. Deretter fulgte avkolonialiseringen i Afrika og andre steder, som ledet til nye konflikter – noen steder uavhengighetskriger, andre steder til konflikter etter uavhengigheten. Det forårsaket en ny type tvangsforflytning. Til å begynne med håndterte vi individuelle tilfeller, men etter hvert mer og mer store bevegelser av mennesker. Det førte til at arbeidet vårt endret karakter. Vi kunne ikke bare være en organisasjon som håndhevet folkeretten og ivaretok individers juridiske rettigheter, vi ble også en stor nødhjelpsorganisasjon, siden disse menneskene trengte mat og medisiner og tak over hodet. Vi fikk en dobbel funksjon, som vi fortsatt har i dag.

TG: Du har 40 års erfaring med flyktningarbeid. Det begynte med flyktninger fra Kambodsja i Thailand på 1980-tallet, du arbeidet med fordrevne kurdere under den første Gulfkrigen i 1991, og med mennesker som flyktet fra folkemordet i Rwanda i 1994. Du har ledet operasjoner i mange land, deriblant i Kenya, Jemen og Afghanistan, og før du ble høykommissær for flyktninger i 2015, ledet du FNs organisasjon for hjelp til de palestinske flyktningene (UNWRA). Du peker på at kommissariatet er en humanitær organisasjon, men alle disse krisene du har jobbet med, er også politiske kriser. Er det en grunnleggende erkjennelse fra arbeidet med flyktninger at politikk og nødhjelp er tett sammenvevd?

A close-up portrait of Filippo Grandi, a middle-aged man with grey hair, resting his chin on his hand. He is wearing a dark suit jacket over a light blue shirt. The background is a blurred blue and white pattern, possibly a UNHCR logo.

FILIPPO GRANDI

FNs høykommissær for flyktninger. Grandi begynte sin karriere innen FNs høykommissariat for flyktninger (UNHCR) i 1988, og har tjenestegjort i en rekke land, blant annet Sudan, Syria, Irak og Den demokratiske republikken Kongo. Han har også ledet en rekke nødhjelpsoperasjoner i blant annet Kenya, Ghana, Liberia, Jemen og Afghanistan. Fra 2010 til 2014 var han generalsekretær for FNs hjelpeorganisasjon for palestinske flyktninger i Midtøsten. Grandi er utdannet historiker fra hjembyen Milano, og er æresdoktor ved University of Coventry.

FG: Absolutt. Jeg vil være enda tydeligere og si at flyktningkriser i særdeleshet alltid henger sammen med politiske kriser, siden flyktninger rømmer fra konfliktområder. Den grunnleggende årsaken til flukt er og blir konflikt, menneskerettighetsbrudd, dårlig styresett, diktatur, undertrykkende regimer, vold og borgerkrig. Dette bunner for det meste i politikk. Vi håndterer konsekvensene, vi jobber ikke med de grunnleggende årsakene. Men noen må ta tak i dem. Hvis ikke regjeringer, la oss si det internasjonale samfunnet, tar for seg grunnproblemene, løser vi krisen bare midlertidig. Vår primære oppgave er å gi flyktninger mat, medisiner og husvære. I tillegg har FNs høykommissariat et mandat som strekker seg ut over det å være en nødhjelpsorganisasjon. Vi skal sørge for å gi beskyttelse. Det betyr at flyktninger er et særskilt tilfelle når det gjelder nødhjelpsbehov. De flykter fra utrygghet, og vi må sørge for at uansett hvor de drar, må de kunne være i sikkerhet. Vi kan være deres forsvarere overfor myndigheter som tar imot flyktninger. Ofte er flyktningene internt fordrevne i eget land, de flykter fra én del av landet til et tryggere område. Vi må sørge for at de er i sikkerhet når de når frem til dette området. Beskyttelse er den tekniske betegnelsen på denne oppgaven. Beskyttelse bygger på lover og regler, hvorav den viktigste er flyktningkonvensjonen fra 1951, som mange av verdens land har signert. Min jobb som høykommissær er å minne myndigheter om at de har signert konvensjonen om å beskytte flyktninger og å si at de må sørge for at det skjer. Jeg minner dem om at de heller ikke kan sende flyktningene tilbake til krig og forfølgelse. Så har vi et annet viktig mandat, som er mindre kjent, nemlig å hjelpe land med å finne løsninger som er i tråd med prinsippene i konvensjonen. Å tvangssende folk tilbake er ikke en løsning, siden det bryter med prinsippene. Men hvis en konflikt tar slutt, eller landets ledelse blir byttet ut og det fører til færre overgrep, kan vi diskutere tilbakeføring av flyktninger. En annen løsning kalles overføring av flyktninger. Norge tar imot 3000 overføringsflyktninger i året, noe som er bra, siden antallet bare var 1000 for noen få år siden. Jeg er veldig stolt av at Norge har økt antallet i den tiden jeg har vært høykommissær. Disse 3000 er flyktninger i Libanon, Colombia og andre land, og Norge

har sagt seg villig til å ta imot folk som er blant de mest sårbare og som har særskilte hjelpebehov. Vi gir med andre ord ikke bare nødhjelp, men også beskyttelse, og vi prøver å finne løsninger som går ut på å la flyktninger få tilbake et normalt liv enten i hjemlandet deres eller i et annet land.

TG: Er flyktningkonvensjonen tilstrekkelig for å håndtere dagens situasjon, eller trenger vi å endre den eller forhandle frem en ny konvensjon?

FG: Konvensjonen består av noen grunnleggende prinsipper, og gjennom 70 år har vi sett at disse prinsippene er anvendelige i situasjoner som forandrer seg. I denne perioden er det kommet nye konvensjoner, vi har én for Afrika og én for Latin-Amerika som kalles Cartagena-erklæringen. Europa har utviklet sitt eget lovverk for å forsvare flyktninger og asylretten, og noe av dette lovverket er strengere enn selve flyktningkonvensjonen. Vi utfyller konvensjonen med nye, juridiske virkemidler. Etter 2015, fremskyndet av det store antallet mennesker som kom til Europa det året, avviklet FN et flyktningtoppmøte i New York i 2016. Jeg hadde nettopp startet i denne jobben, og alle FNs medlemsland ble enige om det som blir kalt New York-erklæringen. Den stadfester prinsippene i konvensjonen, men sier at vi trenger å utvikle nye verktøy for vår tid. Prinsippene er gode og gjelder fortsatt, men verktøyene må forbedres. Toppmøtet ga min organisasjonen i oppdrag å utvikle det vi kaller en global overenskomst om flyktninger. Den ble utviklet og godkjent av FN i 2018, og legger for eksempel opp til at næringslivet og sivilsamfunnet skal involveres i økende grad, for å håndtere de nye flyktningstrømmene. Norge er en sterk støttespiller for overenskomsten, som vi nå bruker i mange flyktningssituasjoner.

TG: FNs menneskerettighetserklæring fra 1948 gir alle rett til å søke asyl i et annet land for å slippe unna forfølgelse. Stadig flere reiser spørsmål ved asylretten, også i Norge. Argumentet mot er at bare noen få har mulighet til å flykte til et land langt unna hjemlandet. For eksempel er det de mest ressurssterke syriske flyktningene som klarer å komme seg til Norge for å søke asyl her.

Kritikerne mener asylordningen må organiseres på en annen måte. Er det rett og rimelig at spørsmålet stilles?

FG: Nei, jeg mener ikke det. I Europa har vi en tendens til å tenke at flyktninger er vårt problem. Men av de 80 millionene vi snakker om, befinner 90 prosent seg i fattige land, ikke her. Flyktninger flest kommer seg aldri til Norge, Italia, USA eller Australia. De fleste drar til steder så nær hjemlandet som mulig, fordi de ønsker å vende tilbake, eller fordi de ikke kommer seg lenger. Det første vi må si i denne debatten er at ja, la oss hjelpe de landene som tar imot flest flyktninger, og de landene der konfliktene pågår, for eksempel Jemen, hvor fordrevne sivile ikke engang kommer seg ut av landet. Derne må vi overføre flere flyktninger. De sårbare flyktningene kan være kvinner som er voldtatt som ledd i krigføringen. Det skjer i Sahel, og vi har sett det skje med rohingyaene i Myanmar. De trenger å bli overført til andre land. Det er bra med Norges 3000, det ville vært flott med enda flere. Under president Donald Trump kuttet USA antallet overføringsflyktninger, mens Joe Biden ønsker å øke antallet igjen, noe som er veldig positivt, siden USA allerede tar imot flest. Dette vil hjelpe de aller mest sårbare. Men så vil det alltid være mennesker som kommer direkte til de rike landene. De har kanskje ingen annen mulighet til å søke trygghet. Jeg er imot å fjerne denne muligheten. Mange i rike land sier at vi skal la flyktningene være i fattige land og si ut dem som trenger asyl der. Det er urimelig. Hvorfor skal alle bli værende i land som allerede har flest flyktninger? Derne, hvis rike land begrenser menneskers rett til å søke asyl, vil resultatet bli katastrofalt. Da vil andre land ønske å gjøre det samme. Når jeg besøker fattigere land, vil lederne deres si til meg at hvis Europa eller USA ikke tar imot flyktninger, hvorfor skal vi gjøre det? Så det er ikke bare galt

Egentlig var det meningen at FNs høykommissariat skulle forsvinne.

på et prinsipielt grunnlag å endre asylordningen, det skaper også en farlig presedens i hele verden.

TG: USA har ikke undertegnet flyktningkonvensjonen. Men president Joe Biden har altså varslet at USA vil ta imot 125 000 kvoteflyktninger i året, en økning fra 15 000 i Trumps siste år. Ville du ha ønsket at USA var et partsland i konvensjonen?

FG: USA har faktisk signert konvensjonens protokoll, som kom i 1967. Bortsett fra de uvanlige siste årene har USA spilt en veldig viktig rolle i flyktninghistorien. Husk at USA er et land bygget på migrasjon og flyktninger, og i opinionen er det bred, tverrpolitisk støtte til mennesker på flukt, tross de siste årenes diskusjoner. Det er grunnen til at USA, også under Trump, er den største finansielle bidragsyteren til kommissariatet, med klar margin. I 2020 mottok vi fem milliarder dollar, hvorav to milliarder kom fra USA. Jeg håper andre land vil følge opp, for vi kan ikke fortsette å ha denne ubalansen. Helt siden krisen i Indokina på 1980-tallet har amerikanerne hatt det største programmet for overføringsflyktninger. Bare i 2020 havnet USA på andre plass, da Trump senket kvoten til 15 000, og Canada tok imot rundt 35 000. Jeg er trygg på at USA igjen kommer til å ta imot flest. USA tar dessuten imot mange mennesker direkte over grensen fra Mexico. Dette er et vanskelig spørsmål, og har vært det under alle presidenter. Vi jobber med USA for å forbedre deres mottaksrutiner både på flyplasser og på grensene. USA er aktivt og til stede på alle fronter, og vil fortsette å være et ledende land på dette feltet.

TG: Du nevnte de 3000 flyktningene som Norge tar imot. Antallet er et resultat av en veldig hard dragkamp mellom regjeringen og dens støtteparti i Stortinget. Et argument som brukes av det norske Fremskrittspartiet for å begrunne motstanden mot en så høy kvote, er at vi kan hjelpe mange flere flyktninger der de er, slik de formulerer det. Det er en logikk her, fordi man får mye mer ut av pengene ved å støtte høykommissariatets arbeid i Libanon eller Tyrkia enn ved å bruke samme sum på individer som kommer til Norge. Hva sier du til dette argumentet?

I Europa har vi en tendens til å tenke at flyktninger er vårt problem. Men av de 80 millionene vi snakker om, befinner 90 prosent seg i fattige land, ikke her. Flyktninger flest kommer seg aldri til Norge, Italia, USA eller Australia.

FG: Det er riktig at det koster mindre å hjelpe en flyktning i andre land. Like fullt finnes det sårbare flyktninger i land hvor de har tatt tilflukt, som fortsatt har det vanskelig. Her er et tydelig eksempel: Mennesker som har flyktet fra diskriminering og forfølgelse på grunn av seksuell legning, anses som flyktninger. Ofte flykter de fra land der undertrykkelsen er brutal, til et annet land hvor de fortsatt blir forfulgt. Kanskje får de asyl, men de blir fortsatt diskriminert i lokalsamfunnet. Et annet eksempel er kvinner som har vært utsatt for vold, eller medlemmer av religiøse minoriteter. Så vi forteller land som mottar overføringsflyktninger at de må ta dette beskyttelsesbehovet med i betraktningen. Disse menneskene får bedre beskyttelse i Norge enn i Kenya eller Libanon, eller hvor de nå er. Det andre jeg vil si om dette, vil jeg også illustrere med et eksempel. For et par år siden var jeg i Malaysia, som mottar et stort antall flyktninger, hovedsakelig fra Myanmar, mange er rohingyaer. Det er snakk om mellom 100 000 og 200 000. Malaysia er et mellominntektsland i vekst, men ikke så rikt som land i Europa. Dets ledere sa til meg at tidligere ble en fjerdedel av flyktningene i landet overført til USA, Canada, Australia og Europa, men nå er det slutt. «Det gjør det vanskeligere for oss å overbevise opinionen vår om å ta imot flyktningene. De spør hvorfor vi skal ta alle sammen, ingen vil bære byrden med oss», sa de. De pekte altså på at overføring av flyktninger var et veldig viktig argument overfor egen opinion. Ytre høyre-partier eller hvem det nå er som fremfører argumentet om å hjelpe flyktninger *der de er*, er altså opptatt av opinionen i Norge, i mitt hjemland Italia eller i USA. Men det finnes også en opinion i de landene som mottar mange flyktninger. Overføring sender et budskap om at vi ikke bare er villige til å gi

penger for å holde folk der, vi er også til en viss grad villige til å dele byrden. Sårbare grupper og byrdefordeling er to sterke argumenter for å overføre flyktninger. Men det vil alltid være få av dem. Selv i gode år har vi aldri overført mer enn inntil 120 000 flyktninger. I 2020 var det svært få, siden vi måtte kutte i reiseaktiviteten på grunn av pandemien, og antallet var under 35 000. Det er få, men symbolsk sterkt og virkningsfullt for dem med høyest risiko.

TG: Norge har tatt imot 50 flyktninger fra Moria-leiren i Hellas, og de første kom til Norge ved årsskiftet. Burde Norge tatt imot flere?

FG: 50 er en god begynnelse, men jeg håper dere kan ta imot flere. Dette er for øvrig ikke overføringsflyktninger, vi kaller det omplassering fra ett europeisk land til et annet. Normalt overføres ikke flyktninger fra ett europeisk land til et annet. Men EU opprettet dette programmet på grunn av den spesielle situasjonen i Hellas, og vi har oppmuntret land utenfor EU til å delta. Det har gått litt sakte, noe det er mange grunner til, og etter de første 50 håper jeg Norge vil ta imot flere.

TG: Moria-leiren har fått mye oppmerksomhet, og aktivister som beveges av bildene derfra, bruker kreftene på å kjempe for dem som befinner seg der. Men det finnes sårbare flyktninger andre steder, for eksempel i Sahel. Er det en risiko for at aktivismen gjør det vanskeligere å beskytte de aller mest trenge flyktningene?

FG: Nei. I min jobb er det krevende ikke å være mer opptatt av én situasjon enn en annen. Vi må hele tiden fremme støtte til *alle* kriser. Grunnen

til at Moria er så synlig, er at leiren er i Europa, på vårt kontinent, og vi regner ikke med at slike ting skjer her. Det er bra at det finnes en omplasseringsmekanisme, ikke bare fra Hellas, men også fra land som Italia og Kypros i frontlinjen, dit folk først ankommer. For rundt 20 år siden utviklet Europa systemet som kalles Dublinavtalen. Det går ut på at asylsøkere måtte holde seg i det første landet de kom til og søke asyl der. Det ble gjort for å hindre at alle dro til de mest attraktive landene, som Tyskland og Sverige. Det var et godt system for et lite antall, men det slo feil da mange flere kom, fordi det la byrden på det første ankomstlandet. Nå forsøker Europa å gå videre fra Dublin med en bedre asylpolitikk. De europeiske institusjonene har innledet diskusjonen med medlemslandene om en ny mekanisme som kalles asyl- og migrasjonspakten. Den vil gjøre omplassering enklere med en fast fordelingsmekanisme mellom landene, fremfor å måtte forhandle hver eneste gang. Norge og Sveits er ikke med, men som med Dublin, kan dere delta. Jeg mener dette er en god metode for å gjøre spørsmålet om fordeling av asylsøkere mindre kontroversielt.

TG: I et tidligere intervju har du sagt at å sette opp gjerder for å holde flyktninger ute i stedet for å etablere systemer for siling og kontroll, er det samme som å svikte europeiske verdier. Hva mener du med det, og hva er de europeiske verdiene?

FG: Under et besøk i Ungarn hørte jeg at styresmaktene ikke vil slippe inn noen fordi de ønsker å forsvare Europas kristne verdier. Beklager, det godtar jeg ikke. Europas verdier, om de er kristne eller noe annet, dreier seg om å forsvare frihet og å beskytte mennesker som flykter fra forfølgelse. Det er ikke verdier som går ut på å sikre ett religiøst særtrekk eller én etnisitet. Hvis det er dét disse menneskene mener med verdier, så kjenner jeg meg ikke igjen i dem. Jeg tror heller ikke det var slike verdier som la grunnlaget for Europa eller de europeiske statene. Norge, som andre land i Europa, er grunnlagt på verdier som toleranse, imøtekommenhet og solidaritet. Når det er sagt, må vi selvsagt ha regler. De som misbruker asylretten og kommer til Europa av andre grunner, bør sendes tilbake dersom de ikke blir anerkjent som flyktninger. De

skal ikke bli dårlig behandlet, men de skal sendes tilbake til sine hjemland, og det må finnes avtaler med disse landene. Jeg tar ikke til orde for at det skal være fritt frem, men jeg vil at verdiene vi forsvarer, skal være ekte, i stedet for falske verdier som politikere fremmer ene og alene for å vinne neste valg. Jeg mener også at å forby hjelpeorganisasjoner å redde folk i Middelhavet eller å bygge de høye piggtrådgjerdene jeg har sett i Ungarn og andre steder, ikke løser noen problemer. Løsningen er å ha gode systemer for å motta folk, sile dem og fordele dem. Løsningen er å gjøre mer der de kommer fra ved å skape fred, utvikling, motvirke klimaendringer, slike ting. Piggtråd og høye murer egner seg bare på tv for å få stemmer fra folk som ikke har tenkt nøye igjennom disse spørsmålene.

UNHCR
The UN Refugee Agency

FNs HØYKOMMISSARIAT FOR FLYKTNINGER

Opprettet i 1950 av
FNs generalforsamling,
som ledd i å hjelpe

europeiske flyktninger etter andre verdenskrig. Mandatet til kommissariatet er å lede og samordne den internasjonale innsatsen for å beskytte flyktninger i hele verden «frem til flyktningproblematikken er løst». Den engelske betegnelsen UNHCR (United Nations High Commissioner for Refugees) brukes vekselvis om høykommissæren, og om organisasjonen han leder. Hovedkontoret til høykommissæren og kommissariatet ligger i Genève, men organisasjonen har feltkontorer i 123 land. I 1954 mottok FNs høykommissariat for flyktninger Nobels fredspris for sitt arbeid med å hjelpe Europas flyktninger etter andre verdenskrig, og i 1981 for å bistå flyktninger globalt. Kommissariatet finansieres nesten utelukkende av frivillige bidrag fra ulike giverland, men også fra organisasjoner, privat sektor, fond og enkeltpersoner. Blant de tidligere høykommissærene for flyktninger er Thorvald Stoltenberg og António Guterres, som i dag er FNs generalsekretær. Siden 2015 har Filippo Grandi vært FNs høykommissær for flyktninger.

TG: Men politikerne du viser til, vil argumentere for at de forsvarer sitt lands borgere. Kan de universelle menneskerettighetene sies å stå i motsetning til nasjonalstatens interesser, som først og fremst handler om å sikre dem som allerede bor der?

Hvis rike land
begrenser
menneskers rett
til å søke asyl,
vil resultatet bli
katastrofalt. Da vil
andre land ønske å
gjøre det samme.

FG: Nei. Å forsvare egne borgere er ikke bare en rett, men også en plikt for et lands myndigheter. Men det står ikke i motsetning til å tilby en godt organisert beskyttelse for mennesker i fare. Det er hva flyktninger er – de er mennesker i fare. Hvis nabohuset ditt brenner, tar du imot personen som flykter fra brannen og søker tilflukt hos deg. Det betyr ikke at huset ditt ikke skal beskyttes. Personen du har sluppet inn, skal oppføre seg ordentlig og respektere husreglene dine. Det må flyktninger også gjøre, de har plikter. Men du har en plikt som menneske til å verne om andres menneskerettigheter. Her er det ingen motsetning. Så kan en alltid hevde, og det skjer ofte, at det kommer et stort antall mennesker, at det ikke finnes jobber til dem og at den økonomiske belastningen blir for stor. Det må man være oppmerksom på. Men for å være ærlig: Antallet personer som kommer til rike land, er ingen økonomisk belastning av store proporsjoner. Imidlertid kan nærværet deres føre til sosiale spenninger, og svaret på det er å ha bedre integreringsprogrammer. De nordiske landene har de beste integreringsprogrammene, og selv om det har vært problemer også der, opplever jeg at når det gjelder utdanning, jobb

og språkopplæring, er programmene veldig gode. Sosiale problemer oppstår når de ikke er velfungerende. Vi trenger å bruke penger på slike programmer i stedet for å bygge murer.

TG: La oss vende tilbake til de grunnleggende årsakene til at mennesker flykter. I anledning kommissariatets 70-årsjubileum skrev du: «Hvor mange mennesker må oppleve fordri- velsens tap og uverdighet før politiske ledere gjør noe med årsakene til flukt?» Hva skal de politiske ledere gjøre?

FG: Årsakene til flukt er mange, ikke bare konflikt, men også klimakrise, pandemier, fattigdom og ulikhet. Dette er virkelig globale utfordringer, og det som må skje – jeg er ikke sikker på at det kommer til å skje, men la oss håpe – er at med en ny administrasjon i USA, vil vi få et sterkere amerikansk lederskap som innser at dette er felles problemer som ikke kan løses land for land. Jeg ser på folkeforflytninger som del av disse felles problemene. Hvis vi fortsetter å insistere på at hvert enkelt land løser sine problemer, vil problemene komme tilbake. Covid-19 er et åpenbart eksempel. Reaksjonen på pandemien har vært blandet, landene opptre langt på vei på egen hånd, men de forstår mer og mer at de må koordinere seg siden viruset aldri vil stoppe ved noen landegrense. Behovet for å koordinere gjelder også konflikter og klima- endringene. Konflikter sprer seg og forårsaker at folk flykter over landegrenser. Så vi er nødt til å jobbe sammen. Norge er nå medlem av FNs sikkerhetsråd og har et særskilt ansvar siden Norge alltid har fremmet internasjonalt samarbeid, uansett farge på regjeringen, enten den har vært konservativ eller sosialdemokratisk. Temaer som klimakrise og skolegang for alle, er viktige for norske regjeringer. Jeg håper Norge vil ta med seg disse sakene til Sikkerhetsrådet og samle stater til støtte for at institusjonene samhandler. Hvis vi fortsetter å handle hver for oss, vil problemene bare øke.

TG: Din forgjenger som høykommissær og nåværende generalsekretær i FN, António Guterres, har sagt at ulikhet er vår tids kjen- netegn. Du har også pekt på ulikhet som en grunnleggende årsak til at mennesker flykter. Kan du utdype det?

FG: Økonomiske migranter er teknisk sett ikke flyktninger. Men i realiteten flykter mange på grunn av en kombinasjon av konflikt og fattigdom. Konflikt fører til fattigdom. Selv klimaendringer kan føre til fattigdom. Alt henger sammen i vår tid. Så det generalsekretæren sier, er absolutt sant, økonomisk ulikhet er trolig det største problemet menneskeheten må løse. FN har laget et veldig nyttig rammeverk for global utvikling med bærekraftsmålene, som er en godt utformet og utfyllende planskisse for utvikling. Ideen er at innen 2030, om ti år, vil menneskeheten være på vei til å nå målene, som spenner fra utdanning til miljø, hav og industriell utvikling. Alle stater bør følge planskissen, mens rike land som Norge bør fremme bærekraftsmålene rundt i verden. Ikke bare gjennom nødhjelp, men ved å investere i utvikling som retter seg etter disse målene. Bare dersom vi går i den retningen, kan vi begynne å snu utviklingen mot mer ulikhet. Økende ulikhet vil gjøre alle problemer vi har snakket om, enda verre, inkludert tvungen forflytning.

TG: UNHCR jobber ofte i områder med en fattig lokalbefolkning. I mange tilfeller ser de at flyktningene får hjelp fra verdenssamfunnet, mens de selv ikke får noe. Det skaper spenninger og en legitim følelse hos lokalbefolkningen av å bli overlatt til seg selv. Hva sier du til dem?

FG: Aller først må jeg påpeke at stadig færre flyktninger oppholder seg i flyktningleirer, de fleste av dem bor i lokalsamfunn. De siste årene har vi forsøkt å overtale land som tar imot mange flyktninger, om ikke å isolere dem i leirer eller å opprette spesialprogrammer for dem, men heller tillate dem å bosette seg i lokalsamfunn. Det betyr at disse lokalsamfunnene må oppgradere sine tjenester og sin økonomi for at ikke flyktningene skal bli en for stor byrde. Da jeg som yngre jobbet ute i felt, bodde de fleste flyktninger i leirer, vi

bygget skoler for dem og ansatte lærere. Nå sier vi nei, la oss heller forbedre landsbyens skole, slik at både de lokale og flyktningene kan ha nytte av det. Det har vi gjort i mange land, og statene begynner å innse at selv om det er vanskelig og dyrt å ta imot flyktninger, kan det også mobilisere ressurser som har permanent effekt selv om flyktningene vender hjem. Det kan være en god investering i utvikling. I samarbeid med store institusjoner som Verdensbanken har vi i mange tilfeller snudd et negativt utgangspunkt til noe positivt. Ny tenkning og nye metoder er tatt i bruk. Vi har jobbet mye med dette de siste fem årene.

TG: Du nevnte at FN ikke er tilstrekkelig tilpasset behovene i dag. Hva må endres hos høykommissariatet og i FN som helhet?

FG: De politiske mekanismene i FN må endres, ikke FN som organisasjon. Sikkerhetsrådet er et organ som består av medlemslandene, det samme gjelder FNs generalforsamling. Det er disse organene som ikke er tilpasset dagens situasjon, særlig trenger Sikkerhetsrådet å bli mer effektivt. I løpet av de fem årene jeg har vært høykommissær, kan jeg telle på én hånd de gangene Sikkerhetsrådet har handlet enstemmig i møte med en krise. Det gjelder til og med når resolusjoner har vært rent humanitære, selv da har rådet vært delt. Hvis det fortsetter slik, vil vi dessverre ikke være i stand til effektivt å håndtere konflikter og kriser. Jeg er ikke den som skal si hvordan Sikkerhetsrådet bør se ut, eller hvordan det skal operere, men om dette ikke rettes opp, vil vi få flere konflikter og flere flyktninger, den saken er klar.

TG: Hvordan havnet vi der?

FG: Det har nok ikke vært reflektert tilstrekkelig over at geopolitikken har endret seg, mens institusjonene har forblitt slik de ble utformet etter andre verdenskrig. Det må endres. Jeg

Hvis nabohuset ditt brenner, tar du imot personen som flykter fra brannen og søker tilflukt hos deg. Det betyr ikke at huset ditt ikke skal beskyttes.

forstår at det er politisk krevende. Kanskje kan det skje gradvis. I tillegg må stater samarbeide mer. I desember i fjor sa FNs generalsekretær at verden ikke responderer med tilstrekkelig alvor på klimakrisen. Vi taper kampen. Med naturkatastrofer og en pandemi sender naturen oss et dramatisk budskap om at vi begår vold mot den, og at vi ikke reagerer på en god måte. Hvorfor? Fordi hvert land handler alene. At USA nå vender tilbake til Parisavtalen, stimulerer til å gjøre det riktige. Hvis vi ikke løser klimakrisen, vil vi få mange andre problemer i tillegg, både i form av flyktninger og mye annet.

TG: Men det er vel grenser for hva Sikkerhetsrådet kan gjøre, for eksempel med situasjonen i Venezuela, som har skapt en av de største flyktningkrisene i dag. Der har den politiske ledelsen stadig mindre legitimitet. Er det likevel folkerettslig problematisk å gripe inn?

FG: Ja. Men hvis vi har gode mekanismer for å opprettholde fred og sikkerhet, kan det internasjonale samfunnet mer effektivt påvirke land hvor slike ting skjer. Jeg snakker ikke om direkte innblanding, vi må respektere et lands suverenitet. Men det internasjonale samfunn kan bedre ta i bruk sin tyngde hvis det er forent, enn om det spriker.

TG: Hva ser du på som de mest utfordrende oppgavene dere står overfor de kommende årene?

FG: Det dreier seg om politiseringen av flyktningsspørsmålet. Dessverre er mange av verdens regjeringer ledet av partier som alltid vil være motstandere av asyl og flyktninger. Så vil det også finnes regjeringer som ikke nødvendigvis er enige i dette, men som er redde for at opposisjonen vil bruke flyktningssituasjonen til å argumentere mot dem – og så blir de overforsiktige. Jeg mener at regjeringer burde vise mer lederskap. Det er sant at en del av opinionen alltid vil være imot å åpne landene for flere flyktninger, men en stor del av opinionen støtter solidaritet og våre felles verdier. Den delen er større enn mange politikere tror. Av og til sier jeg til politikere at de ikke bare må høre på det negative, de må lytte til alt det positive, som fortsatt står veldig sterkt i våre samfunn. I 2020 mottok organisasjonen vår den største summen noensinne i pengegaver fra individuelle borgere og private selskaper – en halv milliard dollar. Det skjedde i et år med covid-19, da flere ble fattige. Jeg tror dette var et budskap om at vi ønsker solidaritet med folk som har enda mindre. Ja, en mer multipolar verden gjør samarbeid vanskeligere. Men jeg håper at vi går fra et konfliktenes tiår til et tiår der vi gjenoppdager diplomati og forhandlinger. Uten det kan vi ikke gjøre fremskritt, og vi vil havne i en enda verre situasjon. ■

Tove Gravdal i samtale med Filippo Grandi på hvert sitt hjemmekontor (skjermdump fra pc-en til Tove Gravdal).

FAKTA OM FLYKTNINGER

HVEM

I år fyller FNs flyktningkonvensjon 70 år. Konvensjonen definerer hvem som kan regnes som flyktninger:

FLYKTNINGER er «personer som befinner seg utenfor det land de er borger av på grunn av velbegrunnet frykt for å bli forfulgt på grunn av rase, religion, nasjonalitet, politisk oppfatning eller tilhørighet til en spesiell sosial gruppe».

OVERFØRINGSFLYKTNINGER (KVOTEFlyktninger) er personer som ifølge FNs høykommissariat for flyktninger trenger beskyttelse, men som verken kan returneres til hjemlandet eller integreres i landet de har flyktet til, og som derfor overføres til et tredje land. Med i denne definisjonen er ikke mennesker som flykter på grunn av en naturkatastrofe.

ASYLSØKERE er mennesker som kommer til et land på egen hånd, og som søker asyl (ukrenkelig fristed) kort etter ankomst. Frem til oppholdstillatelse er innvilget, regnes slike personer som asylsøkere. Ifølge FNs verdenserklæring for menneskerettigheter har alle mennesker rett til å søke asyl i et annet land.

INTERNT FORDREVNE PERSONER (IDP) er mennesker på flukt i sitt hjemland. De har ikke krav på beskyttelse gjennom flyktningkonvensjonen, men har de samme menneskerettighetene som alle andre.

PAPIRLØSE er mennesker som oppholder seg ulovlig i et annet land, enten de har fått avslag på asylsøknaden sin eller har latt være å søke asyl. De mangler både oppholdspapirer og arbeidstillatelse.

HVOR MANGE

I dag er det cirka 80 millioner flyktninger i verden. Blant dem er 45,7 millioner internt fordrevne og 26,3 ordinære flyktninger. Dette innebærer at hvert hundrede menneske som lever på jorden, er en flyktning. Ifølge UNHCR anslås halvparten av flyktningene å være under 18 år.

HVORFRA

I dag kommer de fleste flyktningene fra Syria, Den demokratiske republikken Kongo, Palestina, Afghanistan, Colombia, Venezuela, Jemen, Sør-Sudan, Nigeria, Eritrea, Somalia, og Den sentralafrikanske republikk. Landet som tar imot flest flyktninger, er for øyeblikket Tyrkia.

FLYKTNINGER I NORGE

I 2019 kom det 2305 asylsøkere til Norge. I 2020 kom 1387 asylsøkere til Norge. Det lave antallet skyldes antakelig koronapandemien. Under flyktningkrisen i 2015 kom 31 145 til Norge. 4,4 prosent av den norske befolkningen har flyktningbakgrunn. Blant dem er det særlig mange mennesker fra Syria og Somalia. Det er vanlig å anslå at omtrent 18 000 papirløse migranter oppholder seg i Norge.

79,5

43,2

2010

2020

La de grusomme bildene hjem søke oss

TEKST KRISTINA QUINTANO

Med hvilken rett lar vi mennesker drukne i Middelhavet, selv når de kunne vært reddet?

Om bidragsyteren	
KRISTINA QUINTANO er oversetter og forlegger, og har jobbet som frivillig hjelpearbeider for flyktninger ved Middelhavet i en årrekke. Hun har samlet inn penger til klær og annet utstyr, drevet skole for flyktninger og bistått i redningsarbeid. Dessuten er hun stemmen bak Facebook-siden «Budbringeren fra Helvete», som rapporterer fra flyktningkrisen i og rundt Middelhavet, og har over 100 000 daglige visninger.	
	HVA KAN HVER ENKELT AV OSS GJØRE FOR Å HJELPE FLYKTNINGER?
Det begynner med språket. Det begynner alltid med språket. Bare det at vi omtaler krisen som «flyktningkrisen» i stedet for «flyktningenes krise», kan vi alle gjøre noe med. Vi kan også alle engasjere oss i å kreve av politikerne at de slutter å begå humanitære overgrep våre barn og barnebarn må be om tilgivelse for om femti år.	

FOTO PRIVAT

Midt i Middelhavet finner vi øygruppen Malta. Malta, EUs minste, mest tettbebygde og sydligste land, ligger omtrent nitti kilometer syd for Sicilia og tre hundre og femti kilometer nord for den libyske kyststripen.

Det maltesiske språket bygger på maghrebi-arabisk, et språk som snakkes vest i Nord-Afrika. Navnet Malta er sammensatt av det greske ordet *melitē* (μελίτη), som betyr «honningsøt», og det fönikiske ordet *malet*, som betyr «trygg havn».

I år er det tjue år siden den første båten med mennesker som ble definert som båtflyktninger, satte ut fra Libya og ankom fiskerlandsbyen min sør på Malta. Dette ble begynnelsen på en utfordring der den lille

øygruppen i stor grad sto igjen alene med ansvaret om å være en «trygg havn» for mange tusen mennesker som kom sjøveien.

For meg personlig ble det, som halvt norsk og halvt maltesisk, begynnelsen på et liv der jeg ønsket å dokumentere, og forstå, hva det var som foregikk rett utenfor landsbyen min, som også er en del av EUs yttergrense, eller som Churchill kalte det: *Europe's soft vulnerable underbelly*.

Til tross for at Malta kun er 316 kvadratkilometer stort, har landet et søk- og redningsområde på 250 000 kvadratkilometer. Havområdet strekker seg fra Tunisia til Hellas, og dersom man ønsker å ta seg fra Libya til Italia, må man krysse maltesisk farvann. Dette har forårsaket store konflikter om hvem som

har ansvar for å igangsette søk og redning, og dermed «ende opp» med ansvaret for menneskene som plukkes opp fra Middelhavet.

CRISIS-FATIGUE

Fra og med 2001 økte antallet flyktninger som ankom Malta og Lampedusa raskt. Også antallet drukningsdøder utenfor de små øyene steg. Malta og Lampedusa ligger så tett at de ofte samarbeider om å redde flyktninger i havsnød, og i noen perioder har båter forlist hver dag, med påfølgende redningsaksjoner.

Lampedusas «fordel» er at øya tilhører Italia, og at menneskene som blir brakt i land her, etter hvert blir overført til Sicilia eller fastlandet. Malta kan ikke sende sine nyankomne videre. De fire store leirene og de flere hundre små, midlertidige bosettingene er fulle. I årevis har Europa sagt nei til enhver solidaritetsfordeling.

I 2004 ble Malta medlem av EU, og håpet med dette på noe avlastning fra resten av unionens medlemsstater, men det har ikke vært nevneverdig hjelp å få. Allerede i 2007 brukte maltesiske medier begrepet *crisis fatigue*, kriseutmattelse. Både lokale fiskere, handelsflåter og ikke minst kystvakt og dykkere er sterkt preget av det som foregår i maltesisk farvann.

PLIKT TIL Å HJELPE

§135 i Lov om sjøfart (sjøloven) lyder som følger:

I den utstrekning det kan skje uten særlig fare for skipet eller dets ombordværende, plikter skipsføreren å yte all mulig og nødvendig hjelp til enhver som befinner seg i havsnød eller trues av fare til sjøs. I havsnød etter første punktum regnes også enhver person som har søkt tilflukt ved kysten og ikke kan nås av annen redningstjeneste enn etter den internasjonale konvensjon 27. april 1979 om ettersøkning og redning til sjøs. Skipsføreren skal behandle personer som er tatt om bord etter første og annet punktum, med verdighet og omsorg, innenfor de rammer som skipets muligheter og begrensninger setter.¹

De siste tjue årene har handelsflåtene blitt smertelig klar over hva konsekvensen kan bli dersom de redder mennesker i nød.

Plikten til å hjelpe mennesker i havsnød er nedfelt i internasjonal lov. Den viktigste heter SOLAS-konvensjonen (Safety of Life at Sea), men den gamle loven om å redde folk på havet inneholder en stor mangel. Loven definerer ikke hva som er *havsnød*, og den definerer ikke hva som er en *trygg havn*. Den er også uklar når det gjelder hvem som bærer ansvaret også etter at mennesker har druknet.

I år er det tjue år siden Tampa-hendelsen. I august 2001 reddet det norske skipet MS «Tampa» med kaptein Arne Rinnan og hans besetning 438 flyktninger fra en synkende båt i australsk farvann. Da flyktningene ble løftet om bord i «Tampa», var flere av dem bevisstløse, mange hadde dysenteri, og fire kvinner var gravide.

For denne redningsdåden ble Rinnan, mannskapet og rederiet hedret med Nansenprisen av FNs høykommissær for flyktninger. Rinnan ble av Kongen utnevnt til ridder av 1. klasse, og sammen med sin besetning mottok han også den norske Plaketten for redningsdåd til sjøs.

Men det var på ingen måte alle som var fornøyd med Rinnan og hans besetnings avgjørelse om å følge den maritime loven om å redde mennesker på havet.

Rinnans ønske om å sette av menneskene i Australia ble møtt med et klart nei fra australske myndigheter. Dersom han entret australsk farvann, ville han bli tiltalt for menneskesmugling.

Hendelsen forårsaket internasjonal debatt og ble kilde til en diplomatisk uoverensstemmelse mellom Australia, Norge og Indonesia, der både daværende utenriksminister Jagland og statsminister Stoltenberg var direkte involvert.

Tampa-hendelsen ble begynnelsen på en nådeløs flyktning- og redningspolitikk fra australsk side, som ofte går under navnet *Pacific Solution* og betegner at asylsøkere transporteres til interneringssentre på øystasjoner i Stillehavet. «Fra og med i dag vil ingen asylsøkere som ankommer Australia med båt, få muligheten til å bli bosatt i Australia som flyktning», uttalte daværende statsminister Kevin Rudd på australsk TV 19. juli 2013. I stedet for å bli møtt med frihet og muligheter, blir alle som ankommer sjøveien arrestert og sendt videre til lukkede interneringsleirer på Stillehavsoyene Manus og Nauru. Selv de som oppfyller kravene til å få innvilget asyl, vil ikke få sette sine ben i Australia.²

En uke etter redningsaksjonen uttalte Rinnan på en pressekonferanse i Singapore: «Det er en uskreven lov til sjøs, om å redde folk i havsnød. Den fulgte jeg, og den vil jeg følge igjen hvis jeg igjen får melding om folk i nød.» «Tampa» hadde en last verdt 20 millioner australske dollar, men for Rinnan var livet til de 438 menneskene han hadde om bord, verdt mer.³

De siste tjue årene har handelsflåtene blitt smertelig klar over hva konsekvensen kan bli dersom de redder mennesker i nød. I forbindelse med boken jeg skriver på, om flukt over Middelhavet, har jeg de siste årene intervjuet sjømenn langs store deler av flyktningrutene. Mange av dem jeg har snakket med, synes denne problemstillingen er svært utfordrende og uheldig. Fiskere over store deler av Middelhavet forteller at de sliter med dårlig samvittighet og føler seg dratt mellom loven på havet om å redde mennesker i havsnød og sitt eget hensyn til ikke å gå konkurs, dersom de skal redde alle menneskene de oppdager. Så nær som alle flyktningene jeg har intervjuet

om deres overfart mellom Libya og Malta, forteller at de har befunnet seg i nærheten av andre skip, men at de ikke har blitt reddet.

I august 2014 sendte det maritime redningssenteret, som er etablert i Roma, ut en nødmelding til 26 skip i Middelhavet mellom Malta og Libya om en båt med flyktninger som var i havsnød. 76 skip befant seg i området, men bare noen sekunder senere var det kun seks skip som viste seg på radaren, alle andre hadde skrudd av sin posisjon.⁴

I august 2020 ble 27 mennesker reddet av handelsskipet «Maersk Etienne» i maltesisk farvann. Maltesiske myndigheter hadde gitt kapteinen på «Etienne» koordinatene. Likevel ble dette begynnelsen på den lengste diskusjonen om landsetting av mennesker i EUs maritime historie. I nesten seks uker lå «Etienne» utenfor Malta uten å bli tildelt trygg havneplass. Et handelsskip er ikke utrustet til å ha 27 traumatiserte mennesker om bord i ukevis, og etter hvert gikk de tomme for proviant og mistet håp. Flere av menneskene om bord forsøkte i desperasjon å ta livet av seg eller å hoppe over bord. Ingen land ved EUs yttergrense ville tilby dem en trygg havn. Maltas statsminister, Robert Abela, hevdet at menneskene ikke var Maltas ansvar, da «Maersk Etienne» seiler under dansk flagg.

I dag finnes det ingen fungerende avtaler som gjør at handelsskip, fiskebåter eller private båter som plukker opp mennesker på flukt i havsnød, får kompensasjon. Tapene de eventuelt måtte pådra seg, kan handle om forsinkelser eller ødelagte varer, lavere inntekt eller fisk som skulle vært eksportert, men som råtner.

Derimot finnes det utallige eksempler på tilfeller der store handelsskip ikke blir tildelt noen umiddelbar havn, noe som medfører store forsinkelser og enorme kostnader.

I år er det tjue år siden den første båten med mennesker som ble definert som båtflyktninger, satte ut fra Libya og ankom fiskerlandsbyen min sør på Malta.

EUROPE'S SHAME: THE KILLING SEAS OF THE MEDITERRANEAN

I mai 2007 satte tjuesyv menn ut fra den libyske kystbyen Zuwara i en liten glassfiberbåt. Etter seks døgn med stekende sol og kalde netter gikk de tom for mat og drivstoff, før de støtte på en maltesisk fisketråler. De fire bevæpnede fiskerne i tråleren «Budafel» nektet å ta de afrikanske mennene om bord, men da glassfiberbåten deres sank rett foran den store fiskebåten, fikk de lov til å holde seg fast i nettet som ble slept etter tunfisktråleren.⁵

I tre døgn, mens tunfiskene svømte under dem, klamret de tjuesyv mennene seg fast til det store tunfisknettet og plastringen rundt det. I mellomtiden diskuterte maltesiske og italienske myndigheter hvem som hadde ansvaret for mennene, og nektet å sende en redningsbåt.

I ettertid har den maltesiske fiskegiganten Charles Azzopardi fra Azzopardi Fisheries uttalt i flere intervjuer at fiskerne ikke våget å ta mennene om bord i tråleren, som var på vei til Japan, fordi de ville risikere å tape

I tre døgn, mens tunfiskene svømte under dem, klamret de tjuesyv mennene seg fast til det store tunfisknettet og plastringen rundt det.

millioner av euro i tunfiskverdi hvis de tauet mennene til Malta. Maltesiske myndigheter hevdet bastant at ansvaret lå hos Libya eller Italia. Ingen tok ansvar, og ingen redningsaksjon ble iverksatt, men etter tre dager ble mennene reddet i libysk farvann, av et maltesisk registrert skip, og nærmeste havn var italienske Lampedusa.

Forbrent etter å ha oppholdt seg uten ly for den stekende solen i ti dager, og med det salte middelhavsvannet som pisket over kroppene deres, hadde huden begynt å skrelle

av i store flak. Alle var dessuten dehydrert, utmattet og livredde.⁶ Et søkefly som tilhørte den italienske kystvakten, var ute og lette etter en båt med 57 eritreere i havsnød. Den båten ble aldri funnet, men piloten oppdaget mennene som klamret seg fast i tunfisknettet, og kontaktet et kystvaktskip i nærheten. På bildene, som ble tatt fra luften noen timer før de til slutt ble reddet, ser menneskene ut som små fargerike prikker festet til nettet. Davide Berna, kaptein på skipet fra den italienske kystvakten som til slutt plukket dem opp, sa at han i sine tjue år i tjeneste aldri hadde sett noe lignende. 28. mai 2007 havnet den som forsidesak i *The Independent*, med tittelen «Europe's Shame: The Killing Seas of the Mediterranean».

Mennene som var timer fra å dø da de ble reddet, fortalte senere at flere skip passerte dem under overfarten, men at ingen var villige til å hjelpe dem. På den siste dagen så de et fly som flere ganger fløy lavt over hodene deres. Mens mennene sang og ba og var overbevist om at de kom til å dø, hadde de bundet kroppene sine fast i det som hang rundt dem av taustumper. Dersom de skulle dø, ville de ikke falle i vannet og bli mat for tunfiskene.

Etter denne hendelsen ble Laura Boldrini, daværende talskvinne for FNs høykommissær for flyktninger (UNHCR), intervjuet på italiensk TV. Hennes beskjed til EUs politikere var tydelig: «What happened should make us think of this movement in the Mediterranean, where some areas have really turned into the Wild West. People are in danger, it's like human life has no value anymore.»

Dersom det hadde vært europeiske mennesker det dreide seg om, ville nok denne historien sett helt annerledes ut. Den ville ha vært en hovednyhet i alle kanaler, og redningsoperasjonen ville ha pågått i dagevis. Dermed er det lett å få et inntrykk av at menneskene som krysser Middelhavet, betraktes som annenrangs mennesker.

Historien om tunfisktråleren er ingen isolert hendelse, men en av mange der myndighetene på flere sider av Middelhavet begår grov ansvarsfraskrivelse. Bare en måned senere klamret tjue andre mennesker seg til et tunfisknett, to dager gikk og en kvinne døde før de ble reddet, mens myndigheter nok en

FOTO ITALIAN AIR FORCE / AFP

gang diskuterte hvem som hadde ansvaret.

Kanskje er dette essensen i behandlingen av mennesker på flukt?

Menneskeliv er i fare, og livene deres har ingen verdi.

I boken *Frames of War: When is Life Grievable?* (2009) påpeker filosofen Judith Butler hvordan verdien av menneskeliv rangeres ulikt.⁷ Hvem teller som mennesker? Hvilke liv regnes som verdifulle? Hvilke liv er verdt å sørge over?

Butlers problemstillinger er brennaktuelle i samfunnsdebatten om mennesker på flukt. Ofte tar jeg meg i å undre: *Hvordan kom vi dit at menneskeliv er verdt mindre enn fisken i en tunfisktråler?*

MER VERDT I DØDEN ENN I LIVET

Den 3. oktober 2013 sank en båt med flyktninger fra Eritrea rett utenfor kysten av Lampedusa. 366 mennesker druknet. I ti dager jobbet dykkere med å hente opp likene og løsne opp sammenfiltrede lemmer på den mørke sjøbunnen. Der nede, på 47 meters dyp, bandt de kroppene sammen med tau før de trakk dem opp i lyset igjen som en kjede av lik.

Pave Frans holdt en tale for de druknede. Der sa han blant annet:

Verden bryr seg ikke om de mange som flykter fra slaveri og sult i søken etter frihet. Verden bryr seg ikke om hvor mange som døde slik de i går døde. I dag er en dag for tårer! Det er med enorm sorg jeg nå omtaler den tragiske ulykken og de mange ofrene utenfor Lampedusa. Ordet som kommer til meg, er vanære. La oss be sammen for dem som har mistet livet, menn, kvinner og barn. For deres slektninger. For alle menneskene på flukt. La oss kjempe sammen, slik at slike tragedier aldri mer finner sted. Kun gjennom samarbeid kan vi hindre dette i å skje igjen.⁸

Men før dykkerne var ferdige med å hente opp likene fra dette forliset, sank nok en båt mellom Lampedusa og Malta, den 11. oktober. Denne gangen var båten full av mennesker fra Syria og Palestina, og Malta måtte få bistand fra redningspersonell på Lampedusa. Også for dem som var trent til å gjøre dette arbeidet, var påkjenningen enorm, og Europa viste liten vilje til å følge pavens eksempel. Det var få tårer å oppdrive blant EUs politikere, og enda mindre samarbeid.

Grusomme lydopptak ble lekket i den italienske avisen L'Espresso.⁹ På opptakene, som ligger som en lydfil over avisens tekst, hører man den syriske legen Mohammed Jammo fortelle italiensk kystvakt at båten han og hundrevis av andre mennesker er om bord på, er i ferd med å synke. Vi kan høre at han trygler om at de må bli reddet. For tredje gang på en time ringer han opp igjen, og beskjeden er helt klar: «We are dying, please!» Til tross for at det militære fartøyet «Libra» befant seg bare 20 nautiske mil unna, nektet Italia å redde menneskene og insisterte på at de var maltesisk ansvar, da de befant seg i maltesisk søk- og redningssone. Malta sendte heller ikke noe redningsfartøy. Fire og en halv time etter at Jammo hadde ringt første gang, sank båten 60 nautiske mil utenfor Lampedusa. 268 syrere, blant dem 60 barn, druknet.¹⁰

Etter to store forlis med en ukes mellomrom ble 3. oktober erklært offentlig sorgedag i Italia, og alle de omkomne ble tildelt italiensk statsborgerskap *post mortem*. Den italienske presidenten beskrev skipbruddene som slakt av uskyldige liv, og innen et år var gått, ble det satt opp en undervannsplakett ved det sunkne skipet, for å minnes de døde.

For de 150 overlevende var det en annen skjebne som ventet. Myndighetene stemplet dem som ulovlige innvandrere, og hver av dem fikk en bot på 5000 euro for å ha tatt seg ulovlig inn i Italia. Moralen er at flyktninger

Kanskje er dette essensen i behandlingen av mennesker på flukt: Menneskeliv er i fare, og livene deres har ingen verdi.

blir mer menneskeligjort i døden enn i livet. Døde flyktninger utgjør ingen trussel. Tvert imot er de en advarsel.

«BARCA NOSTRA»

I april 2015 sank en båt med mellom 900 og 1000 mennesker om bord utenfor Malta. Kun 24 overlevde, og 27 lik ble fraktet i land og gravlagt i en navnløs grav ved siden av mine besteforeldres på den nygotiske kirkegården Addolorata utenfor Valletta.

Først i juni 2016 ble båten funnet, hentet opp og fraktet videre til Sicilia, der identifisering av likene skulle foregå. I desember 2018 var ennå ikke en eneste person fra dette forliset identifisert.

I 2019 ble båten fraktet oppover kanalene i Venezia, der den ble løftet opp ytterst på kaia i museumslokalene til Veneziabiennalen. Den sveitsiske kunstneren Christoph Büchel har gitt skroget tittelen *Barca Nostra*, som er italiensk for «Båten vår». Büchel ønsket at båten skulle fungere som en relikvie over det tragiske forliset, men også som en monumental påminnelse om at det fortsatt drukner mennesker i Middelhavet nesten hver dag. Da jeg reiste til Biennalen i 2019 for å ta installasjonen i øyesyn, syntes jeg båten hadde en voldsom effekt der den ruvet mellom Venezias vakre kanaler. Det var nesten så man kunne høre skrikene og kjenne kloremerkene etter menneskene som gikk under den dagen. Selv om jeg har sett hundrevis av båter med mennesker på flukt, lar jeg meg bevege hver gang. Kloremerkene på innsiden av skrogene er identiske med dem vi finner i gasskamrene i Auschwitz.

Ikke alle har hatt like stor sans for dette kunstverket.¹¹ The Guardians kritiker Adrian Searle kalte det «vulgært», og Aftenpostens kunstanmelder, Jonas Ekeberg, mente at Büchel «på en nesten kynisk måte har løftet vraket etter en forlist flyktningbåt på land og presenterer den som et kunstverk uten å gi det verdighet».¹²

Jeg er helt uenig. Uten så mye som et skilt som forklarer hva det er man ser, må tilskueren forestille seg hva som skjedde i løpet av minuttene da båten sank. Jeg mener det er viktig at båter som *Barca Nostra* blir vist fram, gjerne som kunst, og gjerne på Biennalen, hvis det er dette som må til for at vi skal fatte omfanget av disse enorme forlisene.

Først når man ser denne enorme båten på nært hold, skjønner man hvor desperate menneskene som gikk om bord i det gamle fartøyet, må har vært. Rundt båten sitter turister i solen. Biennalegjester drikker kaffe og spiser lunsj, tilsynelatende uberørt av tragedien som fremvises rett ved siden av dem. Inntrykket av at det som hendte ikke angår oss, forsterkes.

Dersom det hadde vært europeiske mennesker det dreide seg om, ville nok denne historien sett helt annerledes ut.

Å BETRAKTE ANDRES LIDELSE

Korte perioder med massiv mediedekning, ufiltrerte bilder av barn som skylles livløse opp på feriestrender, og vissheten om at mennesker er villige til å risikere å drukne på flukt over Middelhavet fremfor å bli der de er. Hva gjør det med oss å se disse bildene? Blir vi handlingslammet eller empatiutmattet bare ved tanken? Hva ser vi når vi betrakter andres lidelse? Når handler vi?

I mange år trodde jeg selv, kanskje naivt, at dersom grusomhetene bare kunne vises og beskrives tydelig nok, ville folk flest ta inn over seg hva det var som foregikk der ute på Middelhavet. Det fantes bilder av barn som druknet i Middelhavet i over femten år før fotografiet av Alan Kurdi vekket verden 2. september 2015. Også Alans fire år gamle bror Ghalib og deres mor Rehanna ble funnet døde på stranden utenfor Bodrum denne dagen.¹³ Den samme fotografen som tok bildet av Alan, fotograferte også broren hans som lå bare noen meter bortenfor. Med T-skjorten dratt opp over magen og brystet,

I mange år trodde jeg selv,
kanskje naivt, at dersom
grusomhetene bare kunne vises
og beskrives tydelig nok, ville
folk flest ta inn over seg hva
det var som foregikk der ute på
Middelhavet.

ser også han ut som et barn som sover. Fire barn og en kvinne druknet i dette forliset, men bare dette ene bildet av den lille gutten i rød T-skjorte og blå shorts skapte reaksjoner og nådde avisforsider over hele verden.

«Allah hatt alnoor 'ala Alan. Gud har kastet lys over Alan. Dette bildet må få verden til å våkne. Denne krigen må ta slutt. Mennesker må slutte å drukne», sa Abdullah Kurdi, pappaen til de to druknede guttene, bare timer etter at familien hans ble funnet døde.

Og verden våknet. Bildet av gutten på stranden ble i løpet av kort tid et ikonisk bilde. Fotografen sendte bildene til avisen hun jobbet for, Dogan News Agency, som trykte saken om Alan samme morgen. Hun la selv ut bildet på Twitter med teksten «#Kiyiya-VuranInsanlik», som betyr noe slikt som *medmenneskeligheten skylt i land*. I løpet av de nærmeste dagene kunne man lese 53 000 tweets i timen om gutten på stranden. Hvorfor var det ingen som hadde reagert nevneverdig på bilder av druknede barn tidligere? Hvorfor var det dette ene som fikk oss til å reagere?

I essayene «Å betrakte andres lidelse»¹⁴ og «Om fotografi»¹⁵ diskuterer den amerikanske kulturkritikeren Susan Sontag fotografiets funksjon i samfunnet. Hun skriver at bilder ikke representerer verden, men at de er biter av verden, at de som kunstverk må sanses og oppleves. Fotografiet av Alan Kurdi *var* et kunstverk, på grensen til kitsch, og det kom uinvitert rett inn i stuer over hele verden, gjennom tv-skjermer og aviser, til millioner av mennesker.

Et spesifikt spørsmål Sontag stiller, er om fotografiet fortsatt har makt til å kommunisere noens lidelse på en slik måte at tilskuerne endrer sitt syn på krig, eller i vårt tilfelle: båtflyktninger. For at de skal kunne gjøre det, må fotografiet ha det Sontag kaller en *transitiv funksjon*, en direkte innflytelse på hvordan betrakterne tenker om verden. I dette tilfelle hadde fotografiet av gutten på stranden en direkte transitiv funksjon, en såkalt *call to action*, og resultatet var en voldsom mobilisering av frivillige fra hele verden, særlig til de greske øyene.

Båter fulle av mennesker som har druknet, berører oss ikke i samme grad, for tanken på at de skal kunne nå våre havner og rokke ved vår velferd, skremmer oss. Men Alan var

alene, han var død, han var ingen trussel mot Europa, han skulle ikke ta plass, annet enn i hjertene våre.

Kan det ha vært slik at bildene som viste hvordan hundrevis av mennesker druknet i Middelhavet, bare bekreftet det mange var redde for? *Skal alle de menneskene komme hit? Hva vil de her? Har vi plass til dem?* Dette siste er alltid det første spørsmålet som stilles i en politisk debatt eller i et opphetet kommentarfelt: *Har vi plass til dem?* Ikke: *Hvorfor flykter de?* Ikke: *Hvilken urett blir begått mot dem?* Men bare: *Har vi plass til dem?*

Fotografier av store skip med 900 flyktninger om bord, og vissheten om at det drukner 500 mennesker av gangen utenfor våre ferieparadis, gjør oss bare numne og handlingslammet, overveldet og redde. Fotografiet av Alan Kurdi kunne vi ta til oss, for han var så skrekkelig alene der han lå på stranden.

UTE AV SYNE, UTE AV SINN

Til tross for at vi her i Norge har fått lite informasjon de siste årene, via de store mediene, om hva som utspiller seg på Middelhavet, er det ikke slik at flukt tar seg en koronapause. Allerede halvveis inn i 2020 hadde over 12 000 mennesker ankommet Italia og Malta sjøveien. Ifølge den maltesiske statsministeren, Robert Abela, er det uaktuelt for Malta å fortsette å ta imot mennesker sjøveien dersom landet ikke får noen hjelp fra EU. At sjøfartsnasjonen Norge konsekvent sier nei til å avlaste land som Malta, Hellas, Italia og Spania med redningsskip, anser jeg som svært kritikkverdig, og et direkte resultat av dette er at mennesker drukner fordi ingen tør å redde dem.

Tidligere statsminister på Malta, Joseph Muscat, har ved flere anledninger uttalt at Malta kan være en første *trygg havn* og påta seg redningsoperasjoner, identifisering og registrering, dersom også andre EU-land

Moralen er at
flyktninger blir mer
menneskelig gjort i
døden enn i livet.

trår til. Men når EUs medlemsstater trygt kan gjemme seg bak Dublin-avtalen, blir ansvaret uproporsjonalt høyt for EUs minste land. Dette resulterer i et stadig økende antall *stand-offs* (skip som ikke får legge til kai med flyktninger om bord) og *push-backs* (å skyve en båt med flyktninger tilbake i internasjonalt eller fremmed farvann) på åpent hav.

I april i fjor leide den maltesiske kystvakten tre store private fisketrålere til å avskjære og trekke båter med flyktninger ut fra maltesisk farvann og tilbake til libysk farvann. 12 mennesker druknet som et direkte resultat av denne operasjonen, som ble sterkt kritisert både i *The Guardian* og av *The New York Times*. For meg er det fortsatt en gåte hvorfor slike nyheter ikke er av interesse for norske medier.

Kvelden 24. juli 2020 var nesten samtlige norske nyhetskanaler derimot fullt opptatt

med å dekke koronakappløpet. 160 mennesker befant seg i luften på vei fra spanske ferieøyer med stø kurs mot Gardermoen. Ville SAS og Norwegian klare å fly inn den tapte tiden og sørge for at passasjerene deres slapp karantene? På nrk.no kunne man lese: «Rekker de to Spania-flyene fram til Gardermoen før midnatt? Følg karantene-kappløpet her.» TV2 Nyhetskanalen dekket saken hele kvelden med kart og GPS-bilder, og Dagbladet skrev: «Er du på et av flyene? Kontakt Dagbladet på 2400@db.no eller ring 24000000.» På Dagbladets nettsider kunne man lese følgende: «Begge flyene har landet. Både SAS-flyet og Norwegian-flyet landet før midnatt.»

Også jeg satt med et kart og GPS-bilder foran meg denne kvelden.¹⁶ Rett utenfor Zuwara i Libya var en båt i ferd med å synke. Flere frivillige organisasjoner hadde de

FOTO KRISTINA QUINTANO

Refugee Boat Cemetery blir området nord på øya Lampedusa omtalt som. Godt skjult for turister ligger vrakene som har fraktet tusenvis av mennesker.

nøyaktige GPS-posisjonene. Watch The Med – Alarmphone, en organisasjon som ofte mottar nødanrop fra mennesker i havsnød, kunne høre flyktningenes desperate skrik om hjelp. Det hadde gått hull i båten, og 160 mennesker var i ferd med å synke.

Som vanlig hevdet den italienske kystvakten at menneskene som var i ferd med å drukne, var libysk ansvar. Den maltesiske kystvakten tok ikke telefonen, og sannsynligheten var stor for at dersom den såkalte libyske kystvakten hentet dem, ville menneskene som hadde flyktet fra Zuwara, bli brakt tilbake til tortur og forfølgelse. Både flyktninger og mannskap på ulike sivile redningsskip har i en årrekke hevdet at libysk kystvakt er de samme som opererer som smuglere om natten, og at de drives av ulike militsgrupper.

Senest i 2019 ble mannskapet om bord på det sivile redningsskipet «Alan Kurdi», oppkalt etter gutten på stranden, skutt mot av maskerte menn som fremstod som libysk

kystvakt da de forsøkte å redde mennesker fra å drukne. Skipet er eiet og driftet av tyske Sea-Eye, som i flere år har reddet mennesker i havsnød og dokumentert humanitære overgrep.

På e24.no kunne man 9. februar 2020 lese følgende:

Norge har siden 2016 bidratt med rundt 200 millioner kroner til EUs fond for å bremse strømmen av flyktninger og migranter over Middelhavet (EUTF), opplyser Utenriksdepartementet. Fondet har blant annet bidratt med 430 millioner kroner til Libyas kystvakt, gjennom et prosjekt som ledes av Italia. Amnesty International er sterkt kritisk til den libyske kystvakten, som ifølge dem er gjennomkorrupt og har en rekke militsfolk i sine rekker.

Det faktum at norske skattepenger er med på å finansiere dette, kan tåle en litt kraftigere debatt.¹⁷

Har vi plass til dem? er alltid det første spørsmålet som stilles i en politisk debatt eller i et opphetet kommentarfelt: Ikke: Hvorfor flykter de? Ikke: Hvilken urett blir begått mot dem?

HVOR ER VÅRT NÆROMRÅDE?

Sommeren 2019 satte Leger Uten Grenser kursen mot Middelhavet i samarbeid med franske SOS Méditerranée. Skipet de har hyret var det norskflaggede «Ocean Viking».

3. september 2019 skrev Aftenposten:

Justis- og innvandringsminister Jøran Kallmyr (FrP) er sterkt kritisk til redningsoperasjonene og mener at redningsfartøyene med sitt nærvær oppmuntrer mennesker til å legge ut på havet i skrøpelige farkoster. «Vi har hele tiden vært tydelige på at det er Leger Uten Grenser og SOS Méditerranée som har skapt denne situasjonen», sier Kallmyr.¹⁸

På Twitter meldte Leger Uten Grenser:

Den udiskutabelt viktigste grunnen til at mennesker flykter over Middelhavet, er den desperate situasjonen i Libya. Ingen data bekrefter direkte sammenheng mellom redningsbåter og antall krysningsforsøk. Bildet er komplekst.¹⁹

I en offentlig debatt som stadig blir mer polarisert, og der bistandsarbeidere blir beskyldt for å være menneskesmugleres beste venn, er det behov for å se langt dypere inn i det som finnes av omfattende smuglernettsverk enn slik det ofte blir omtalt og berørt kun på overflaten i den offentlige debatten. Når politikere setter likhetstegn mellom bistandsarbeidere og menneskesmuglere, vitner dette om liten forståelse av både omfattende smuglernettsverk og forholdet mellom flyktning og smugler.²⁰ Så lenge EU og medlemslandene fokuserer på å stenge grenser og innskjerpe alle lovlige veier til å søke asyl, skaper de et enda større behov for smuglere. Slik er de med på å nøre opp under denne virksomheten, og på å gjøre fluktruten

stadig farligere for dem som benytter seg av dem. Når en grense stenges, opprettes umiddelbart en annen. Smuglernettsverkene ligger flere hakk foran myndighetene som utarbeider nye grenseavtaler og utfører grensekontroll. Ikke minst fordi de samme menneskene som utfører grensekontroll, også i mange tilfeller er en del av et stort og sammensatt kriminelt smuglernettsverk, der bestikkelser, samarbeid og avtaler mellom ulike grupper er en del av en utstrakt virksomhet. En smugler fra Egypt fortalte meg at da han opererte i et smuglernettsverk mellom 2013 og 2014, betalte ringlederen deres 30 000 dollar i måneden til sjefen for kystvakten for at han skulle la båtene slippe forbi om natten. Kystvaktene som eventuelt stoppet dem ute på havet, lot stort sett båtene slippe forbi mot en fast sum på 100 dollar per passasjer.

Når norske myndigheter og EU inngår samarbeid med kystvakten i Tyrkia, Libya og Egypt om å holde flyktningene på deres side, kan man lure på hvor naiv det går an å bli. Ingen setter seg i en gummibåt på et hav som er 2,5 millioner kvadratkilometer stort fordi det kanskje ligger et redningsskip som er 37 meter langt et eller annet sted ute på havet. Det er ikke slik det fungerer. Ingen setter sine barn i en båt med mindre havet er tryggere enn land.

Selv om norske politikere iblant kan få det til å høres ut som om det ligger en flåte av redningsskip ute på Middelhavet, klar til å lose mennesker på flukt trygt over på den andre siden, er situasjonen en ganske annen. I løpet av hele 2020 var det nesten ingen redningsskip på havet. Kun i korte perioder har noen få av skipene dratt ut, reddet så mange de har kunnet i løpet av noen få dager, for så å bli satt rett i karantene eller havnearrest. I fjor lå det til enhver tid redningsskip klare til å dra ut, men de fikk ikke lov av EU å forlate havna. Når

både handelsskip og kystvakt i tillegg unnlater å redde mennesker i havsnød, er mennesker på flukt sjøveien overlatt helt til seg selv. Også de to sivile søkeflyene Moonbird og Seabird, operert av tyske Sea-Watch, har stort sett vært holdt på bakken i 2020. Bistandsarbeidere oppfatter dette som at EU ikke vil at noen skal dokumentere de grove humanitære overgrepene som daglig utføres ved våre yttergrenser.

Ingen vet hvor mange som druknet på vei mot Europa i 2020, men vi vet med sikkerhet at FN registrerte 900 druknede i oktober, før det druknet 500 mennesker på under tre uker i november. Sannsynligheten er stor for at vi har å gjøre med store mørketall på kanskje flere tusen personer. Samtidig er over 12 000 mennesker stanset av den såkalte libyske kystvakten, noe som også er en medvirkende årsak til at den langt farligere overfarten fra blant annet Marokko til Kanariøyene ble den foretrukne ruten i 2020.

Ikke på femten år har det kommet så mange mennesker sjøveien til de spanske ferieøyene som nå, med størst trykk på Gran Canaria. Daglig drukner mennesker på flukt rett utenfor våre ferieparadis, selv når kystvakten vet nøyaktig hvor de befinner seg. Hva er det som gjør at disse menneskene ikke får nevneverdig oppmerksomhet i norske medier? Hvordan skal vi kunne føre en debatt om et så polarisert tema som innvandring og asylpolitikk når vi ikke mottar jevnlig informasjon om hva som utspiller seg langs Europas yttergrenser?

For å kunne delta i debatten om asylpolitikk må vi forstå de store globale spørsmålene om hvem som har krav på beskyttelse, og hvilke forpliktelser de ulike medlemsstatene i EU har, eller bør påta seg. Dersom en norsk politiker hevder at ingen av båtflyktningene ville fått asyl i Europa, er dette en påstand som ikke er holdbar før vi har latt menneskene om bord i båten få mulighet til å gjennomføre asylintervjuer. Det var nylig en familie fra Syria i en båt som ankom Gran Canaria fra Marokko, de hadde gått i fem år. 90 prosent av dem som kommer fra Eritrea og omtrent halvparten av dem som kommer fra Etiopia får en eller annen form for beskyttelse i EU. Norske lesere har krav på å få vite at Norge som sjøfartsnasjon aldri har sendt noe redningsskip til Middelhavet, men at

Hva er det som gjør at disse menneskene ikke får nevneverdig oppmerksomhet i norske medier?

vi derimot takket ja til å sende skipet «Siem Pilot» først under det som ble definert som en grensekontrolloperasjon, og at til tross for at mannskapet om bord i «Siem Pilot» reddet flere tusen mennesker i Middelhavet, var skipet en del av en europeisk grenseoperasjon, ikke en redningsoperasjon.

Før vi i det hele tatt kan begynne å diskutere hvem som skal ta imot hvor mange, og når de skal gjøre det, må vi sørge for at mennesker ikke drukner i søken etter en trygg havn.

LYDEN AV MÅKESKRIK

En gang satt jeg i et helikopter av typen AW149. I forbindelse med et stort forlis fikk jeg være med for å dokumentere en redningsoperasjon i maltesisk farvann. Vi lettet fra flyplassen i Luqa på Malta, vendte svakt sydvester og fløy over landsbyene Mqabba, Qrendi og Zurrieq før vi med utsikt over turistattraksjonen Den blå grotten skar rett ut over havet.

Det italienske redningspersonalet hadde fått melding om at en stor fiskebåt var i ferd med å synke, og at minst femti barn var om bord. 60 nautiske mil sør for Lampedusa befant vi oss fortsatt i maltesisk søk- og redningsområde.

Menneskene under oss dukket opp, bokstavelig talt ut av det blå. Trykket fra helikopteret skjøv bølgene til side, havet frådte, og bølgene dannet en grop av hvitt skum. Kroppene i bølgene ble dratt ned under vannet, og jeg tenkte at vi gjorde mer skade enn nytte. Båten til den maltesiske kystvakten var flere timer unna, og under oss hadde den enorme fiskebåten kantret.

Jeg satt med en tom notatblokk i fanget, og i fugleperspektiv så jeg på at mennesker

druknet. En kvinne med barna sine på ryggen kavet i det kalde vannet. Store, livredde øyne og veivende armer stakk opp av vannet før livskraften ebbet ut og utmattelsen tok overhånd. Jeg forsøkte febrilsk å holde blikket festet på noen, som om det kunne reddet dem, men de skled under før de dukket opp igjen – og så ble borte. Med øreklokker på kan man bare føle drønnet av helikopteret, men jeg kunne kjenne lyden av menneskeskrik der nede. Jeg vet at lyden av mennesker som drukner, høres ut som lyden av måkeskrik.

Å befinne seg i et helikopter føles overveldende hjelpeløst. Fra luften kan man nesten bare dokumentere. Etter tre timer hengende over havet var vi på vei tilbake. 12 mennesker var blitt trukket opp av vannet og lå på gulvet i helikopteret, innsmurt i oppkast og saltvann med brannskader over de nakne kroppene. Vi hadde forlatt minst 300 mennesker i de kalde bølgene under oss.

Hver gang jeg må forme disse minnene til tekst, er jeg usikker på om jeg klarer det. Bildene av grønne likposer som ligger på rekke og rad i en havn der turister svømmer, hjem-søker meg med en så voldsom kraft.

Da vi nærmet oss kysten av Malta og fløy over Pretty Bay, begynte jeg å skjelve. Under oss lå mennesker på fargerike badelaken og drakk kald øl. En turistbåt loffet dovent rundt

øya. Kystvakten som ankom drukningsstedet en time etter oss, fant ingen i live.

Det er denne følelsen jeg sitter med akkurat nå: *Vi sitter i et helikopter og ser på at mennesker drukner, og vi gjør ingenting for å redde dem.* ■

FOTO MILUFER DEMIR / DOGAN NEWS AGENCY / APP

1 https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1994-06-24-39/KAPITTEL_2-2

2 www.theaustralian.com.au/national-affairs/immigration/kevin-rudd-to-unveil-ma-nus-island-expansion-plan-in-bid-to-stop-boats/news-story/c8abc607070875a-4788c16ed246c153d

3 www.nrk.no/urix/ti-ar-siden-tampa-dramaet-1.7765712

4 <https://www.bbc.com/news/world-africa-30039044>

5 <https://timesofmalta.com/articles/view/international-shock-over-tuna-pen-incident.16311>

6 Kenyon, Paul, 2010, *I am Justice – A Journey Out of Africa*, Cornerstone

7 Butler, Judith, 2009, *Frames of War – When Is Life Grievable?*, Verso

8 www.youtube.com/watch?v=q-qNPleSBTmQ oversatt av Kristina Quintano

9 <https://video.espresso.repubblica.it/inchieste/cosi-l-italia-ha-lasciato-annegare-60-bambini-in-esclusiva-le-telefonate-del-naufragio/10267/10368?ref=RHPPLF-BH-I0-C8-P1-S1.8-T2>

10 <https://timesofmalta.com/articles/view/you-have-to-call-malta-recordings-suggest-how-italy-dallied-while.647438>

11 www.theguardian.com/artanddesign/2019/may/12/mawkish-monuments-beach-from-hell-our-verdict-venice-biennale

12 www.aftenposten.no/kultur/i/Wb8RVg/den-58-veneziabi-ennalen-aarets-nordiske-utstilling-er-dessverre-mind

13 Kurdi, Tima, 2018, *The Boy on the Beach*, Simon & Schuster

14 Sontag, Susan, 2004, *Om fotografi*, oversatt av Agnete Øye, Pax

15 Sontag, Susan, 2004, *Å betrakte andres lidelse*, oversatt av Agnete Øye, Pax

16 *Budbringeren fra Helvete* (Face-book-blogg, støttet fra Fritt Ord)

17 <https://e24.no/internasjonale-oekonomi/i/y3neqx/norsk-stoette-til-libyas-omstridte-kystvakt>

18 www.aftenposten.no/verden/i/4qQaQV/norske-ocean-viking-paa-vei-mot-libya-maalet-aa-redde-liv

19 <https://twitter.com/msfnorge/status/1164830025113169922>

20 <https://shuddhashar.com/smugler-eller-grenselos-kristina-quintano/>

Jeg kan fortelle deg hvordan døde barn lukter

TEKST KRISTINA QUINTANO

Jeg kan fortelle deg hvordan døde barn lukter, men det er det egentlig ingen som vil høre om. Jeg kan fortelle deg at et dødt barn nesten ikke veier noen ting. En falsk redningsvest med et bevisstløst barn med armene og beina hengende ned langs siden som en tøydukke fylt av vann, veier nesten ikke noen ting. Sammenlignet med en voksen, selvsagt. En livløs voksen mann med våte klær og en ryggsekk festet på magen og våte sko og fingre som har låst seg i en klolignende stilling – er dødstungt. Et barn er – lett. Man trenger bare en ledig arm for å løfte et dødt barn opp av vannet. En arm og enorme mengder styrke.

Hver gang jeg forsøker å beskrive lukten av døde barn, blir jeg uvel. På et øyeblikk er jeg tilbake der, på stranden, klissvåt og iskald, fylt av eimen fra andre menneskers oppkast og avføring, og med hendene og ansiktet innsmyrt av olje og bensin og saltvann. Noen av menneskene og minnene om dem er forvrengt, som stille skrik, noen er råtne og ser ut som de hører til blant havets sjømonstre, noen er vakre, rolige, glassaktige, ser overhodet ikke døde ut, ser bare ut som om de sover. Det er alltid de som er tyngst å løfte i land. De som ser ut som om de sover, ser så forbanna levende ut.

Lukten av angst blandet med død og våt gummi lar seg ikke egentlig beskrive, så jeg stopper ofte der. Kanskje jeg ikke kan fortelle deg hvordan døde barn lukter, for når jeg først begynner å skrive, blir lukten av metan og ammoniakk aldri helt borte.

Jeg begynner å sette ord på alt det tekniske i stedet. Jeg forteller om hvordan de druknede alltid ser litt forskjellige ut. Avhengig av hvor lenge de har ligget i vannet, avhengig av vannets temperatur, hvor dypt de har sunket før kroppen blåses opp til tre ganger sin vanlige størrelse og de flyter opp til overflaten igjen. Tilstanden til de druknede avhenger også av hvor lenge hodet har vært under vann.

Hos noen lukker luftveiene seg med en gang munnen blir fylt av sjøvann og en krampetrekning i svelget gjør at strupelokket lukker lufrøret og det bare kommer

små mengder vann inn i lungene. Noen gaper og svelger og rekker å hige etter pusten i panikk mange ganger før kroppen gir opp å kjempe.

Hjernen er det organet som er mest sårbart for skade i forbindelse med drukning. Men det er bløtvevet på utsiden av kroppen som blir spist først. Fisken går for øynene med en gang. Mange av de druknede mangler øyne allerede etter noen få timer. Det er vannet i lungene som får menneskekroppen til å synke. Kroppens egne bakterier utvikler gasser som får den til å flyte opp igjen til overflaten. Det er særlig mageregionen som blir oppblåst. Noen lik ser ut som om de har kulemage. Noen lik kan inneholde så mye gass at de flyter opp som ballonger.

Stort sett ligger de med ryggen opp. Armene og beina og hodet er tyngre enn resten av kroppen, derfor ser de ut som om de naturlig bøyer seg framover. Noen setter seg fast i fjell eller planter på bunnen og kommer aldri opp til overflaten igjen. I løpet av en måned kan et lik på havets bunn være helt oppspist av dyr. De som flyter opp, er ofte sleipe, de sklir ut av hendene våre og går i oppløsning, som oljete gummi som renner gjennom fingrene. De minner mer om en kjøttfylt glassmanet enn om et menneske. Men lukten, den lukten lar seg aldri helt vaske vekk.

Helvete er et sted der barn ligger stuert sammen lag på lag, presset inn i alle hulrom av et skrog som en gang var en fiskebåt, men som så ble en dødsmaskin der alle barna allerede er døde før båten har lagt fra kai. Helvete er et sted der en nyfødt dupper i dypet av havet mens navlestrengen fortsatt er festet til moren som sitter sammenpresset med tre hundre andre døde kroppar som klamrer seg til hverandre. Helvete er et sted der tolv år gamle gutter er så voldtatt at tarmene henger ut av rumpehullet deres og de ikke vet om det er smerten eller skammen som er tyngst å bære.

Helvete er et sted der sårene i sjelen gror enda saktere enn sårene på kroppen fra organer som har blitt stjålet. Helvete er et sted der en femten år gammel gravid jente har blitt misbrukt så mange ganger at hun ikke aner hvem faren til barnet hun bærer på er.

På bunnen av helvete ligger tusenvis av mobiltelefoner med ubesvarte anrop og bekymrede tekstmeldinger som aldri skal få svar. Der nede ligger SIM-kort fulle av bilder og minner, universitetspapirer og drømmer om et liv et annet sted. Der nede ligger kartene over et annet liv. Helvete er et sted, og det befinner seg rett utenfor våre ferieparadis.

Over helvete flyter røde bademadrasser, og små barn i armringer lærer jublende å svømme. Vi vet alle sammen at helvete befinner seg rett under oss. Hver gang vi tar et skritt ut i Middelhavet svømmer vi i noens grav.

En dag skal jeg spise den lokale fisken på Malta igjen, men jeg har for lengst sluttet å dykke. ■

*Teksten er et utdrag fra Budbringeren fra Helvete,
Kristina Quintanos bok som kommer i høst.*

De rettsløse

Hvilke konsekvenser har det for dagens
flyktninger at menneskerettighetene er
uløselig forbundet med å være borger
av en nasjonalstat?

TEKST MARIKEN LAUVSTAD

Om bidragsyteren	
MARIKEN LAUVSTAD er frilans dramaturg, teaterlærer, skribent og kritiker. Hun har en mastergrad i komparativ dramaturgi fra Universitetet i Cape Town, er utdannet innen performanceteater fra School of Stage Arts i København, og har dessuten praktisk-pedagogisk utdanning (PPU) i teaterundervisning fra Kunsthøgskolen i Oslo.	
	HVA KAN HVER ENKELT AV OSS GJØRE FOR Å HJELPE FLYKTNINGER?
Her vil jeg gjerne svare i Arendts ånd, og jeg tror hun ville sagt at nøkkelen ligger nettopp i den avgjørende forskjellen på å handle og ikke å handle. Problemet er at for mange velger det siste, fordi de mangler tro på at handlingene deres egentlig har betydning, eller tviler på at en annen verden er mulig. Men i enden av hver av disse alternativene finnes det diametralt ulike virkeligheter. Derfor er handlingen alltid viktig. Hva den konkret skal bestå i, må likevel bli opp til den enkelte.	

FOTO ERIKA HEBBERT

*Etter å ha forlatt sine hjemland, ble de hjemløse,
idet de forlot sin stat, ble de statsløse,
og da de ble frarøvet sine menneskerettigheter, ble de rettsløse
– et jordens avskum.*

HANNAH ARENDT

Over sytti år har gått siden den politiske tenkeren Hannah Arendts legendariske essay «Retten til å ha rettigheter» ble publisert for første gang, den gang under tittelen «The Rights of Man – What Are They?» i det amerikanske tidsskriftet *Modern Review* (1949). De systematiserte grusomhetene som ble begått mot sivilbefolkning, jøder og andre minoriteter under andre verdenskrig, hadde da skapt bred internasjonal enighet om at utarbeidelsen av et sett ukrenkelige menneskerettigheter var nødvendig. Disse skulle sikre asylretten og retten til statsborgerskap, ytringsfrihet, religionsfrihet og sosial trygghet. Ingen av FNs daværende 58 medlemsland stemte imot Menneskerettighetserklæringen under

stemmegivningen i 1948. Men knapt et år skulle altså gå før den politiske filosofen Hannah Arendt rettet skarp kritikk mot den.

Arendt, selv jødisk flyktning fra Tyskland, var statsløs helt fra 1933 og fram til hun fikk innvilget amerikansk statsborgerskap i 1951. Med andre ord hadde hun førstehåndskjennskap til sårbarheten det innebærer å eksistere utenfor nasjonalstatens beskyttelse. Så hvorfor kritiserte hun nettopp menneskerettighetene, som ble innført for å hindre at grusomhetene som ble begått under andre verdenskrig, gjentok seg?

Arendt mente at menneskerettighetene rommer et iboende og problematisk paradoks: De har kun gyldighet for mennesker som

Arendt mente at menneskerettighetene rommet et iboende og problematisk paradoks: De har kun gyldighet for mennesker som eksisterer innenfor rammene av en rettsstat.

eksisterer innenfor rammene av en rettsstat. I «Retten til å ha rettigheter» undersøker Arendt bindingsforholdet mellom nasjonalstaten og menneskerettighetene. For henne ligger det problematiske i menneskerettighetenes utforming at nasjonens suverenitet trumfer individets. Hvilke rettigheter har mennesket i kraft av å være et menneske alene – *uavhengig* av nasjonalstaten? spør hun. Fordi den moderne statsinstitusjonen er basert på prinsippet om nasjonal og territoriell suverenitet, og samtidig skal få oppgaven å beskytte de «universelle» rettighetene til alle mennesker, er den bygget på en umulig motsetning: Dersom individet mister alle sine rettigheter i det øyeblikket det løftes ut av sin politiske og samfunnsmessige kontekst, holder verden likevel ikke noe ved mennesket hellig, påpekte Arendt.^{1,2} Hun gikk ikke med på at menneskerettigheter er reelle med mindre mennesket anerkjennes som en enhet uten noen høyere autoritet over seg, og understreket faren ved at menneskerettighetsapparatet kunne bli et *simulakrum*: Rettighetene ville miste sin gyldighet nettopp overfor menneskene som trengte dem aller mest, og som de i utgangspunktet ble utformet for å ivareta. Erttertiden skulle med all mulig tydelighet vise hvor framsynt Arendts kritikk var.

72 år etter at essayet ble skrevet – hvilken relevans har Arendts «Retten til å ha rettigheter» i dag? Hvilke konsekvenser får det for dagens flyktninger at menneskerettighetene er uløselig sammenbundet med et gyldig statsborgerskap?

Når vi i dag snakker om menneskerettigheter, er det problematisk å karakterisere dem som universelle, umistelige eller ukrenkelige. Snarere kan vi karakterisere dem som i høyeste grad betinget, og systematisk krenket,

gjennom de sytti årene de har eksistert.

Per i dag er én av 97 mennesker i verden drevet på flukt.³ Flyktninger, asylsøkere, internt fordrevne og statsløse utgjør en stadig voksende kategori mennesker som er produsert av et internasjonalt statssystem som ikke fungerer. Nå er det de som internaliseres i leirer og som jages med vannkanoner og politihunder. Det er de som har fått armene sine stemplet med blekk av tsjekkisk og ungarsk politi. Det er de som er fordrevet fra sine hjemland og befinner seg i leirenes limbo. Det er deres gummibåter som skyves ut på havet igjen når de endelig når målet for reisen. De drepes ikke, som jødene, men like fullt har vi skapt et system som lar flyktninger dø på reisen mot beskyttelse.

Når Moria brenner, lar vi den brenne.

LANGS KOLONIALISMENS LINJER

I Norge er vi endelig i ferd med å ta et reelt oppgjør med vår rolle i kolonihistorien. Vi dissekerer, diskuterer og analyserer vår fortid med lupe, og historiefortolkning skaper opphetede debatter. Det bestående utfordres, og eurosentristeriske perspektiver møter ny motstand. Men hvordan leser vi vår *egen* tid? Vi diskuterer stadig det vanskelige flyktningproblemet, men vier mindre oppmerksomhet til hvilke politiske og økonomiske strukturer som har gjort det mulig at 80 millioner mennesker er drevet på flukt.⁴ Når vi snakker om postkolonialisme i Vesten, er det som regel med et fortegn om at kolonialismen hører fortiden til. Men i veldig mange afrikanske land er det ikke noe *post* i kolonialismen. Tvert imot er nykolonialismen høyst og smertefullt til stede. Vestlig plyndring av afrikanske naturressurser pågår fortsatt, i vår samtid.

Tidligere kolonimakter har fremdeles vesentlig politisk og økonomisk dominans over mange postkoloniale stater. Avkolonialiseringen er ikke bare et oppgjør med fortiden, den er like mye et oppgjør med samtiden, med nykolonialisme og vårt stadig mer problematiske økonomiske system.

Den danske professoren Martin Lemberg-Pedersen, som er tilknyttet Senter for migrasjonsstudier ved Københavns Universitet, mener at det postkoloniale perspektivet er en forutsetning for å kunne forstå de politisk-økonomiske bindingene som per i dag eksisterer mellom land mennesker flykter *fra* og land mennesker flykter *til*.⁵ Mange av verdens pågående politiske konflikter kan spores helt tilbake til maktdynamikken og ustabiliteten som oppsto under etableringen av nye nasjonalstater under kolonitiden.

Her bør vi huske Berlinkonferansen i 1885. Konferansen har blitt stående som et nærmest parodisk eksempel på historiens vilkårlighet: Etter initiativ fra den tyske kansleren Otto von Bismarck samlet representanter for tretten europeiske stater, USA og Det osmanske riket (det nåværende Tyrkia) seg rundt et bord. Bordet var dekket av et stort kart over Afrika. Kontinentet skulle deles jevnbyrdig mellom de mektige mennene, noen afrikanere var selvsagt ikke invitert. Flere av de nye grensene ble rett og slett trukket opp med linjal på dette kartet, og i tiden som fulgte manifestert på slagmarken, før de deretter ble etablert gjennom kolonimaktens styre. I årene etter konferansen ble samtlige afrikanske stater, så nær som Etiopia og Liberia, en realitet.⁶ At noe som ble til på så vilkårlig vis skulle bli toneangivende for den videre dynamikken mellom nasjoner og kontinenter, og skape så dype, permanente og tilsynelatende uforanderlige strukturer, er et smertefullt historisk paradoks. Især afrikanske historikere (som nigerianske Olayemi Akinwumi) har pekt på Berlinkonferansen som et skjebneøyeblikk for mange av de langvarige politiske konfliktene som senere skulle prege det afrikanske kontinentet.⁷

Vi befinner oss fremdeles i kolonialismens ekko. Vi beveger oss stadig langs de samme linjene som ble trukket da.

FOTO THE HANNAH ARENDT PRIVATE ARCHIVE

I essayet «Retten til å ha rettigheter» fra 1949 rettet Hannah Arendt, selv flyktning, kraftig kritikk mot Menneskerettighetserklæringen. Essayet er aktuelt også i dag.

I «Retten til å ha rettigheter» adresserte Arendt hvordan menneskerettighetene er infiltrert i et nett av paradokser mellom individuelle, nasjonale og globalpolitiske interesser. At krig er god butikk for dem som kan tjene på den, er for eksempel knapt noe nytt. Da Norge ble valgt inn i FNs sikkerhetsråd i 2020, hadde Oljefondet året før økt sine investeringer i verdens største våpenselskaper med over 23 milliarder.⁸ Flere av selskapene kan knyttes direkte til Saudi-Arabias krigføring og drap på sivile i Jemen. Ifølge det svenske forskningsinstituttet SIPRI's tall fra 2019, har Oljefondet investert i 51 av verdens største våpen- og militærselskaper.⁹ For å kunne legitimere denne politikken er det fortsatt sterke interesser i sving, som er tjent med at *de andre* forblir nettopp *de andre*. Det er solid grunnlag for å hevde at nasjonalstaten Norge, nå som medlem av Sikkerhetsrådet, fortsatt tjener penger på flere av krigene i land mennesker flykter fra.¹⁰

FESTUNG EUROPA

I likhet med Menneskerettighetserklæringen går også EUs historie tilbake til de viktige årene like etter andre verdenskrig.¹¹ Blant unionens mest sentrale styringsprinsipper finner vi nettopp Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, som ble vedtatt av Europarådet i 1950. Derfor er det ikke lite paradoksalt at flyktninger og asylsøkeres bevegelse over EUs grenser har utviklet seg til EUs største hodebry det siste tiåret. Midt i globaliseringens tidsalder, hvor Norge har gjort seg avhengig av mobilitet på tvers av grenser når det gjelder alt fra teknologi og informasjon til økonomi, har grensene lukket seg for menneskene. Norge har for eksempel bidratt med 200 millioner kroner inn i et EU-fond som finansierer den libyske kystvakt, en kystvakt som begår grove brudd på menneskerettighetene.¹² Konsekvensen av EUs politikk har blitt en vedvarende humanitær krise på Europas terskel, hvor tusenvis av flyktninger har druknet og mistet livet.

De drukner fortsatt.

Mye av årsaken til at flyktningkrisen treffer Europa på den måten den gjør, er altså EUs egen arkitektur. Mens grensene langt på vei er eliminert mellom medlemsland, er nye og hardere grenselinjer trukket mot landene utenfor. Ifølge fjorårets tall fra The Global Passport Power Ranks tall fra 2020 (altså den offisielle rangeringen av hvilke pass i verden som har høyest verdi, basert på graden av bevegelsesfrihet de ulike passene gir) ser vi at vesteuropeiske land og tidligere kolonimakter skårer svært høyt, mens afrikanske land dominerer bunnsjiktet.¹³ Vi kan bevege oss fritt – de møter stengsler.

Da flyktningtilstrømningen via Middelhavet begynte å øke tidlig i 2011, og for alvor tiltok i 2015, sammenfalt det med at Europa gjennomlevde den (til da) største politiske og økonomiske destabiliseringen siden andre verdenskrig. Etter finanskrisen i 2008 var kontinentet allerede preget av en atmosfære av uforutsigbarhet og frykt – en frykt som snart skulle bringe latent nasjonalisme opp til overflaten. Til tross for en historie med grotesk minoritetsforfølgelse, feide iskalde vinder – dehumaniserende mekanismer og nye

konflikter – over det europeiske samfunnet: høyrepopulismens framvekst, flere autoritære ledere, nedbygging av sosiale støtteordninger i mange europeiske land, økt utsatthet blant minoritetsgrupperinger (som for eksempel homofile i Polen, Storbritannia og Frankrike) og en langt mer restriktiv flyktningpolitikk. Kulden skulle komme til å feste seg.¹⁴

Når jeg leser Arendts «Retten til å ha rettigheter» fra 1949, er det som om det samme isgufset slår mot meg fra boksiden. Da teksten ble skrevet, hadde det knapt gått fire år siden krigens avslutning. Verden befant seg fortsatt midt i en flyktningkrise. Siden den gang har nye linjer blitt trukket mellom *oss* og *dem*. Men fellesnevneren mellom da og nå er flyktningenes sårbarhet.

VERDENS AVSKUM

Ethvert menneske har rett til å søke asyl dersom man er forfulgt, sier Artikkel 14 i FNs menneskerettighetserklæring. Men siden flyktninger mangler rettigheten til å bevilges innreisevisum med formål om å søke asyl, hindrer visumkravet dem i å reise legalt. Unndratt tilgang til vanlig infrastruktur er de tvunget til å reise *under the grid*: Mennesker er funnet gjemt i madrasser og i koffertene. Mennesker har klatret opp i flyvinger og frosset i hjel i løpet av flyturen. I oktober 2020 ble fire menn fra Nigeria oppdaget mens de satt på roret til et norsk fraktskip, idet det la til kai på Las Palmas.¹⁵ Der hadde de gjemt seg i ti dager til sjøs, med havet og propellen like under dem hele veien. Måneden etter ble levningene

Det bestående
utfordres, og
eurosentristiske
perspektiver møter
ny motstand. Men
hvordan leser vi vår
egen tid?

Midt i globaliseringens tidsalder, hvor Norge har gjort seg avhengig av mobilitet på tvers av grenser når det gjelder alt fra teknologi og informasjon til økonomi, har grensene lukket seg for menneskene.

etter syv nordafrikanske menn funnet i en fraktcontainer i Asunción, hovedstaden i Paraguay.¹⁶ Da flyktningene fire måneder tidligere hadde kravlet inn i containeren, var håpet å komme seg videre til Milano fra den serbiske byen Šid. Slik skulle det ikke gå.

Hva sier det om oss, at vi tvinger flyktninger til å reise som rotter og kakerlakker? Med døden som et ikke usannsynlig utfall?

De mest avskyelige bildene på konsekvensene av svakhetene i asylretten er ofte de mest absurde. Rigide tolkninger av asylreglene gir seg utslag som er like surrealistisk trivielle som de er tragiske: Ingen visste til slutt hva de skulle gjøre med det enorme berget av sykler som ble satt igjen ved grensa på Storskog i 2015. For slik er grenseavtalen mellom Norge og Russland: De mange syriske flyktningene som ankom grensa, kunne ikke krysse den til fots. Skulle de ta seg inn i Norge, måtte de få tak i en sykkel først. Fotografier av sykkel-fjellet gikk verden rundt.¹⁷

Like absurde kan konsekvensene være om man får sin asylsøknad avslått: Familien Arlen Khadaa bodde nærmere to år på flyplassen i Kirgisistan etter å ha fått avslag på søknaden sin om opphold i Norge.¹⁸ Fordi han var statsløs, fikk han heller ikke slippe inn igjen i hjemlandet. Dermed måtte han bo på flyplassen og tilbringe dagene tulsende omkring i transittområdet. Sjelden har bildet på flyktningens limbo vært mer konkret.

Som flyktning har man mistet sin rett til en væren i verden. Man har blitt en ikke-borger, en «Borger av Ingensteder». Flyktingleiren er et slags ikke-sted, en slags liminaltilstand hvor verken varighet eller geografisk endestasjon er definert, og hvor man er avsondret fra verden omkring. I mange av Arendts teoretiske diskusjoner tar hun utgangspunkt i en

slags «verdensløshetens fenomenologi», og benytter denne som linse til å betrakte verden gjennom. Arendt mener at et sted først får sin fysiske forankring for mennesker idet de kan samhandle og gjensidig kommunisere sine tanker og meninger. Men i flyktingleiren opplever mennesker at meningene og ytringene deres ikke lenger har gyldighet: Flyktninger har ingen som helst reell mulighet til å påvirke sine omgivelser.

TOTALITARISMENS ARKITEKTUR

Ved ankomst til Moria mottar flyktninger et ID-kort. På ID-kortet står datoen for asylintervjuet. Men det kan ta to og et halvt år fra man ankommer leiren til man får avtale om intervju, og intervjuet representerer bare starten på asylprosessen. Etter hvert som antallet flyktninger i verden gradvis har økt, har leirene ikke bare vokst, men også i mange tilfeller gått fra å være midlertidige til å bli semipermanente. Enkelte palestinske flyktingleirer i det sørlige Libanon har eksistert i sytti år. Noen av flyktningene har tilbrakt hele livet der.¹⁹ Slik soner de en slags dom uten fastsatt lengde, for en forbrytelse de har begått bare ved å eksistere. Flyktninger forteller om en oppleve av gradvis å svinne hen og miste seg selv, de blir gjennomslitt av ikke å synes for noen. Følelsen av uvirkelighet tiltar desto lenger forvaringen varer. Forfattere som har overlevd holocaust – for eksempel Elie Wiesel, Primo Levi og Imre Kertész – har skildret slike opplevelser i sine litterære verk.²⁰ Mennesker kan ikke egentlig *leve* dersom eksistensen deres ikke gir gyldighet, mente Arendt.²¹ Så hvilket moralsk og politisk handlingsrom kan vi garantere mennesker som er i ferd med å miste sin plass i verden?

Her må vi et øyeblikk vende tilbake til kolonialismen og hvordan konstruerte systemer og maktdynamikker gjenspeiles i samtidens oppdelinger av (og forhandlinger om) både geografiske og sosiale rom. Geografene Edward W. Soja og David Harveys teorier om *spatial justice*²² kan leses som en utvidelse av Arendts tanker. «Spatial justice» bygger på bindingen mellom sosial rettferdighet og rom/sted (*space*). Soja mente at analysen av denne bindingen er avgjørende for å forstå sosial urettferdighet og utforme politiske retningslinjer som utfordrer territoriell dominans (en dominans vi for eksempel ser i nasjonalstatens kontroll over flyktningleirene).²³

Om vi undersøker migrasjonspolitikken til høyreorienterte regjeringer i Vest-Europa de siste årene, ser vi utviklingen av det som kan likne en taktisk manøver for å unngå mellom-menneskelige møter mellom flyktninger og sivilbefolkning i så høy grad som mulig. I Norge ønsker Høyre å hjelpe flyktningene i «nærområdene», altså områdene med krig og forfølgelse de må flykte fra. FrP vil avvikle asylinstituttet helt og holdent og i stedet opprette asylsentre i Afrika og Asia.

Det mellommenneskelige møtet med Den andre må skje *på tross av* samfunnets strukturer. Vi dehumaniserer, fremmedgjør og diskriminerer flyktninger ved at de forvares og oppbevares i leirene på en måte som avsondrer og isolerer dem, og som umuliggjør vanlige menneskelige møter mellom borgere og «ikke-borgere». Denne usynliggjøringen er skremmende effektiv og en del av totalitarismens rammeverk. Flyktningleirer er underlagt en gjennomgripende logikk om en overlegen makt som utøver sin politiske kraft.

Derfor representerer de også totalitarismens arkitektur.

For hva skulle vi gjort hvis vi tillot flyktninger å bli fullt ut menneskelige for oss? Vi ser at det skjer noe fundamentalt med hjelpearbeidere som har vært i Moria. De strever med å finne metaforer som er sterke nok for det de har opplevd, og opprøres av vår likegyldighet. De må male stadig mer brutale bilder. Det er som om de forsøker å riste oss, hardere og hardere. Skal vi ikke våkne snart?

Men vi vet jo det meste allerede. Vi vet hvor tynne teltdukene er mot vinterkulda, at

Mange av verdens pågående politiske konflikter kan spores helt tilbake til maktdynamikken og ustabiliteten som oppsto under etableringen av nye nasjonalstater under kolonitiden.

Når jeg leser Arendts «Retten til å ha rettigheter», er det som om et isgufs slår mot meg fra boksidene. Siden den gang har nye linjer blitt trukket mellom oss og *dem*. Men fellesnevneren mellom da og nå er flyktingenes sårbarhet.

mennesker knivstikkes i matkøen og kvinner voldtas om natta, at barn subber rundt i søppel, at epidemier av skabb og bakterier sprer seg konstant i leirene. Vi har sett den mest brutale lidelse på tv. Hvordan kan det ha seg at alle vitnesbyrdene gradvis mister sin kraft?

Det er nemlig ikke bare i leirene at normaliteten langsomt forskyves. Det gjør også vår grense for hvilken urett vi aksepterer. Flyktningbarn som kan ha

tilbrakt hele oppveksten sin i Norge, blir utvist ved attenårsalder dersom det viser seg at foreldrene har løyet om bakgrunnen sin. I hvilke andre tilfeller straffer loven barn for handlinger foreldrene har begått? Dette er bare ett eksempel på at det ikke kun er flyktninger som dehumaniseres. Vi dehumaniserer gradvis oss selv og hverandre.

Enda et steg i retning av systematisk dehumanisering tar vi når hjelpere kriminaliseres. Gunnar Stålsett lot en ureturnerbar asylsøker uten lovlig opphold jobbe for seg i 14 år. Politiet ønsket at han skulle idømmes ubetinget fengsel. – Jeg ville gjort det samme igjen, fortalte Stålsett pressen. Menneskerettighetsforkjemperen Arne Viste ble dømt til ett års betinget fengsel for å ha ansatt papirløse migranter gjennom sitt bemanningsbyrå. Å behandle flyktninger som fullverdige mennesker, som om de *har* rettighetene de mangler, blir altså også straffet av nasjonalstatens rettsapparat. Slik ser vi at nasjonalstaten ikke bare trumfer flyktningen som individ, den trumfer også borgeren som vil hjelpe.

På tross av at Norge er et demokrati, kan vår stat like fullt ha en totalitær framferd overfor enkeltmennesker som ikke er beskyttet av et norsk statsborgerskap. Desto mer omfattende flyktningkrise har blitt, desto større behovet for hjelp har vært, desto mer har Norge strammet inn og reglene blitt strengere. Ved å vende ryggen til Europas største humanitære krise, hvilket land er Norge i ferd med å bli? Hva gjør den restriktive flyktningpolitikken med *vår* menneskelighet?

ARENDDT OG ANSVARET VÅRT

I 1961 reiste Hannah Arendt til Jerusalem for å følge rettssaken mot krigsforbryteren Adolf Eichmann, en av de hovedansvarlige for identifikasjon og transport av jøder til konsentrasjonsleirene under holocaust.

Arendts reflekterende tekster fra rettsprosessen ble til boken *Eichmann i Jerusalem. En rapport om ondskapens banalitet* (1963). Her beskriver hun Eichmann som prototypen på en firkantet byråkrat, en trist mann som bare hadde forsøkt å gjøre jobben sin.²⁴ Både boken og Arendts ondskapsbegrep møtte kraftig motstand. Men det Arendt ønsket, var aldri å unnskyldte eller trivialisere grusomhet.²⁵ Poenget hennes var at det fremmedgjorte mennesket kan bidra til grusomhet simpelthen gjennom konformitet og manglende evne til selvstendig tenkning. Hun betraktet Eichmann først og fremst som en svært tjenestetetro mann, og gikk ikke engang med på å kalle ham antisemitt.

Erfaringene fra andre verdenskrig utgjør hjørnesteinen i Arendts tenkning. Gjennom sin analyse av opptakten til krigen, har hun gitt oss innsikt i prosessene som påvirker enkeltpersoner og byråkrater når de velger å adlyde regelverk som resulterer i dypt uverdigg og dehumaniserende behandling av andre mennesker. Vi har riktignok skapt systemene, men systemene skaper i sin tur også oss: De kan både gjøre det svært vanskelig å nå fram med protester og i tillegg fungere som et frikjøp fra vårt ansvar som enkeltmennesker.

Så lenge vi i Norge betrakter de vanvittige juridiske forløpene mot flyktninger som en trist, men uunngåelig nødvendighet, vil vi heller aldri måtte ta noe av ansvaret for uretten som begås mot dem. Jurist og forfatter Anne Holt brukte i en kronikk begrepet «statlig mishandling» om uforutsigbarheten Mustafa Hasan ble utsatt for under behandlingsprosessen av saken sin.²⁶ At jurister bruker så sterke ord, er viktig. Det understøtter ansvarliggjøringen av UNE og UDIs lovfortolkningspraksis.

EN KOMPROMISSLØS TENKER

Det Hannah Arendt framfor alt etterlot seg, var en antropologi som utfordrer våre normative strukturer.²⁷ Tenkningen hennes utgjør et politisk-filosofisk rammeverk tuftet på fundamentalt annerledes prinsipper enn moderne juss. Derfor kan Arendts analytiske verktøy igangsette nye politiske samtaler. Og nye samtaler er kanskje avgjørende for å bringe oss ut av menneskerettighetskrisen. Det er en krevende øvelse å forestille seg vår verden fundamentalt annerledes enn den er. Likevel insisterte Hannah Arendt på at det nettopp er her nøkkelen ligger gjemt: Vi må våge å forestille oss en annerledes verden. Vi må *insistere* på at en annen verden er mulig enn den verden som omgir oss med sin grusomhet og sin bestialitet. Arendts urokkelige tro på dette går som en mild understrøm gjennom hele hennes teoretiske produksjon, og utgjør, slik jeg ser det, også grunnlaget for verkenes radikalitet.

LITTERATUR

Primærkilde:

«The Right to Have Rights» (Arendt, H. 1949, *Modern Review*)

Sekundærkilder:

Arendt, H. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. Penguin.

Benhabib, S. 2018. *Exile, Statelessness and Migration*.

Princeton University Press.

Borch, C. 2002. Interview with Edward W. Soja: Thirdspace, Postmetropolis, and Social Theory. *Journal of Social Theory*. 3(1), 113–120.

DeGooyer, S., Hunt, A., Maxwell, L. et al. 2018. *The Rights to Have Rights*. Verso.

Giglioli, L. 2016. Migration, Austerity, and the Crisis at the Periphery of Europe. *Othering & Belonging: Expanding the circle of Human Concern*. 1, 80–93.

Heberlein, A. 2020. *Hannah Arendt - Kjærlighet og Ondskap*. Cappelen Damm.

Heidenreich, N. 2019. In: Hildebrandt, P., Evert, K., Peters, S., Schaub, M., Wildner, K. & Ziemer, G. (red.). *Performing Citizenship: Bodies, Agencies, Limitations*. Basingstoke: Palgrave MacMillan. 266–2.

Hildebrandt, P., Evert, K., Peters, S., Schaub, M., Wildner, K. & Ziemer, G. (red.) 2019. *Performing Citizenship: Bodies, Agencies, Limitations*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Isin, E. 2019. Doing Rights with Things: The Art of Becoming Citizens. In *Performing Citizenship: Bodies, Agencies, Limitations*. Hildebrandt, Evert, Peters et al., red. Basingstoke: Palgrave MacMillan. 45–56.

Slagstad, R. 2019. *Hannah Arendt*. Oslo: Pax Forlag.

Tamayo, S. 2019. Spaces of Citizenship. I: Hildebrandt, P., Evert, K., Peters, S., Schaub, M., Wildner, K. & Ziemer, G. (red.). 2019. *Performing Citizenship: Bodies, Agencies, Limitations*. Basingstoke: Palgrave MacMillan. 120–134.

Overordnet kan disse tekstene leses som et bidrag til en ansvarliggjøring både av enkeltmennesket og statsinstitusjonen. For Arendt var ansvarsbewisstheten et av ondskapens viktigste motstykker.²⁸ Og her var hun fullstendig kompromissløs: Hun plasserer menneskets ansvar i sentrum. Men hvem og hva kan mennesket holdes til ansvar for? Og hva innebærer det å ta dette ansvaret?

I tekstsamlingen *Ansvar og dømmekraft* (utgitt posthumt i 2003), videreutviklet Arendt filosofien hun introduserte i *Vita activa – Det virksomme liv* fra 1958.²⁹ For Arendt fikk en tanke først mening når den var knyttet til handlingen den resulterte eller kunne resultere i. Som statsløs hadde hun opplevd å bli fratatt sitt handlingsrom, og sammen med andre erfaringer fra andre verdenskrig bidro kanskje dette til at Arendt betraktet muligheten til å handle ikke bare som en plikt, men som et privilegium.

Flyktningutfordringen vil ikke forsvinne. Covid-19-pandemien har sendt enda flere mennesker på flukt og gjort situasjonen deres enda vanskeligere. Over tid vil klimaendringer tvinge store grupper mennesker bort fra sine hjemland. Vi bør huske på at denne situasjonen har oppstått som konsekvens av en global politikk Norge er delaktig i. Norge er på ingen måte uten skyld. Så hva er da vårt ansvar? Hvilket land vil vi være? Og hvilket folk? ■

- 1 <https://criticallegalthinking.com/2019/07/12/hannaharendt-right-to-have-rights/>
- 2 «The world found nothing sacred in the abstract nakedness of being human» (Arendt, OT, p. 299)
- 3 Se www.unhcr.org/globaltrends2019/.
- 4 Nye tall fra Flyktninghjelpen viser at 79,5 millioner mennesker er på flukt i koronaens tid, www.flyktninghjelpen.no/shorthand/fr/79.5-mil-lioner-paa-flukt-i-koronaens-tid/index.html.
- 5 Se www.academia.edu/40844966/Manufacturing_displacement_Externalization_and_postcoloniality_in_Euro-pean_migration_control
- 6 Se www.sahistory.org.za/article/berlin-conference
- 7 Se www.dw.com/en/130-years-ago-carving-up-africa-in-ber-lin/a-18278894
- 8 Se www.vg.no/nyheter/utenriks/i/BRox8w/oljefondet-oeker-investe-ringer-i-omstridte-vaapenselskap
- 9 Se www.vg.no/nyheter/utenriks/i/BRox8w/oljefondet-oeker-investe-ringer-i-omstridte-vaapenselskap
- 10 Se www.reddbarna.no/oljefondet-ut-av-vapenindustrien
- 11 Opphavet for unionen ble stiftet i 1951, da Frankrike, Italia og Tyskland, Belgia, Nederland og Luxembourg opprettet Den europeiske kull- og stålføder (EKSF).
- 12 Se <https://e24.no/internasjonaoekonomi/i/y3neqx/norsk-stoette-til-libyas-omstridte-kystvakt>
- 13 Se www.passportindex.org/byRank.php
- 14 Se www.nrk.no/urix/xl/grenselos_-homohat-i-eu-ropa-1.14440656
- 15 Se www.nrk.no/vestfoldogtelemark/mennene-gjemte-seg-ti-dager-bak-roret-pa-olje-tanker-1.15214737
- 16 www.theguardian.com/global-development/2020/nov/18/paraguay-shipping-container-deaths-north-african-men
- 17 Se www.nytimes.com/2015/10/10/world/europe/bypassing-the-risky-sea-refugees-reach-europe-through-the-arctic.html og www.nrk.no/tromsogfinnmark/xl/sykelberget_-historien-om-asylstrommen-pa-storskog-1.13445624
- 18 Se www.nrk.no/norge/strandet-pa-flyplassen-i-kirgisistan-1.15122366
- 19 Benhabib, s. 102.
- 20 Benhabib, s. 111.
- 21 HC, s. 179.
- 22 Kan på norsk kanskje best oversettes med «stedsrettferdighet».
- 23 Borch, 2002.
- 24 Heberlein, s. 144.
- 25 Heberlein, s. 145.
- 26 Se www.tronderdebatt.no/den-helt-uforutsigbare-be-handlingen-av-mustafa-hasan-er-rett-og-slett-statlig-mishandling-i-en-rekke-trekk/o/5-122-14319?fbclid=IwAR2VKzPuqZIZJZA-KtTt-zihbRdUf50ld9Pix1RbfmEgal_IQmHqieh916zo
- 27 Benhabib, s. 107.
- 28 Heberlein, s. 153.
- 29 The Human Condition (1958).

Hvor mange og hvem skal vi ta imot?

TEKST SYLO TARAKU

Et forsøk på å være konkret
i flyktningdebatten.

Om bidragsyteren	
SYLO TARAKU er forfatter og rådgiver i Tankesmien Agenda. Han har tidligere jobbet som rådgiver i Den norske Helsingforskomiteen, vært generalsekretær i NOAS og underdirektør i UDI. Taraku har skrevet <i>Innvandringsrealisme. Politikens muligheter i folkevandringens tid</i> (2016), <i>Balkanisering i Europa. Hvordan populisme og innvandring splitter oss</i> (2018) og <i>Frihetskampen i islam</i> (2019). Taraku kom selv til Norge som asylsøker fra Kosovo på begynnelsen av 1990-tallet.	
	HVA KAN HVER ENKELT AV OSS GJØRE FOR Å HJELPE FLYKTNINGER?
Skal du hjelpe flyktninger «der de er», kan du støtte Flyktninghjelpen som driver med mange gode prosjekter i kriseområder. Skal du hjelpe flyktninger i Norge, kan du for eksempel bli flyktningguide i Røde Kors. Da hjelper du flyktninger til å bli kjent med det norske samfunnet som de har blitt en del av.	

FOTO JOSEPH PESSAR

Folkevandringen til Europa i 2015 hadde episke dimensjoner. Vi så bilder av de hundretusener av desperate migranter og flyktninger strømme til Italia eller greske øyer i små båter. Den såkalte Balkanruten fikk mest oppmerksomhet. Fra Hellas tok de seg videre til Makedonia, der de daglig havnet i konfrontasjoner med grensepolitiet. Så samlet titusener seg på togstasjonen i Budapest, som i mange dager var det rene kaos. Etter at de omsider fikk grønt lys til å reise videre mot Østerrike, så vi kolonner med gående mennesker langs motorveiene. Etter hvert som Ungarn stengte grensene, dro mange asylsøkere gjennom det tidligere Jugoslavia.

BALKANRUTEN

Selv flyktet jeg fra Kosovo til Norge tidlig på 90-tallet. Jeg har identifisert meg med asylsøkerne som senere kom via den samme Balkanruten som jeg brukte den gang. Jeg har forestilt meg hvordan de følte seg, og hva de tenkte på. Migrasjonsreisen er preget av usikkerhet. Man tenker på alt fra det umiddelbare om hvilken rute som er tryggest, til ting som ligger litt lenger frem i tid: Hvor i Europa kommer jeg til å ende opp? Hva vil skje med meg? Kommer jeg til å få opphold eller bli sendt tilbake? Hva vil skje med familien min? Kan jeg skaffe penger til å sende til dem? Kan de komme etter senere? Situasjonen er med andre ord

Det som skaper polarisering i denne debatten, er ikke at det eksisterer ulike perspektiver, men at det er mange som ikke anerkjenner andres perspektiver som legitime.

Sylo Taraku

FLYKTNINGER

stressende, for å si det mildt, med mange vanskelige tanker som kverner rundt i hodet.

Samtidig som jeg altså har empati med asylsøkere, og da særlig barnefamiliene, har jeg også kjent på en uro. Hvordan vil det gå med Europa hvis denne strømmen fortsetter som nå, eller senere eskalerer ytterligere? Kan Europa takle en slik folkevandring, eller vil det destabilisere kontinentet vårt?

Begge disse følelsene ble fremtredende i debatten i forbindelse med migrasjonskrisen i 2015. På førsommeren dominerte empatien med «Welcome Refugees»-budskapet, men utover høsten og vinteren kom uroen og bekymringene mer til overflaten. Det finnes et ordtak som sier at idealismen øker proporsjonalt med avstanden til problemene. Implisitt forteller det oss at realismen øker proporsjonalt med nærheten til problemene.

Så lenge asylsøkere befant seg i Sør-Europa, dominerte sympatierklæringene i Norge. Men da de begynte å strømme via Russland mot grensen ved Storskog, fikk vi panikk. «Den arktiske ruten» kunne fort bli den viktigste ruten til Europa. Teorien om at Russland hadde tillatt denne ruten for å drive med utpressing mot Norge og NATO, virket skremmende. Arbeiderpartiets Helga Pedersen kritiserte regjeringen for å være for slappe. Hun ville sette opp en direkte flyrute mellom Tromsø og Kabul.

Europeiske politikere iverksatte tiltak for å stanse folkevandringen. Ikke bare ble Balkanruten stengt, EU inngikk også en avtale med Tyrkia for å stanse strømmen mot Hellas. Middelhavsruten mot Italia ble forsøkt kontrollert gjennom avtaler med Libya og andre afrikanske land. Snart ble også den arktiske ruten stengt. Europa og

Norge fikk et pusterom. Et pusterom som ble benyttet til å diskutere og tenke nytt rundt håndtering av migrasjon og flyktningproblematikk. Hvordan skal vi unngå en ny migrasjonskrise? Hvordan skal europeiske stater samarbeide for å dele på ansvaret? Hvor mange kan vi ta imot og integrere? Dette ble sentrale spørsmål som fremdeles preger debatten.

Vi har kommet et stykke videre siden 2015, men innvandringsdebatten er fortsatt den mest polariserende av alle. For å forstå hvorfor det er sånn, må vi kjenne de ulike perspektivene i denne debatten. Som filosofen John Stuart Mill sa det: «De som bare kjenner sin side av saken, kjenner veldig lite av saken.»

HVORFOR ER INNVANDRINGSDEBATTEN SÅ VANSKELIG?

Posisjonene i innvandringsdebatten kan være komplekse, men for enkelthets skyld kan vi skille mellom to fløyer: På den ene siden har vi de innvandringsliberale, som setter innvandrernes interesser i sentrum og som er optimistiske når det gjelder integreringen. På den andre siden har vi de innvandringsrestriktive, som setter nasjonale interesser i sentrum, og som er mer pessimistiske når det gjelder utsiktene til integrering.

Da jeg jobbet i interesseorganisasjonen NOAS, var det min oppgave å innta asylsøkernes perspektiv. Argumentene «asylaktivister» bruker, kan grupperes i tre kategorier: etiske, juridiske og rettferdighetsargumenter.

Det etiske argumentet går ut på at vi har et ansvar for å hjelpe mennesker i nød. Flyktninger er mennesker som har forlatt sine

hjemland og som søker internasjonal beskyttelse. De er i en sårbar situasjon og trenger vår hjelp.

Det juridiske argumentet går ut på at vi har forpliktet oss gjennom Flyktningkonvensjonen og andre internasjonale avtaler til å gi beskyttelse til flyktninger. Asylretten forplikter oss til å behandle alle asylsaker, derfor kan vi ikke stoppe folk ved grensene.

Rettferdighetsargumentet går ut på at det er urettferdig dersom bare fattige naboland tar seg av flyktninger, og de rike landene i Vesten slipper unna. Vi må ta vår del av ansvaret.

Disse argumentene er prinsipielle og brukes uavhengig av antall flyktninger. Når det gjelder integrering, mener den innvandringsliberale fløyen at så lenge storsamfunnet er inkluderende og ikke rasistisk, så vil det gå rimelig bra. I hvert fall på lang sikt.

Hva er så perspektivene til de innvandringsrestriktive? De er bekymret over hvordan ikke-vestlig innvandring vil påvirke samfunnet på sikt. I Norge kan vi ut fra debatten peke på særlig tre grunnleggende innfallsvinkler til innvandringssskepsis:

Økonomiske konsekvenser. Siden ikke-vestlige innvandrere ofte er ufaglærte, har vi ikke så mange jobber å tilby dem. Dermed vil de utgjøre en stor kostnad for den norske staten. Brochmann-utvalgene har slått fast at stor innvandring – i tillegg til eldrebølgen – kan true den norske modellen på sikt, både på grunn av utgifter, men også fordi økte sosiale og kulturelle forskjeller kan svekke oppslutningen om modellen.¹

Kulturelle konsekvenser. Ikke-vestlige innvandrere har i snitt ikke bare lavere utdanning, men også en helt annen kultur. Dette kan utfordre det nasjonale samholdet og norske verdier. En slik bekymring har kommet sterkere på dagsordenen etter karikaturstriden i 2005. Raske demografiske endringer kan i seg selv skape en eksistensiell angst, særlig islams fremvekst som av mange sees på som en fremmed og truende kultur.

Kilde til utrygghet. En tredje grunn til bekymring er at økt etnisk og religiøs mangfold vil gjøre samfunnet mer konfliktfylt. I denne kategorien kan vi putte alt fra terror til kriminalitet og utenforskap, som skaper mer utrygghet i lokale samfunn.

Alle disse tre bekymringene bygger på et pessimistisk perspektiv på integreringen. At det alltid vil være et stort sysselsettingsgap mellom majoritetsbefolkningen og innvandrere, og at kulturspenningene og utenforskapsproblemene er uunnngåelige.

Etter at disse motstridende perspektivene er presentert, oppstår spørsmålet: Hvem har mest rett? Innvandringsliberale representerer våre beste idealer og humanitære tradisjoner. Altså at vi bør hjelpe mennesker i nød, respektere våre forpliktelser og solidarisere oss med fattige land. Men også i denne debatten bør det være legitimt å komme med konsekvensetiske tanker og bekymringer. Selv om man målbærer gode verdier og idealer, må man i en redelig debatt forholde seg til argumentene på den andre siden. Argumenter som handler om kapasitet, økonomi og integrering.

Det norske folk er delt i innvandrings-spørsmålet, akkurat som vi er delt i mange andre samfunnsspørsmål, som for eksempel skattenivå. Man kan ikke mistenke alle som er for lavere skatter, for å være mot all skatt og mot solidaritet. På samme måte som man ikke kan mistenke alle som uttrykker skepsis til høy innvandring for å være rasistiske. Også de som vil ha en mer begrenset innvandring, kan være opptatt av etikk, internasjonale forpliktelser og solidaritet med fattige land. Tilsvarende er ikke innvandringsliberale nødvendigvis for helt åpne grenser og null kontroll over innvandring. Dessuten finnes det ikke bare én tolkning av hva som til enhver tid er *nasjonale interesser*. En internasjonal orden basert på konvensjoner og solidaritet kan sies å være i Norges interesse, som et lite land i verden.

Denne
debatten
koker ned
til tall.

Selv om posisjonene i innvandringsdebatten ofte synes å være uforenelige, finnes det løsninger som langt på vei kan tilfredsstille begge sider.

Det som skaper polarisering i denne debatten, er ikke at det eksisterer ulike perspektiver, men at det er mange som ikke anerkjenner andres perspektiver som legitime. For eksempel de som møter alt asylengasjement eller all skepsis mot høy innvandring med moralsk fordømmelse.

Det er relativt få som vil ha helt åpne eller helt stengte grenser. Snarere handler debatten om at det skal komme færre eller flere innvandrere til Norge. Saken koker nemlig ned til tall. Paradokset er at «ingen» vil sette et tak på hvor mange vi kan slippe inn. For eksempel er det langt lettere å si at antallet vi per i dag tar imot «ikke er nok», enn å si hvor mange som faktisk er nok.

«50 ER IKKE NOK»

Da jeg skrev at jeg kjente på en uro under migrasjonskrisen, var det ikke fordi det kom flyktninger til Europa og Norge. Som sagt har jeg selv vært en av dem. Uroen var knyttet til omfanget. La meg illustrere. I 2015 tok Sverige imot over 160 000 asylsøkere – noe som altså ville betydd 1,6 millioner asylinnvandrere fra Midtøsten og Afrika på bare ti år. Vel å merke dersom asylinnvandringen hadde holdt seg på 2015-nivået, og ikke økt, slik den gjorde under migrasjonskrisen. I tillegg til dette ville sannsynligvis antallet familieinnvandrere som kom etter, vært like høyt. Rundt 3 millioner relativt nyankomne på bare 10 år? For bare å nevne noe: Hvor mange nye sykehus måtte man ha bygd i måneden for å ha klart dette? Det sier seg selv at det ikke ville gått.

I Norge tok vi imot over 33 000 asylsøkere i 2015. Et antall på størrelse med en middels stor norsk by. Med familieinnvandring ville det betydd minst en halv million på bare ti år. Hvor er barnehagene, jobbene og boligene

for så mange på så kort tid? Her tenker jeg bare på praktisk kapasitet, uten å tenke på økonomi, utenforskinsproblemer og andre mulige konsekvenser.

I Brochmann 2-utvalget, som jeg selv var en del av, snakket vi om samfunnets «absorberingskapasitet». Dette ble ikke konkretisert nærmere. Det ble imidlertid sagt at nivået under migrasjonskrisen var høyt og «krevende» å håndtere over tid. Heller ikke innvandringsliberale er konkrete på hva som er et akseptabelt nivå. De vil aldri si at 160 000 asylsøkere i året som i Sverige er «for mange». *Modus operandi* for dem er å si man skal ta imot flere, uavhengig av dagens nivå. Ellers forsvinner poenget med å være progressiv i dette spørsmålet.

I flere år har Norge tatt imot rundt 1000 kvoteflyktninger. Da Erna Solbergs regjering tredoblet antallet, kom det krav om å øke det til 5000. Kampanjen om å hente flyktninger fra Moria-leiren i Hellas var vellykket. Regjeringen snudde til slutt og bestemte seg for å hente 50 flyktninger derfra. Det utløste en ny kampanje under hashtagen *#50erikkenok*. Med tanke på den vanskelige situasjonen i Hellas er 50 langt fra nok, men det kan man si nesten uansett hvor i verden man henter flyktninger fra.

Hva om det kom over 30 000 asylsøkere i året, som under migrasjonskrisen? I 2015 utløste migrasjonskrisen et enormt engasjement for flyktninger i Europa. Samtidig skapte følelsen av at vi har mistet kontrollen over grensen også uro og grobunn for populistisk vekst. Ingen ønsker en gjentakelse av dette, men hvordan skal vi finne løsninger som gjør at vi både kan solidarisere oss med verdens flyktninger og ha en bærekraftig innvandring?

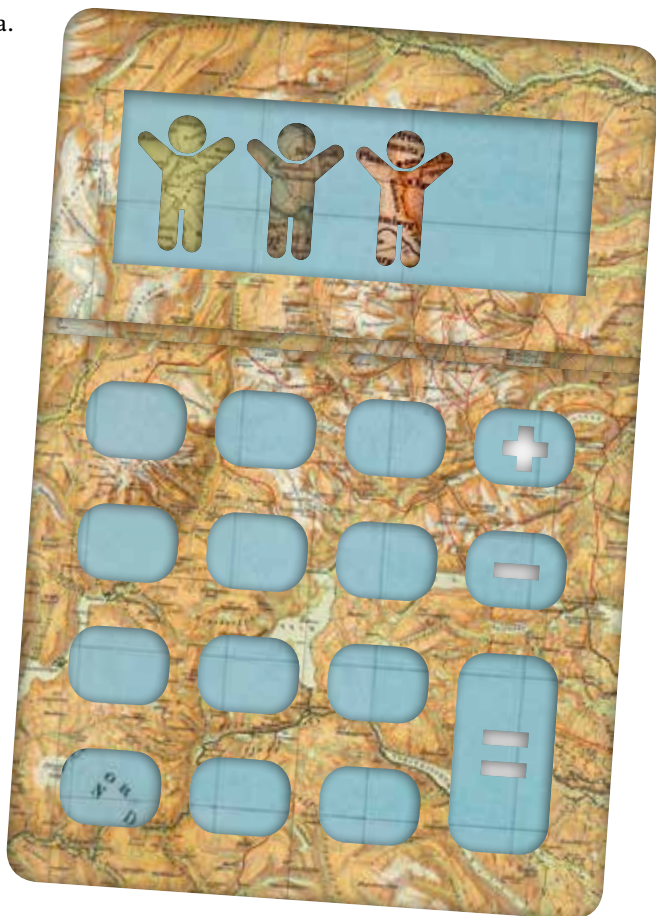
HVORDAN KOMBINERE SOLIDARITET MED BÆREKRAFT?

Selv om posisjonene i innvandringsdetten ofte synes å være uforenelige, finnes det løsninger som langt på vei kan tilfredsstille begge sider.

Som utgangspunkt er vi nødt til å ha bedre kontroll over omfanget av migrasjonen, for ikke å gjenta 2015-krisen. Så lenge de økonomiske forskjellene i verden er så store som de er, vil det alltid være et betydelig migrasjonspress mot Europa. Da tenker jeg ikke bare på forfulgte flyktninger, men også migranter som benytter asylordningen som migrasjonskanal. Tusenvis av disse menneskene dør årlig på veien til Europa. For å hindre slike tragedier, og for å unngå å bruke store ressurser på folk som ikke trenger beskyttelse, er det nødvendig med bedre internasjonalt samarbeid mot menneskesmugling. Dette er noe både FN og EU har hatt stort fokus på etter migrasjonskrisen, så bedre grensek kontroll er ikke lenger så kontroversielt.

Når jeg sier at vi trenger «bedre» kontroll, er det fordi jeg mener at det er urealistisk å tro at vi kommer til å ha fullstendig kontroll over irregulær migrasjon til EU. Asylsøkere kommer uanmeldt og uten visum, men kan ikke avvises ved grensen helt uten videre. Asylretten setter en grense for grensekontrollen. Hvor mange asylsøkere som kommer, har betydning for etterfølgende familieinnvandring også. Nivået på asylinnvandring kan påvirkes av nasjonale tiltak, men bare til en viss grad. Internasjonalt migrasjonssamarbeid og flyktningssituasjonen ved EUs yttergrenser har en avgjørende betydning.

For å illustrere: I november 2015 søkte rundt 2500 personer om asyl i Norge i uken. I 2019 kom det totalt 2305 asylsøkere i løpet av hele året. Det skyldtes verken innvandrings- og integreringsminister Sylvi Listhaug eller statsministeren, men først og fremst EUs avtale med Tyrkia og stengingen av Balkanruten.

Hva om det kom
over 30 000
asylsøkere i året,
som under
migrasjonskrisen?

Men bedre kontroll av EUs yttergrenser må ikke føre til at vi glemmer flyktningene. Når asyltilstrømmningen er lav, frigjøres det ressurser til å hente flere kvoteflyktninger. Bedre kontroll over yttergrensene gjør dessuten debatten om «tall» mer realistisk. Det gir oss en mulighet til å vise solidaritet med flyktninger, samtidig som vi har kontroll over omfanget og sørger for at innvandringen er bærekraftig.

Hvor mange kvoteflyktninger vi skal ta imot er noe norske myndigheter selv bestemmer. Den delen av debatten handler altså konkret om tall. Som regel er det umulig å kompromisse om verdier, men det er alltid mulig å kompromisse om tall. Derfor bestemmes antallet kvoteflyktninger hvert år gjennom demokratiske prosesser.

I sitt alternative statsbudsjett for 2021 har FrP foreslått null kvoteflyktninger. Dette var utgangspunktet deres for forhandlinger med regjeringspartiene, men de sistnevnte lot seg ikke presse i spørsmålet om antall.

Det høres unektelig banalt ut å redusere den komplekse globale flyktningpolitikken til et spørsmål om antall flyktninger i Norge, men trykket på denne debatten handler nettopp om nivået på innvandringen. Etter migrasjonskrisen har det kommet forslag på bordet om hvordan vi skal beregne oss frem til et passende antall asylsøkere og flyktninger i året.

Ett stammer fra tankemien Civita, som i et notat fra 2017 tok til orde for å sette et måltall for flyktninger og familiegjennforening.² Altså en form for *handlingsregel*, slik vi har det for bruk av oljepenger. Civita har ikke fått gjennomslag for dette i Solberg-regjeringen. Det er fordi måltall kan komme i strid med våre menneskerettighetsforpliktelser.

Arbeiderpartiet har på sin side vedtatt en politikk som sier at antallet kvoteflyktninger må sees i sammenheng med antallet asylsøkere.³ Flere asylsøkere skal gi færre kvoteflyktninger. Et lavt antall asylankomster vil tilsvarende kunne bety flere kvoteflyktninger. Den delen av flyktningpolitikken som vi kan kontrollere, skal altså brukes for å justere tallet til et ønsket nivå. Hva nivået konkret skal være, sies det ingenting om i Ap's parti-program, men det presiseres at målet er å opprettholde en «balanse mellom innvandring og integrering». Dessuten at kommunene skal

konsulteres i prosessen frem til en avklaring av «kapasitet». Prinsippet er på sett og vis det samme som Civitas, bare at Ap kommer frem til tallet på en annen måte.

Dersom utgangspunktet er flyktningssituasjonen i verden, kan man alltid argumentere for at *flere* bør hentes til Norge uavhengig av eksisterende nivå. Men hvordan komme frem til en god balanse dersom man også legger vekt på integreringshensyn eller Norges «absorberingskapasitet»?

Det avhenger av sammensetningen av dem som kommer, og av situasjonen i Norge, for eksempel etterspørselen i arbeidsmarkedet og kapasiteten innen bolig-, skole- og helse-sektoren, og så videre. Derfor er det umulig å komme med helt eksakte tall i denne debatten, men at tusener av flyktninger årlig er lettere å integrere enn titusener er helt klart.

KAMPEN OM FAVORITTFLYKTNINGER

Mens diskusjonene om *antall* flyktninger har gått høyt, har vi inntil nylig ikke engang begynt å diskutere ordentlig hvordan sammensetningen av kvoteflyktninger skal være. De små asylliberale partiene som Venstre, KrF, MDG og SV har, i likhet med humanitære organisasjoner, tradisjonelt ment at Norge bør prioritere de mest sårbare flyktningene, uten å tenke på integrering.

Selv mener jeg at vi bør tilstrebe en blanding. Når Utlendingsdirektoratet velger ut flyktninger i samarbeid med FN, bør vi hente inn noen sårbare, men også ta integreringshensyn. For at flyktningene skal lykkes i Norge, bør nemlig flyktninggruppene være sammensatte. Se bare på flyktningene fra Balkan. Alt fra dommere og arkitekter til bønder og vanlige arbeidere kom hit til landet. Alle flyktninggrupper trenger noen som tilhører middelklassen og personer de kan se opp til. Det gjør at det blir lettere både å knytte bånd til nordmenn, og å lykkes med sosial mobilitet. Noe som igjen kan øke oppslutningen om innvandring av flyktninger i majoritetsbefolkningen.

Denne debatten om sammensetning av kvoteflyktninger tok fyr i fjor da FrP fikk gjennomslag for å prioritere kristne flyktninger og andre utsatte minoriteter fra Midtøsten. Dette som plaster på såret

for at partiet ikke klarte å få ned antallet kvoteflyktninger. Venstre ønsker på sin side å prioritere skeive flyktninger. Jeg er ikke blant dem som mener at flyktningpolitikken bør overlates til fagfolk og byråkratiet, men utvelgelsen av flyktninger bør samtidig ikke bli for politisert. Partiene bør ikke detaljstyre og bruke kvoteordningen for å dekke sine markeringsbehov. Å prioritere flyktninger blant forfulgte minoriteter i Midtøsten høres fornuftig ut, men å slå politisk mynt på sine favorittflyktninger kan gjøre arbeidet med utvelgelsen av flyktninger vanskeligere. Det er utenrikspolitisk uheldig dersom oppfatningen der ute blir at Norge vil ha kristne flyktninger fremfor muslimske. Men det kan være uheldig for integreringen også. Flyktninger med muslimsk bakgrunn må ikke føle seg mindre velkomne enn kristne. Det samme gjelder homofile flyktninger med flere.

Da jeg kom fra Balkan til Norge, følte jeg meg veldig fremmed. Plutselig hadde jeg blitt redusert til en stakkars flyktning som banket på en fremmed dør og ba om hjelp. Som asylsøker følte jeg at jeg hadde mistet kontrollen over livet mitt. Men jeg ble tatt godt imot av lokalbefolkningen. Det ga meg trygghet og et godt utgangspunkt for at jeg kunne integreres. Derfor er jeg opptatt av at alle flyktningene vi til slutt ender opp med å ta imot, bør ønskes velkommen og inkluderes i det norske samfunnet.

Når det gjelder nivået på fremtidig innvandring, kommer vi neppe til å oppnå konsensus. På samme måte som vi kontinuerlig debatterer skattenivå og økonomi, kommer også debatten om innvandring og flyktninger til å vedvare. Men slik vi er enige om å unngå en ny finanskriser, bør vi også kunne enes om behovet for et bedre internasjonalt samarbeid for å unngå en ny migrasjonskrise i Europa. Trygg tilgang til internasjonal beskyttelse er bedre enn dødsreiser, usikkerhet og kaos. ■

-
- 1 NOU 2017:02. «Integrasjon og tillit. Langsiktige konsekvenser av høy innvandring» (Også kjent som Brochmann 2-rapporten).
 - 2 Civita-notat nr. 36 2017: «En bedre flyktningpolitikk», www.civita.no/2017/12/15/en-handlingsregel-for-flyktninginnvandring
 - 3 Arbeiderpartiets migrasjonsutvalg, april 2019: «Sosialdemokratisk innvandrings- og integreringspolitikk». www.arbeiderpartiet.no/om/politiske-utvalg/migrasjonsutvalget/ Undertegnede har sittet i dette utvalget som rådgiver fra Tankesmien Agenda.

En flyktning krysser mitt bord

TEKST ANNE HÅSKOLL-HAUGEN

Kanskje handler de ulike posisjonene
i flyktningdebatten mest om hvordan
vi ser på oss selv.

Om bidragsyteren	
ANNE HÅSKOLL-HAUGEN er utdannet sosialantropolog og jobber som debattleder og frilansjournalist. Hun skriver om internasjonale spørsmål, og har bakgrunn fra frivillige organisasjoner.	
	HVA KAN HVER ENKELT AV OSS GJØRE FOR Å HJELPE FLYKTNINGER?
Vi kan spørre oss selv: Hvem ville jeg ha vært med føttene mine i deres sko? Når vi innser, virkelig innser, hva det vil si å miste alt, blir fortellingene om flyktningene nye. Kanskje kan pandemien få selv nordmenn til å forstå at også alt vi har, kan bli borte.	

FOTO PRIVAT

På kjøkkenbordet mitt ligger avisen oppslått, som en utbrettet duk ved siden av frokosten. Et bilde av små barn med boblejakker som sover på gata under ulltepper. Moria brenner. Jeg slår på P2, det er *Nyhetsmorgen*. Moria brenner der også, i høyttaleren på benken i leiligheten hvor jeg bor. Radiostemmen sier: *Det meste av flyktningeleiren er ødelagt, bare skall av telt og brakker står igjen. Tykk brannrøyk ligger over området, og i luften surrer fortsatt brannhelikoptrene.*

I ukene som følger skal tusenvis av nordmenn legge til «50 er ikke nok» på Facebook-profilen sin. Tusenvis skal bruke hashtagen «50 er 50 for mye».

De er som to grupper på hver sin side av et hav. Den ene vil hente så mange flyktninger som mulig til «Norges trygge havn». Den andre vil ikke ha noen hit, i hvert fall så få som mulig. Ikke fordi Norge ikke er en trygg havn,

men nettopp derfor – for den trygge havnen blir ødelagt hvis flyktningene kommer hit. Hater de hverandre, slik det kan virke som når de raser i kommentarfeltene; er det umulig å tenke seg vennskap på tvers?

Jeg ser på bildet av barna som sover, og lurer på hvordan det kan ha seg at de samme bildene av en flyktningeleir som brenner, gummibåter over Middelhavet, en død gutt skylt i land på en strand, kan få folk til å ende opp på to så ulike ståsteder. Vi som liker å tro at vi er enige om noen grunnverdier som kan kalles norsk kultur, hvordan kan vi likevel tenke så ulikt?

Flyktninger flere tusen kilometer unna avisene vi holder i hånden, har skapt en krig her hjemme, i media og over kjøkkenbordet. Hvorfor det ble slik, skal jeg snart fortelle, foreløpig kan jeg avsløre at svaret ligger dypt begravet inni deg selv.

DE FIRE FORTELLINGENE

I boken *Three Guineas* (1938) skriver forfatteren Virginia Woolf at vi som ser på bilder av «de samme døde kroppene, de samme ødelagte husene», opplever det så sterkt at sjokket nødvendigvis vil «forene alle menneskers gode intensjoner». Men hun må ha tatt feil, hevder kulturkritikeren Susan Sontag i den lille boken *Å betrakte andres lidelse*.¹ For fortellingene om lidelse skaper ikke et «vi». Jeg tror Sontag har rett. Den som har fulgt mediedekningen om flyktninger i Norge gjennom mange år, må ha lagt merke til at her finnes ingen «forening av intensjoner». Tvert imot. Analyser av Google-søk i ukene etter publiseringen av bildet av Alan Kurdi, den lille syriske båtflyktningen på tre år som druknet og ble skylt i land i Tyrkia, viste det samme. Mens mange tyskere søkte på hvordan de kunne hjelpe, søkte mange ungare på om Budapest nå hadde blitt farlig.²

Når jeg hører og leser og ser, finner jeg fire fortellinger om hvem flyktingene er, og hva vi skal gjøre med dem:

Den juridiske fortellingen er fortellingen om at Norge har signert en rekke internasjonale avtaler som forplikter oss til å ta imot kvote-flyktninger og asylsøkere. Det er ikke mulig å nekte mennesker å komme til landet for å søke asyl, det er en menneskerett; den som søker asyl og får søknaden innvilget, får bli. Slik kan det se ut i avisen:

Men staten kan altså ikke, som FN påpeker, nekte folk å søke asyl på grensen. De to FN-kommissærene er i kraft av sine stillinger og mandater faktisk pålagt å rettlegge medlemslandene og stater som har ratifisert Flyktningkonvensjonen i hvordan menneskerettighetene skal forstås og etterleves i praksis.

Pål Nesse, daværende spesialrådgiver i Flyktninghjelpen, *Utrop*, 4. april 2020

Den økonomiske fortellingen forklarer oss at flyktninger koster penger. Regnskapet viser at flyktingene havner på minussiden – de koster

mer enn de gir oss tilbake. Antallet flyktninger vi skal ta imot, er et økonomisk regnestykke: Hvor mange kan få komme til Norge uten at det går ut over menneskene som allerede bor her?

En del innvandrere, spesielt flyktninger, har en klart lavere sysselsettingsandel og selvforsørgelsesgrad enn resten av befolkningen. Sammenlignet med andre befolkningsgrupper, bidrar de da i gjennomsnitt mindre til skattegrunnlagene og mottar høyere skattefinansierte kontantytelser.

Statistisk sentralbyrå (SSB), 2017

Fortellingen om moralsk ansvar handler om at vi som har så mye, har en moralsk plikt til å hjelpe dem som har lite. Norge må redde så mange flyktninger som overhodet mulig, og gi dem et godt liv her. En dag er det kanskje vi som trenger hjelp. Dette er nestekjærlighet, det er kjernen i det vi bygger samfunnet vårt på.

Vi utfordres til å være et land som viser barmhjertighet, nestekjærlighet og gjestfrihet, og til å gi av vårt eget for å lindre andres nød. Den frivillige mobileringen er av største verdi. Det gjør dypt inntrykk å se hva mennesker gjør ved stor innsats for å gi dem som er på flukt, trygghet og håp om fremtid.

Bispemøtet i Den norske kirke, 14. september 2015

Fortellingen om beskyttelse av landet er historien om at vi må beskytte det gode samfunnet vi har skapt og dermed gjort oss fortjent til. Det er klart alle vil hit, vi som har det så bra, men vi har ikke rom for hele verden, og dessuten er ikke flyktingene som oss, de deler ikke vår kultur, de vil ikke integreres, vil ikke jobbe, ikke lære språket, de voldtar og fyller opp fengslene. De fleste er heller ikke egentlig flyktninger, de er lykkejegere.

Dette er folk som ikke kan integreres. Vi har lovet dem et flerkulturelt samfunn her, og dermed skapt oss selv et stort problem ...

De jobber jo lite, særlig kvinnfolkene. Dette truer oss på flere måter, hele vår kulturarv står i fare når det kommer så mange, mener 71-åringen.

Harald Andresen, pensjonist (71) i en reportasje i Aftenposten, 26. februar 2017

BILDER SOM SPLITTER OG FORENER

Susan Sontag skriver: «Fotografier av en grusomhet kan gi opphav til motstridende reaksjoner. Et rop om fred. Et skrik om hevni.»³ Hun mener altså at bilder av krig og krigens ødeleggelser like gjerne splitter som de forener.

Når journalister, fotografer og aktivister i krigssoner blir spurt om hvordan de holder ut jobben, svarer de ofte: *Jeg tror bildene mine vil gjøre en forskjell.* Eller: *Hvis jeg får denne historien ut, må verdenssamfunnet reagere!*

Det de glemmer, er at de samme bildene, de samme historiene kan tas til inntekt for et hvilket som helst standpunkt. Bevæpnet med disse bildene finner politiske partier, aktivister og folkeopinionen argumenter for hvert sitt ståsted.

Der de som bekjenner seg til «den moralske fortellingen», ser et bilde av en leir som har brent, og uskyldige krigsofre som har mistet alt i en krig vi delvis er skyldige i – ser de som tror på «beretningen om beskyttelse», aggressive lykkejegere som har tent på leiren vi har betalt for og satt alle som bor der i fare, for å gjennomføre sin egoistiske og urettmessige ferd mot nord, til et land de ikke hører hjemme i.

Å true seg til opphold i Europa må det slås hardt ned på. Det er en farlig utvikling. Hvis vi nå legger til rette for at de som brant ned [sic!] sine omgivelser blir belønnet med opphold i Norge, er jeg veldig bekymret, sier Helgheim til TV 2.

Jon Helgheim, FrPs innvandringspolitiske talsperson, til TV2.no, 11. september 2020

Hvorfor betrakter vi det samme så ulikt? En vanlig grunn medieforskere eller psykologer oppgir, er at vi liker å få verdensbildet vårt bekreftet. Bildene bekrefter fortellingen vi allerede tror på. Det er anstrengende hele tiden å måtte være åpen for at verden er annerledes.

Derfor er det heller ikke uvesentlig *hvem* de døde eller lidende på et bilde er, skriver Sontag: «For dem som er sikre på at rettferdigheten er på en side og undertrykkelse og urettferdighet på den andre [...] er det som teller nettopp hvem som blir drept og av hvem.»⁴

FACEBOOKS FRONTKJEMPERE OG ALLE DE ANDRE

De hardeste slagene i flyktningdebatten foregår på Facebook og i nettavisenes kommentarfelt, mellom dem som kriger for *den moralske fortellingen*, og hæren til *fortellingen om beskyttelse av landet*. De bærer «#50 er ikke nok» eller «#50 er 50 for mye» som hver sin fane, et religiøst symbol på Facebook-brystet, en partilogo eller fotballtrøye. Tilsynelatende hater de hverandre.

Når vår egen overflod trues, skal vi altså kutte livslinjen til de som har det aller vanskeligst i verden. Det er i krisetider vi får testet vår karakter. Å ville kutte i antall kvoteflyktninger er moralsk kollaps. Det er egoistisk. Og det er historieløst noen dager etter at vi markerte frigjøringsdagen 8. mai. Rundt 60 000 nordmenn flyktet til Sverige under andre verdenskrig.

Leder i Dagsavisen om Høyre og FrPs forslag om å redusere antall kvoteflyktninger, 13. mai 2020

På toppen av godhetens isfjell kommer alle saksbehandlere, leger, psykologer og psykiatere som skal gi titusenvis fremmedspråklige og høyst fremmedkulturelle individuell behandling. Det alle sammen har til felles, er at de har sugerøret stukket godt ned i

Begge gruppene mener vi ødelegger kulturen vår – den første fordi vi ikke tar imot flere flyktninger, den andre fordi vi gjør det.

skattebetalernes honningkrukke. De melker velferdsstaten for alt det er verdt i godhets-tjenestens navn.

Human Rights Service, www.rights.no,
2. oktober 2020

De moralske krigerne ser flyktningsspørsmålet som vår tids slag: mellom dem som vil hjelpe og dem som ikke vil. Tankene går til jøder, samer, romfolk og alle andre som har lidd urett opp gjennom historien. Godhet mot ondskap, de svake mot de sterke. Hvem er vi hvis vi ikke hjelper, spør de seg. Vi vil ikke være dem som lar piken med fyrstikkene fryse i hjel foran vinduet mens vi mesker oss med gåsestek. Nå finnes en mulighet for å befinne seg på den riktige siden av historien, og den vil de gripe.

Beskyttelseskrigerne ser også flyktningsspørsmålet som et av vår tids store slag, men mellom dem som vil forsvare den norske kulturen mot ytre fiender, og dem som gjør alt de kan for å ødelegge den. De kjemper for at ingen skal komme og ta jobbene deres, for den norske kulturen som allerede har blitt så forandret av alt som er nytt og ukjent. Slik blir barna som gråter på avis-sidene en påminnelse om hvor fattig landet en gang var, og at vi aldri vil tilbake dit. Flyktningene representerer et kaos der ute i verden, som står mot vårt kosmos – den organiserte verden.

Begge gruppene mener vi ødelegger kulturen vår – den første fordi vi *ikke* tar imot flere flyktninger, den andre fordi vi *gjør* det.

Den økonomiske og den juridiske fortellingen står i en mellomposisjon. Selv om det finnes dem som lener seg på en av disse fortellingene alene, blir de som regel også brukt som verktøy for dem som er for, og for dem som er imot at vi skal ta imot flere flyktninger. Krav

om strengere lover kan begrunnes i behovet for beskyttelse av landet:

Selv om det juridisk kanskje ikke er ulovlig (å redde flyktninger i Middelhavet), så er det på høy tid at europeiske regjeringer endrer lover og regelverk slik at dette kyniske spillet bli forbudt.

Og de som bryter dette regelverket må bli straffeforfulgt, enten det er organisasjoner eller rederier, sier Siv Jensen.

FrP-leder Siv Jensen til VG, 6. juli 2020

Krav om oppmykning av regelverket kan begrunnes i menneskers behov for hjelp:

Regjeringen vil [...] legge til rette for en engangsløsning for eldre ureturnerbare asylsøkere som har bodd lenger enn 16 år i Norge. Løsningen rammes inn slik at den ikke skaper presedens, og vil ikke gjelde straffedømte.

Regjeringsplattformen av
17. januar 2019
(Granavolden-plattformen)

På samme måte kan økonomi være et argument både for og imot flyktninger.

Finansavisen med sjokktall om syriske flyktninger: Regningen for 100 000 syriske flyktninger blir 430 milliarder kroner.

ABC Nyheter, 23. september 2015

Hver innvandrер fra ikke-vestlige land vil koste Norge 50 000 kroner året ifølge SSB-tall. Det utgjør ikke mer enn 192 kroner året per innbygger hvis 20 000 syrere kommer til Norge i år.

ABC Nyheter, 24. september 2015

Her har jeg inndelt sentrale deler av det norske meningslandskapet etter de fire fortellingene om flyktninger:

Den juridiske fortellingen

SV

Arbeiderpartiet

NOAS

Høyre

Venstre

Amnesty

Den økonomiske fortellingen

Arbeiderpartiet

Høyre

Senterpartiet

FrP

Aftenposten

Finansavisen

Civita

Den moralske fortellingen

SV

KrF

Venstre

MDG

Norsk Folkehjelp, Redd Barna,

Dråpen i havet, Leger Uten Grenser

Liberale kristne miljøer

Vårt Land

Bispemøtet

Fortellingen om beskyttelse av Norge

FrP

Senterpartiet

Human Rights Service

Resett

Du har sikkert
opplevd det:
Øyeblikket da du
forstår at en du
trodde du kjente,
tilhører den andre
siden enn deg selv.

EN SØNDAGSMIDDAG DELT I TO

Du har sikkert opplevd det: Øyeblikket da du forstår at en du trodde du kjente, tilhører den andre siden enn deg. Du blir sjokkert, det er nesten utenfor fatteevne, *hvordan kan hun mene det!* Du ringer en venn, en som tilhører samme side som deg: *Vet du hvem jeg traff på i dag, og vet du hva hun sa!* Eller: *Så du hva han la ut på Facebook!* Voksne barn skuler på foreldrene, foreldrene på voksne barn. Middags-selskaper serverer dårlig stemning lenge før desserten.

Hvordan kan mennesker vi aldri ha møtt, flere tusen kilometer unna Norges grenser, føre til en så vill og voldsom ordkrig her hjemme? Medieovervåkninger viser at ordet «flyktning-krise» i flere år har rangert høyt på listen over de mest brukte ordene i norsk presse. I 2015 var flyktninger tema i vel 10 prosent av avisenes ledere.⁵ Hva kan dette skyldes?

Svaret er *identitet*. Dypest sett handler nemlig fortellingene om flyktninger ikke om *dem*, men om oss selv. Fortellingen de to sidene stiller seg bak, er ikke bare en fortelling om hvem de mener flyktningene er, men hvem de mener *de selv* er.

Akkurat som andre proxy-kriger, er også dette en slags stedfortrederkrig – en krig som offisielt utkjempes mellom to stridende parter, men hvor partene bruker en tredjepart som erstatning for å kjempe mot hverandre direkte.

Fordi debatten handler om hvem debattantene er, blir ordkrigen nærmest en kamp for livet: De som forsvarer den moralske fortellingen, kjemper for vårt *indre* liv – for vår sjel,

vår humanitet, vårt rykte, vårt ettermæle. De som forsvarer fortellingen om beskyttelse av landet, kjemper for vårt *ytre* liv – for velferdsgoder, jobben sin, lov og orden.

Meningene du ytrer er en bekreftelse av medlemskapet i flokken du ønsker å tilhøre. Å mene det motsatte er å støte seg selv ut. Derfor blir også debatten så brennhet: Mener du det motsatte av et familiemedlem eller en venn, er det å vende dem ryggen til fordel for en annen flokk. Et svik, en avvisning.

Når vi hele tiden stiller oss spørsmålet *Hvem er jeg?* eller like gjerne *Hvem er jeg ikke?* blir media en nyttig sparringspartner, og sosiale medier stedet der vi offentliggjør svaret vårt på de to spørsmålene. Derfor er de to gruppene som misliker hverandre så sterkt, også hverandres nyttige fiender – å definere sin identitet krever jo noen å definere seg i kontrast til.

Alt dette betyr ikke at de som engasjerer seg – på den ene og den andre siden – ikke også er genuint opptatt av flyktningsspørsmålet, av Norges økonomi, kultur og så videre, men at det som ligger bak engasjementet, er mer enn hva som virker åpenbart når du scroller deg gjennom nettavisene.

EN MULIGHET FOR FORSONING?

Finnes det i det hele tatt mulighet for forsoning? En mulighet for å akseptere hverandres ståsted og møtes på midten? En fredsavtale, eller i det minste en våpenhvile? Ja og nei. Men aller mest nei.

I en nasjonal undersøkelse har folk tatt stilling til påstanden «innvandring truer norsk kultur». 34 prosent er helt eller delvis enig, mens 52 prosent er helt eller delvis uenig. Respons Analyse har gjort undersøkelsen for Aftenposten og Adresseavisen.

Aftenposten, 26. februar 2017

Plutselig å ville slutte å ta imot flere flyktninger når du har kjempet innbitt for det, er like, nei mer utenkelig enn å heie på Vålerenga én dag og Lillestrøm den neste. For det er vanskelig å hoppe over til den andre siden når det egentlig ikke bare

innebærer å endre mening, men å endre hele din person og menneskeflokken du identifiserer deg med. Det er som med politiske partier. Valgfor-sking viser at partiet du stemmer på, like

mye handler om hvem du identifiserer deg med, som at du setter deg ned og vurderer all tilgjengelig informasjon og kommer frem til hvilket parti som representerer politikken du tror mest på. Teorien om «et rasjonelt valg» har vist seg ikke å holde mål. Mennesket er et flokkdyr – vi trenger flokken, hvis ikke blir livet farlig. Dan M. Kahan er professor i juss og psykologi ved Yale Law School. Han har forsket på hvordan mennesker bruker meninger til å bekrefte sin tilknytning til gruppen de identifiserer seg med. I en tverrfaglig studie,

«Cultural Cognition Project», forsker Kahan på offentlig uenighet om blant annet klima-spørsmål. Her bruker han begrepet «*identity protective cognition*», som refererer til tendensen mennesker har til å velge og vrake meninger og nyheter alt etter som de reflekterer gruppen de identifiserer seg med.

Så hva må i så fall til for å hoppe over til fiendens leir?

Det er vanskelig å se for seg at det skal være noe annet enn et menneskemøte. Senterpartipolitiker Magnhild Meltveit Kleppa var sterkt og høyllytt imot kravet

Plutselig å ville slutte å ta imot flere flyktninger når du har kjempet innbitt for det, er like, nei mer utenkelig enn å heie på Vålerenga én dag og Lillestrøm den neste.

om homofiles rett til å gifte seg. Og som stortingspolitiker var hun i posisjon til å bidra til å stoppe loven om likekjønnet ekteskap, noe hun også var i ferd med å gjøre. Men så snudde hun. Hennes eneste sønn var homofil.

«Jeg skjønner selvfølgelig at en skal ha lojalitet overfor velgerne sine. Men lojaliteten for [sic!] de nærmeste må tross alt telle mest», sa hun til NRKs program *Grosvold* i 2008.⁶ Hun valgte familieflokken over partiflokken.

På samme måte hender det vi ser eksempler på at de som ikke vil ha flere flyktninger hit til landet, snur. Som når lokalbefolkningen kjemper med nebb og klør mot opprettelsen av asylmottak i nabolaget og er overbevist om at mottaket vil føre til vold, voldtekt og tyveri. Men når mottaket blir lagt ned noen år senere, kjemper de like innbitt for å bevare arbeidsplassene sine, og alt det fine flyktningene brakte med seg. Og når en flyktning blir sendt hjem etter mange år i Norge, hender det at hele lokalsamfunn går sammen i forferdelse over det som er skjedd.

Med motsatt fortegn er det mulig å tenke seg at en som ønsker at Norge skal ha en mer liberal flyktningpolitikk, vil snu hvis hun opplever at flyktningene hun ville hjelpe, viser seg å påvirke samfunnet på en annen måte enn hun hadde sett for seg. SSBs årlige undersøkelser av nordmenns holdninger til innvandring viser da også at en slik bevegelse – begge veier – er mulig; tallene på hvor mange som ønsker at flere eller færre skal komme hit, ligger aldri *helt* fast.

PS! Hva mener du? Bør Norge ta mot flere kvoteflyktninger, slik FN ber om? Eller er det nok med 3000 i året? Skriv et leserbrev!

Nettavisen, 13. januar 2020 ■

1 Susan Sontag, *Å betrakte andres lidelse* (oversatt av Agnete Øye), Pax Forlag 2004, s. 11–12.

2 Lin Prøitz, medieforsker referert på Forskning.no, 19 desember 2015. <https://forskning.no/medieviten-skap-innvandring-krig-og-fred/slik-delte-verden-dette-bildet/450604>

3 Susan Sontag, op.cit., s. 17.

4 Susan Sontag, op.cit., s. 14.

5 Hilde Kristin Dahlstrøm og Solveig Omland, *Flyktningkrisen – Norske avisledere om asyl og integrering*, s. 294

6 Referert til i VG 8.mars 2008, www.vg.no/nyheter/innenriks/i/mX9y1/lettet-over-mammas-homo-ja.

Bli sint!

TEKST KATRIN GLATZ BRUBAKK

Moria-saken er et grelt eksempel
på at norske politikere bruker
frivillige og flyktningleirene som
påskudd for å unnlate å handle.

Om bidragsyteren	
KATRIN GLATZ BRUBAKK er universitetslektor ved NTNU og barnepsykolog med flyktninger og traumer som spesialfelt. Hun er dessuten frivillig hjelpearbeider og har besøkt Moria ni ganger de siste fem årene.	
	HVA KAN HVER ENKELT AV OSS GJØRE FOR Å HJELPE FLYKTNINGER?
Et minimum bør være å hilse velkommen og tilby et smil. Alle flyktninger har forlatt alt som er kjent og kjært, og ofte blitt umenneskelig behandlet over lang tid. Å se at noen viser respekt og vennligsinnet, gir tilbake følelsen av verdighet. Vil du gjøre mer, finnes det en rekke organisasjoner som støtter mennesker som akkurat har kommet til landet. Engasjer deg! Delta! Og hvis du tviler på at det nytter, tenk som Dalai Lama: «Om du tror du er for liten til å gjøre en forskjell, prøv å sove med en mygg i rommet.»	

FOTO RUNE PETTER NESS, ADRESSEAVISEN

årevis var flyktningleiren Moria på Lesbos i Hellas et grelt eksempel på Europas forfeilede flyktningpolitikk. Et sted der menneskerettigheter helt konsekvent ble brutt, betingelsene var uverdige og den strukturelle volden allestedsnærværende. En baby døde av diaré, et annet barn av brann i teltet. En ungdom ble til drapsmann etter en konflikt med en annen ungdom. Mennesker sov i årevis på papplater eller i overfylte telt fordi asylprosessen var tungvint og treg. Frivillige organisasjoner hadde utallige ganger advart om utviklingen, og UNHCR – FNs høykommissær for flyktninger – bedt om evakuering da forholdene på ingen måte var lagt til rette for en verdig eller trygg behandling av mennesker på flukt. Noen kalte leiren en tidsinnstilt bombe.

Til slutt var lunta brent av. I september sto hele leiren i full fyr, og de 13 000 «innbyggerne» måtte flykte – igjen – med det lille de hadde. Men hvor? Fanget mellom brannen og politimenn som – dels

med tåregass – hindret dem i å ta seg inn i Mytilene, den største byen på øya, ble gata deres neste «bosted» den følgende uken. Nyfødte sov på en parkeringsplass. Noen kvinner mistet sitt ufødte barn på grunn av stresset. Og EU-kommisjonær for innenrikssaker, Ylva Johansson, erklærte «No more Morias».

Som fagmennesker og frivillige øynet vi håp. Flyktningene øynet håp. Om at Europa tok et annet valg denne gangen. At den tragiske brannen ville åpne for mer humane betingelser i flyktningpolitikken. At i det minste de grunnleggende rettigheter skulle ivaretas.

UNHCR shippet inn sine telt, lass på lass med grus ble tømt på en gammel militær skytebane, og vips var den nye leiren på plass. Det måtte gå fort, og det var bra at barna fikk en teltduk over hodet. Men det var også alt de fikk. I tillegg til et flunkende nytt piggtrådgjerde rundt hele leiren og enda mer begrenset bevegelsesfrihet.

DE FRIVILLIGE STÅR I VEIEN FOR ENDRING

På avstand blir man nesten lurt til å tro at dette er en forbedring. Alle teltene i hvitt og med blå logo fra UNHCR. Pent på rekke og rad. Men nærbildet er grelt og brutalt. Frem til nå har det ikke vært dusjer i leiren, og noen av kvinnene har ikke fått vasket seg ordentlig på over tre måneder. Barna og mennene vasket seg i sjøen før vinteren ble for kald og vinden sur. Provisoriske dusjer er montert nå, men flyktningene får tilgang til dem bare om lag hver tiende dag. Hvordan de skal vaske seg de andre ni dagene, er det ingen som har noe godt svar på. Annet varmt eller rennende vann finnes ikke. Klær må vaskes for hånd i bøtter med kaldt vann. Skabben har gode betingelser her. Festivaldoene som er satt opp, deles av 100 mennesker og rengjøres maksimum én gang om dagen. Dessuten velter de i vinden, slik at innholdet renner ut. Mellom telt og inn i telt. Ungene er redde for å gå på do, for det er dårlig med belysning, og ikke ett område i leiren kan kalles trygt for barna. Overgrep skjer. Det finnes ikke noe vennlig å hvile øynene på, ikke noe varmt sted å trekke til når regnet har oversvømt alt og gjort både klær og tepper våte. I stedet prøver man så godt man kan å varme opp teltet sitt med gassbrennere – med den konsekvens at antall brannskader øker.

Menneskene i denne leiren vil nok overleve, men det er vel også alt. Det Europa tilbyr i det som skulle bli «en ny retning i behandlingen av flyktningene» etter brannen, er et absolutt minimum. Nettopp fordi alt måtte bygges på nytt, ble det skremmende tydelig: Telt, piggråd, vakthold, mat og noen få steder der man kan fylle flaskene sine med kaldt vann, er EUs velkomstpakke. Og en helseklinikk med for lav kapasitet. Drenering til beskyttelse mot vinterregnet, presenninger over teltene så de holder noe av vannet ute, aktiviteter for barna

og trygge områder for kvinner og småbarn, er det de frivillige organisasjonene som har stått for. Fordi EU ikke makter. Eller ikke vil.

Og frivillige organisasjoner er det mange av på Lesbos. De er viktige og bidrar med livsnødvendig hjelp samt klær, sanitærartikler, litt undervisning, te og et vennlig smil. Var det dette Johansson mente med «No more Morias»? At de frivillige igjen skulle kompensere for alt det EU velger ikke å tilby?

Dette er problematisk på så mange nivåer. Det åpenbare er selvsagt at EU også med «Nye Moria» (offisielt kalt Kara Tepe 2) har valgt en avskrekkingspolitikk der de håper at elendige betingelser og menneskerettighetsbrudd skal redusere antall mennesker som legger på flukt. Det er forfeilet, fordi både forskingen og erfaringen på bakken tilsier at folk primært flykter *fra* og ikke *til* noe. Men også de frivilliges tilstedeværelse er et tveegget sverd: Ved at de så raskt rykker inn i den nye leiren og forsøker å kompensere for de inhumane og uverdige forholdene EU velger å tilby, sørger det for at mennesker overlever – men med den følge at det politiske trykket for endring blir mindre. Slik er de gode hjelperne paradoksalt nok med på å opprettholde betingelsene i den inhumane flyktningpolitikken. Politikere over hele Europa kan lene seg tilbake i forvisning om at de frivillige tar jobben de egentlig skulle gjort selv. Kombinert med stadig større kontroll over hvem som kan komme inn i leiren, og at frivillige nå er gitt forbud mot å rapportere om det de ser i leiren, fører dette til en selvsensur som passer EU bra. Er du for kritisk, får du ikke lenger adgang. For en del frivillige kan det bety slutt på donasjoner som holder organisasjonen din i live, og som sikrer arbeidsplassene til dem som jobber der. Ikke alle er *helt* frivillige i denne bransjen, og står jobben på spill, føyer man seg. Det finnes et par grelle eksempler på at organisasjoner som gjerne vil ha innpass i et flyktningområde, plutselig har begynt å beskrive det som objektivt sett er svært marginale livsbetingelser, som adekvate. På denne måten sitter både politikere, frivillige og ikke minst flyktningene fast i et ikke-funksjonelt system, der altså noen av hjelpeorganisasjonene nærmest står i veien for en politisk løsning.

På avstand blir man nesten lurt til å tro at dette er en forbedring.

Paradoksalt nok er de gode hjelperne med på å opprettholde betingelsene i den inhumane flyktningpolitikken.

FLYKTNINGKRISEN KAN BARE LØSES POLITISK

For det er ikke tvil om at Moria-floken bare kan løses politisk. Elendigheten er skapt politisk og kan løses med et pennestøk om det finnes tilstrekkelig med politisk vilje. Enten ved at betingelsene blir bedre, eller ved at leiren evakueres. «Å hjelpe dem der de er» har man prøvd i over fem år, siden den europeiske flyktningkrisen i 2015, og Hellas selv er tydelig på at de ikke makter oppgaven, selv med økonomisk hjelp utenfra. Etter ni turer til øya har jeg ikke sett noe til forbedringen som har vært lovet så lenge. Tvert imot ser vi en tydelig forverring, og barna jeg behandler, bærer vitnesbyrd om det med sin søvnløshet, apati, selvskading, sine panikkanfall og selvmordsforsøk.

Kontrasten mellom barnas lidelser jeg så på nært hold i leiren for ett år siden og den øredøvende stillheten da jeg kom hjem, holdt på å rive meg i filler. Ungene ble sykere og sykere. Hvorfor snakket ingen om det? Kampanjen «Evakuer barna fra Moria» ble til som reaksjon på denne frustrasjonen. Det siste året har gått med til å skape oppmerksomhet om Moria, men mest av alt til å skape politisk endringsvilje. Gang på gang har regjeringen slått fast at Norge har et særskilt medansvar for flyktningene i Hellas, både gjennom EØS og fordi de befinner seg innenfor Schengen-området. Men vilje til virkelig å bidra på politisk nivå har vært liten her i nord. I befolkningen har til gjengjeld engasjementet vært enormt. Tidligere ministre, en samlet biskopstab, ledende aviser, fagforeninger, alle de store hjelpe- og menneskerettighetsorganisasjonene og ikke minst over halvparten av folk flest har krevd at Norge bidrar med evakuering – vi som ikke kan se lidelsen utspille seg rett foran øynene på oss. To ganger har Hellas helt konkret bedt Norge om å bidra til relokalisering av 150 av de ekstra sårbare flyktningene fra leiren. Begge ganger sa regjeringen nei. Både med og uten FrP i kabinettene.

De politiske prosessene i denne saken har vært et lite vakkert syn. Den voldsomme uviljen mot å «ta i» problematikken har blitt tydelig for meg etter at jeg har jobbet tett på beslutningstakere en stund. Det synes klart at det ikke er humanitet eller verdier som styrer, men frykten for å miste velgere. Men etter hvert som presset økte i løpet av våren, kom stadig flere partier på banen og uttrykte et ønske om å bidra, riktignok bare på deres spesifikke premisser. Jeg fikk et klart inntrykk av at utspillene og lovnadene hadde til hensikt å tilfredsstille velgerne, og at man i Stortingets korridorer pustet lettet ut over å ha funnet kriterier i flyktningpolitikken som var så trange eller spesifikke at man visste at de andre partiene ikke ville komme til å godta dem. Slik kunne man skylde på «de andre». Samarbeidsviljen var, med et hederlig unntak for SV og MDG, totalt fraværende, og en fikk mer følelsen av å følge barnehagebarn i kampen om en lekebøtte enn å snakke med ansvarlige politikere som skal lede dette landet. For en som ikke kjenner spillet, fremsto det som poengsanking som skyldtes press. Det reelle ønsket om å hjelpe var med den beste velvilje vanskelig å få øye på. I noen av de mange telefonsamtalene jeg tok, kom det frem holdninger jeg ikke trodde jeg skulle høre fra sentrums-/venstrehold. For KrF og Venstre ble dette imidlertid en viktig sak å vinne i regjering, og i mai ble det kjent at Norge skulle bidra i det som var blitt en felleseuropeisk dugnad, for å avlaste Hellas og relokalisere en del av flyktningene fra Moria til andre land. Men igjen kom reservasjonene like fort som løftene: Vi skulle bare bidra om åtte-ti andre land gjorde det for oss. Ikke rart UNHCRs lokale representant uttrykte forundring. Det gjorde vi alle. Og det tok ytterligere tre og en halv måned og en brann i leiren før vedtaket om relokalisering faktisk ble effektivt. Antallet som kunne hentes var 50.

Etter ni turer til øya har jeg ikke sett noe til forbedringen som har vært lovet så lenge.

DET HANDLER OM EUROPAS VERDIER

Denne saken handler ikke om at barna i Moria er mer verdt enn barn i Jemen, Bangladesh eller Syria. Barn lider uansett der vi voksne svikter. Det denne saken handler om i tillegg, er at det som skjer på europeisk jord, er et europeisk ansvar. Her har vi innflytelse og kan ta valg om hvordan vi vil bidra. Eller ikke. Om vi skal la andre mennesker lide – eller ikke. Om vi skal ivareta grunnleggende menneskerettigheter – eller ikke. Om vi skal bruke vår politiske makt til å følge opp det som ellers bare nevnes i festtaler og fine Twitter-poster. EU-Tyrkia-avtalen fra 2016 var en desperat respons på at så mange flyktninger kom med båter til de greske øyene. Men i desperasjon tenker man sjelden klokt, og man lot landet som gang på gang er blitt kritisert for brudd på menneskerettighetene, ta ansvaret for å «ivareta» mennesker på flukt. Fordi Europa ikke ville ha disse menneskene, var det bedre at de ble i Tyrkia. Advarslene om at vi kom til å se det vi i dag bevitner i Moria, var mange. De greske øyene ble en flaskehals, alle trygge ruter for mennesker på flukt ble så godt som hermetisk lukket, og interneringsleirene vokste til bristepunktet. Men man har hatt fem år å tenke seg om på, og til å finne bedre løsninger. Det burde være nok selv for et politisk system. Fem år med utallige reportasjer om konsekvensene i form av lidelse, menneskerettighetsbrudd og død. Ingen kan si at de ikke vet.

Og når man vet, bør man handle. Dublin-avtalen må reforhandles. Den skaper en uforholdsmessig skjev byrdefordeling, og ingen land kan alene løse utfordringene flyktningstrømmen medfører. Å kaste penger etter et system som så tydelig har spilt fallitt, er et nederlag for vår egen medmenneskelighet. For alle verdiene Europa angivelig står for. Moria er et av de grelleste eksemplene på dette, likevel er tegnene til endring få. Menneskerettighetene kom på plass etter annen verdenskrig for at vi nettopp skulle sikre alle mennesker like rettigheter. For at overgrep skulle forebygges. For at sårbare mennesker på flukt skulle få beskyttelse. I stedet for å ivareta rettighetene og sikre at de følges, legger politikken i dag opp til brudd på de samme rettighetene. Det kan virke planlagt og intendert. Den franske diplomaten og forfatteren Stéphane Hessel overlevde konsentrasjonsleiren Buchenwald og alvorlig tortur der. Etter krigen bidro han til å skrive Menneskerettighetserklæringen, *Bli sint!* er tittelen på – og budskapet i – den siste boken han ga ut før han døde.

Bli sint når brudd på menneskerettighetene finner sted. Bli sint når politikken diskriminerer. Bli sint når apatien slår inn. Bli sint når dine folkevalgte lukker øynene for lidelse de kan gjøre noe med. For i sinne ligger mye endringskraft. Det trenger Europa nå. ■

Fem flyktninger forteller

TEKST CHRISTIAN KJELSTRUP

FOTO PETTER MEJLÆNDER

Hva flyktet de fra? Hvordan ble livene deres?
Bla om og les historiene til fem flyktninger
som kom til Norge: Jila fra Iran, Luan fra
Vietnam, Hanin fra Syria, Mohamed fra
Palestina og Maryam fra Somalia.

JILA HASSANPOUR. 40 år. Bor med søsteren og niesen.

Jobber som rådgiver for NOAS (Norsk organisasjon for asylsøkere).

Kom til Norge fra Iran i 2007.

Fra presteregimet til flyktningregimet

Da broren fikk dødsstraff i Iran, havnet også Jila Hassanpour i fare. I dag jobber hun selv med flyktninger som rådgiver i NOAS.

Alt begynte med at en ung, kurdisk mann ble arrestert og drept av den iranske etterretningen. Bildene av den mørbankede og torturerte kroppen hans ble publisert i en avis der broren min var med i redaksjonen. Ingen andre aviser publiserte bildene, men broren min hadde lenge vært engasjert i ytringsfrihetsspørsmål og var generelt kritisk til den iranske regjeringen. Dessuten er vi kurdere. Jeg vokste opp i Marivan, en by i den kurdiske delen av Iran som vi kurdere kaller Øst-Kurdistan, nesten på grensen til Irak. Broren min heter Adnan Hassanpour, og livet hans og livet mitt ble aldri det samme igjen.

Dagen etter at avisen kom ut, demonstrerte folk i hele den kurdiske regionen. Demonstrantene holdt avisen til broren min i hendene. Kort etter ble det åpnet sak mot ham. Han ble anklaget for spionasje og for å være en trussel mot rikets sikkerhet – og en hel del andre absurde, fiktive forhold – og ble idømt dødsstraff. Saken fikk betydelig oppmerksomhet i internasjonale medier. Mens han satt i fengsel, ble han tildelt tre store journalistpriser, i Spania, Italia og Sverige.

Jeg er utdannet innen kunsthøgskole, og levde en stund i en by rett på den andre siden av grensen, i den kurdiske delen av Irak. Jeg hadde fått tilbud om å jobbe som grafisk designer der. Siden broren min hadde besøkt meg, var en av anklagene mot ham at han, under oppholdet der, hadde bedrevet spionasje for USA og samarbeidet med forbudte kurdiske partier. Navnet mitt figurerte i dommen hans. Derfor var både jeg og min daværende ektemann i fare. Vi ble nødt til å leve i skjul i Teheran. Teheran er en millionby, det er vanskelig å finne noen der. Vi bodde hos forskjellige venner av oss. Etterretningen var hjemme hos moren min og spurte etter oss. Til og med foreldrene til eksmannen min oppsøkte de. Etter åtte måneder forsto vi at vi var nødt til å forlate landet. Stadig å måtte se seg over skulderen, flytte fra sofa til sofa, uten noen gang

A woman with dark hair pulled back, wearing a black quilted puffer jacket over a blue V-neck shirt, stands in a doorway. She is looking directly at the camera with a slight smile. The background shows a grey wall on the left and a wooden door frame on the right. The word "Jila" is written in a large, white, elegant script font across the center of the image, partially obscuring the woman's face and jacket.

Jila

å kunne puste ordentlig ut – det var ikke noe liv. Jeg visste at hvis jeg ble tatt, ville jeg bryte sammen under selv den minste tortur og innrømme alle mulige forhold jeg ikke var skyldig i. Vi skaffet oss falske pass – og flyktet.

SILHUETTER I NATTEN

Planen var å dra til Tyrkia med fly. Selve dagen, på flyplassen, var vi livredde. Mens vi satt ved gaten, ble eksmannen min tatt til side av en mann – jeg kunne med en gang se at han tilhørte etterretningen. «Vi har noen spørsmål, kan du bli med meg?» sa denne mannen. Det var ikke et reelt spørsmål. Jeg kunne se at de gikk inn i et annet rom. Hjertet mitt banket sånn. I mellomtiden måtte jeg gå fra plassen min for å betale en avgift. Da mannen min slapp ut av forhøret, og ikke fant meg, trodde han at de hadde tatt meg også. Det viste seg at etterretningen bare hadde gjennomført en rutinekontroll – de ville vite hvorfor vi skulle til Tyrkia. I dag, i en mer digitalisert verden, ville vi nok ha blitt oppdaget. Men mannen min svarte bare at vi var turister. Etterpå, da jeg satt om bord på flyet og kikket ned på Iran fra luften, ble jeg fylt av mange motstridende og overveldende følelser. Det var den aller første – og siste – gangen jeg fløy fra Iran til utlandet.

I Tyrkia vandret vi en hel natt for å komme frem til grensen. Meningen var at vi skulle krysse en elv med gummibåt, for å ta oss inn i Hellas. Det var som på en film. Flere andre flyktninger, fra ulike land, gikk ved siden av oss. Den natten så jeg afrikanere for første gang i mitt liv. Jeg kan huske silhuettenes deres i mørket. Det var menneskesmuglere som drev oss fremover og fortalte hvor vi skulle gå. Mannen min ble nødt til å bære en blytung ryggsekk med utstyr som vi trengte til overfarten til Hellas. De var ikke trivelige mennesker, disse smuglerne, men vi var fullstendig prisgitt dem. Vi gikk over noen jorder, og mannen min falt flere ganger. Likevel var dette ingenting sammenliknet med historier vi hørte underveis fra andre flyktninger, eller som jeg senere har fått høre gjennom arbeidet mitt. En 17 år gammel gutt fortalte meg at han hadde oppholdt seg to døgn inni en oljetank på en lastebil. Han hadde ikke kunnet sitte stille, fordi tanken hele tiden rørte på seg. Han hadde kastet opp i ett sett. Andre flyktninger har hengt under lastebiler, i høy hastighet på motorveiene. Relativt sett var vi heldige. Vi hadde hverandre. Vi hadde forhåndsbetalt for å overnatte på ungdomsherberger, til forskjell fra unge menn som flyktet alene og måtte sove i parkene i de ulike hovedstedene på sin vei gjennom Europa.

**«Broren min ble anklaget for spionasje
og for å være en trussel mot rikets
sikkerhet, og idømt dødsstraff.»**

Likevel var vi engstelige. Kunne vi stole på folk rundt oss? Kunne vi stole på smuglerne? Av og til behandlet de oss respektløst, og som feminist kom jeg i krangel med dem. Det førte til slutt til at vi brøt med dem og måtte henge oss på noen nye menneskesmuglere. Men før det, da vi krysset elven til Hellas, havnet mannen min og jeg i to forskjellige grupper. Jeg var ikke bare sulten og forfrossen,

men også sårbar på grunn av alt som hadde skjedd med broren min. Dødstrusselen hang fremdeles over ham, over meg. Men gudskjelov ble mannen min og jeg gjenforent. Vi sa: «Takk og pris at vi har hverandre.» Uten ham ville jeg ikke ha overlevd.

Som tidligere kunststudent var det en merkelig opplevelse å ankomme Roma. Jeg hadde alltid drømt om å se den byen – men ikke som flyktning. Vi overnattet på et ungdomsherberge, og var redde for å stikke nesen ut døren, redde for å bli tatt av politiet. Men en annen flyktning som var litt modigere, overbeviste oss om å ta en svipptur inn til sentrum. Han tok et bilde av oss utenfor en av de praktfulle katedralene og sendte det til meg etterpå. Jeg skulle ønske vi kunne ha sett maleriene og skulpturene på innsiden også, men det våget vi ikke. Jeg har det bildet fortsatt.

«Jeg hadde alltid drømt om å se Roma, men ikke som flyktning.»

NESTEN HENRETTET

Julen 2007 ankom vi Norge. Jeg kan huske at jeg la merke til stjernene som lyste varmt i alle vinduene, og tenkte: «Hva er det?» Først kom vi til et mottak i en tidligere militærleir i Moss. Snøen lavet ned, jeg var urolig og søvnløs, for på den tiden var dødsdommen mot broren min blitt godkjent. Amnesty International og flere andre menneskerettighetsorganisasjoner rundt omkrig i Europa engasjerte seg, det var fortilende ikke å kunne delta i protestene selv. Jeg ba om overføring til Oslo, men i stedet ble jeg flyttet til et annet mottak i Skien. Jeg ville organisere en demonstrasjon, men hadde ikke råd til å dra til Oslo. Etter ti måneder ble jeg innvilget asyl. «Vi kjenner til situasjonen med broren din», sa de norske myndighetene. Åtte måneder etter meg kom søsteren min med datteren på halvannet år. I dag er hun fjorten og bor med oss.

Broren min lever – takk og pris! Støtten fra verdenssamfunnet hjalp. Først ble dødsdommen omgjort til 30 års fengsel, og senere til 16. En gang var han veldig nær ved å bli henrettet. Advokaten hans fikk beskjed om at dødsdommen skulle iverksettes innen et døgn. Advokaten handlet raskt. Han bodde i Teheran, hadde et stort nettverk og gikk rett inn på kontoret til en av høyesterettsdommerne, som sørget for å stoppe saken midlertidig. Dommeren skrev et brev som måtte overleveres fysisk til fengselet i Sanandaj, hovedstaden i iransk Kurdistan, der broren min sonet. Det var for sent å sende brevet i posten. Advokaten ga brevet til lillebroren min, som hadde kommet med buss fra Marivan. Bussturen derfra til Teheran tar tolv timer. Han returnerte til Sanandaj med brevet, løp opp trappene til fengselet – og broren min ble reddet.

Da broren min hadde sonet i ti år, ble lovverket endret. Advokaten kunne benytte en ny instruks, og broren min slapp ut fra fengselet. Broren min er yngre enn meg, men ser betydelig eldre ut. Nå er han bedre, men til å begynne med var han ikke til å kjenne igjen. Fordi han var så profilert, unngikk han fysisk tortur. Iranske myndigheter er sleipe slik. Men han hadde sultestreiket i fengselet – i 45 dager. At han overlevde, er utrolig. Han er sterk. Jeg er så stolt av ham.

I dag lever han et annet sted enn i Iran. Da han slapp ut, fikk han ikke noe arbeid, ble nektet yringsfrihet og befant seg under konstant overvåking. Likevel ville han

ikke dra. Han ville bli i Iran og ta kampen opp der. Det er slik han er. Men fjor, i forbindelse med en rekke massedemonstrasjoner, ble han intervjuet av BBC. Dermed var han tilbake i myndighetenes søkelys, og han ble anklaget for å ha stått bak protestene i hjembyen vår. De trengte en syndebukk. Broren min var modig, han sa han var villig til å sone noen år i fengsel. Men etter hvert klarte vi å overtale ham til å endre mening. Moren vår er gammel og syk, hun ville ikke ha tålt belastningen det ville ha vært om sønnen skulle i fengsel enda en gang. Et par måneder levde han i skjul inne i landet, og så flyktet han. Jeg kan ikke si hvor han befinner seg nå.

SYNLIG OG USYNLIG

Jeg lærte norsk ganske fort, og etter tre og et halvt år begynte jeg på en master i kunst- og kulturvitenskap ved Universitetet i Stavanger. Pensumet var på norsk, svensk, dansk og engelsk. Døgnet rundt var jeg omgitt av ordbøker, jeg studerte hardt. Oppgaven jeg skrev handlet om karikaturstriden. Jeg er ateist og sterkt kritisk til hvordan islam misbrukes, til knebling av ytringsfriheten, kvinneundertrykking og skikken med å tvinge kvinner til å gå med hijab og nikab. Jeg kunne lett ha havnet langt på høyresiden politisk. En stund var jeg påvirket av Hege Storhaug og andre med liknende meninger om innvandring. Men etter hvert som jeg har blitt kjent med flere innvandrere gjennom arbeidet mitt og generelt lest meg opp på innvandringsstemaet, har jeg fått et mye mer nyansert syn på det hele.

I dag hjelper jeg andre flyktninger gjennom mitt arbeid i NOAS. Jeg bistår med rettshjelp, informasjon og veiledning i ulike faser i asylprosessen, og jobber med å påvirke den norske innvandringspolitikken. Jeg har lært meg en del juss, jobber med klager og avslag og bistår med informasjon og saksavklaring. Jeg forklarer alt som står i vedtakene, av og til på deres eget språk, av og til ved hjelp av tolk. Noen av flyktningene har oppholdt seg i Norge i ti år, og likevel har de ikke forstått det som er skrevet om dem i diverse dokumenter, for ingen har forklart dem det. Fordi jeg har vært flyktning selv, har jeg stor sympati med disse menneskene, samtidig som jeg kjenner til den norske loven. Selv når alt håp om asyl er ute, og jeg ser fortvilelsen i øynene deres, takker de meg ofte, fordi jeg var ærlig og forklarte dem rettighetene deres og reglene som gjelder for dem.

Mange historier har rørt meg og gjort nattesøvn min dårligere. Særlig husker jeg en kurdisk familie fra den delen av Irak som vi kaller Sør-Kurdistan. Jeg tenker fortsatt på dem. De hadde fem barn, tre av dem var funksjonshemmet. En var døvstum, en satt i rullestol, og den tredje — et nyfødt barn — led også av en funksjonshemning. I tillegg var moren alvorlig syk. Faren og de to friske barna måtte ta seg av de andre.

**«Mange historier har
rørt meg – og gjort
nattesøvn min dårligere.»**

Norske myndigheter mente at denne familien ikke hadde krav på beskyttelse, og til slutt flyktet de fra Norge, for å unngå tvangshjemsendelse. Siden har jeg hatt jevnlig kontakt med dem. I 2018 mottok jeg en e-post fra faren, som kunne fortelle at de

heldigvis hadde blitt innvilget opphold i Tyskland, etter langvarig kirkeasyl.

Asylpraksisen i Norge blir bare strengere og strengere. Vi er liksom veldig opptatt av menneskerettigheter i Norge, men av og til tenker jeg «menneskerettigheter – for hvem?». Hvem har definert grensene mellom oss? Hvem kan si at dette er mitt og ikke ditt? Et av spørsmålene jeg er blitt mer og mer oppmerksom på etter at jeg kom til Norge, er identitet. Hvem du er, hvor du kommer fra. Alle spør om det hele tiden. Jeg kommer fra Iran, men jeg er ikke iransk. Jeg er kurder, og vi har ikke vårt eget land. For hundre år siden, etter Det osmanske rikets oppløsning, ble Kurdistan delt av vestlige stormakter mellom fire land: Tyrkia, Syria, Iran, Irak. Folket vårt er blitt forfulgt, nektet sin kultur og levende begravd i massegraver. I Irak brukte Saddam Hussein kjemiske våpen mot den kurdiske befolkningen. Som kurder ble jeg systematisk diskriminert i Iran. Tre fjerdedeler av de innsatte i iranske fengsler er kurdere. Så kommer du til Norge, til Vesten, som historisk sett har påført oss

«Det er mye ved norsk flyktningpolitikk som ikke er rettferdig.»

stor skade, og du får høre at du «er ikke forfulgt nok til å få beskyttelse». Til og med NATO, der Norge er medlem, selger våpen til folk som dreper oss, i Syria og i Tyrkia. Hvorfor fordømmer ikke Norge Tyrkia? Hvorfor demonstrerer ingen? Av og til er jeg stolt av å være norsk, av og til ikke.

Det er mye ved norsk flyktningpolitikk som ikke er rettferdig, og som må rettes opp. Norge er jo en humanitær stormakt, er det ikke det vi er kjent som? Men ikke alt fungerer deretter. Jeg uttaler meg som privatperson nå, og ikke på vegne av NOAS. Se bare på behandlingen av barnefamilier som kommer til Norge. En av foreldrene har kanskje gjort noe ulovlig, og som barn må du lide for det. Barn helt ned i barnehagealder befinner seg i norske asylmottak, inkludert norske barn med én norsk forelder, mens den andre er utvist fra Norge. Og slik lever disse barna, atskilt fra foreldrene. Hvorfor skal vi gjøre livet så vanskelig for dem? Bare på grunn av «innvandringsregulerende hensyn»? Man hører hele tiden om barns rettigheter i Norge, overalt løftes de frem og holdes høyt. Men da må de gjelde for alle. Disse flyktningbarna fortjener også en barndom. Å tilbringe den på mottak er uverdig.

Selv har jeg ikke blitt utsatt for direkte rasisme i Norge, men jeg har erfart diskriminering på arbeidsmarkedet. For eksempel har jeg ikke blitt innkalt til jobbintervju på grunn av feil navn, selv om utdannelsen min var mer enn god nok, og jeg hadde rett kompetanse. Jeg har sett hvordan «norske nordmenn» har gått foran meg i køen og fått jobb med en gang. Det jeg savner i Norge, er ikke minst synlighet. I Iran kjente jeg min plass, selv om jeg tilhørte en diskriminert – men stolt – minoritet. Som flyktning blir du usynlig. Du blir et tall, en belastning. Mange betrakter deg som det. Selv om du anstrenger deg aldri så hardt for å integrere deg, delta i samfunnet på lik linje med andre, blir du likevel ikke ansett som «norsk». Ikke helt. Det er alltid noe eller noen som minner deg på at du er annerledes. Å være annerledes trenger ikke i seg selv å være noe negativt, men det blir det hvis det også fører til diskriminering og fordommer. ■

Lua

LUAN TRAN. 50 år. Skilt, ett barn. Jobber som psykiatrisk sykepleier. Kom til Norge fra Vietnam i 1980.

n

Reddet på 17. mai

Han var ti år gammel og trodde han bare skulle på en kort tur. Spørsmålet om hvorfor foreldrene plasserte Luan Tran i en båt på vei vekk fra Vietnam, har hjemsøkt ham hele livet.

Etter Vietnamkrigen var landet delt i to. Nord og sør. Jeg vokste opp i sør, i en by som heter Vung Tau. Det bor over 300 000 mennesker der. Byen er omgitt av strender, den vender ut mot havet. Da jeg var gutt, pleide det å komme badegjester dit fra Saigon, som hovedstaden i sør het før landet ble gjenforent. Hvordan kan jeg beskrive Vung Tau? Vannet er turkist. Dessuten har vi verdens høyeste Kristus-statue. Den er en meter høyere enn statuen i Rio de Janeiro.

Jeg var fem år da krigen sluttet, men jeg har minner fra den. Se for deg en brønn eller et hull i bakken, eller noe liknende. Når bomberegnet kommer, løper du og gjemmer deg der. Så klatrer du opp når alt er over, og kommer tilbake til hjemmet ditt. Kanskje er alt ødelagt. «Det er ikke spisepinner igjen engang», pleide vi å si. Hele landet var ødelagt etter krigen. Folk hadde drømt om å flykte i mange år, men under krigen var det umulig. Etter krigen kom nye mennesker til makten, og de satte i gang en storstilt, tvungen omskolering. Det var ikke minst derfor folk ønsket å flykte. De store massene forlot Vietnam i årene mellom 1979 og 1982.

FROKOSTEN

Jeg har tre søstre, jeg er den eneste sønnen til foreldrene mine. I 1980, ti år gammel, ble jeg plassert i en båt som til slutt skulle føre meg til Norge. Far, mor og søstrene mine ble igjen i Vung Tau. Hvorfor sendte de bare meg? Jeg vet ikke. Spørsmålet kverner og kverner i meg. Men jeg har valgt aldri å spørre moren min om grunnen. Det er slik jeg håndterer det som skjedde. Jeg føler at uansett hva hun sier, vil jeg ikke kunne akseptere sannheten. Jeg var jo arvingen. Hvem sender vekk arvingen sin? Kanskje var grunnen at søstrene mine kunne blitt utsatt for overgrep eller solgt til noen, om det var de som hadde måttet flykte. Jeg tror det kan ha vært grunnen. Eller kanskje familien min tenkte at det er bedre om i det minste én kunne få en fremtid et annet sted enn i Vietnam, og at det var bedre enn ingen. For i Vietnam fantes ingen fremtid. Men til syvende og sist vet jeg ikke hvorfor de sendte meg.

I 1980 summet hele Vung Tau. Alle snakket om å flykte. Det var en forvirrende tid. Det var dyrt å flykte, det var ulovlig, men folk klarte ikke å tie om det, de hvisket og tisket. Familien min hadde ikke særlig mange penger. Før krigen hadde vi en bil, men krigen forandret alt. Jeg kan huske at søstrene mine og jeg pleide å selge chili på markedet for å hjelpe mor og far. Men vi hadde en slektning i hovedstaden, og denne slektningen betalte for flukten. Jeg hadde to onkler som dro med samme båt. De var begge i slutten av tjueårene og var livredde for å bli innkalt til militærtjeneste, derfor flyktet de. De skulle passe på meg.

Jeg glemmer aldri morgenen da jeg dro. Moren min oppførte seg så merkelig. Jeg visste jo fortsatt ingenting. Jeg visste ikke at jeg skulle forlate dem. Moren min kledde meg opp i en hjemmesydd skjorte og bukse, jeg hadde nesten aldri vært så pyntet. Hun sa jeg skulle til en tante i Mekong-deltaet. Jeg husker at jeg syntes det var litt rart, for jeg hadde aldri hørt om denne tanten før. Men jeg rakk ikke å tenke mer på dette, for moren min spurte meg: «Hva har du lyst til å spise?» Vi pleide å spise bagett til frokost. Noen ganger med sardiner og tomatsaus, men ofte bare med tomatsaus. Men denne morgenen fikk jeg små pannekaker med store scampier oppå. Jeg spiste et helt fat, sju stykker, jeg hadde nesten aldri spist noe som smakte så godt. Frokosten var et triks. Den fikk meg til å glemme alle spørsmålene jeg ellers ville stilt. Foreldre mine må ha brukt en halv månedslønn på den frokosten.

Vi dro grytidlig om morgenen. Det var fjorten mennesker om bord i båten, en tredve fots snekke, cirka halvparten kvinner og menn. Jeg ble plassert i maskinrommet med kvinnene, under en presenning, slik at ingen skulle oppdage oss. Mennene fikk være oppe i båten. Planen var nok at politiet skulle tro at de var fiskere. Jeg ble veldig dårlig, og måtte spy flere ganger. Jeg ropte og gråt, men fikk ikke lov å komme opp fra maskinrommet. Kvinnene holdt meg. At vi var på vei ut på

«Hvorfor sendte de bare meg? Jeg vet ikke. Spørsmålet kverner og kverner i meg.»

havet, tenkte jeg ikke på. Alt jeg var opptatt av, var frokosten. At jeg hadde kastet opp all den gode maten. Et slikt måltid fikk man jo bare én gang hvert hundrede år!

Etter tre timer kom vi ut i åpent farvann, og onklene mine og de andre dro til side presenningen. Nå da vi skjønnte at vi var utenfor politiets og kystvaktens rekkevidde,

brøt det løs jubel i båten. Alle ville feire. Flere av oss hoppet i vannet, plasket og ropte. Jeg husker at jeg syntes det var urettferdig, for jeg kunne ikke svømme. Tenk det. Jeg var en gutt som hadde vokst opp omgitt av turkist vann og lange strender, men jeg kunne ikke svømme.

«Jeg glemmer aldri morgenen da jeg dro. Moren min oppførte seg så merkelig.»

MANN OVER BORD

Nå begynte den egentlige reisen. Akkurat hvor vi var på vei, tror jeg var litt uklart. Thailand var nærmest, men dit var det uaktuelt å dra på grunn av piratvirksomhet. Planen var nok bare å komme oss ut i internasjonalt farvann, og bli plukket opp der. At vi ville havne på en eller annen øy og derfra dra til et eller annet land. Vi hadde ikke hørt om så mange land. USA hadde vi hørt om, og Frankrike, og kanskje fire–fem til. Norge? Norge inngikk ikke i vokabularet mitt.

Ute på havet begynte mennene å montere den digre motoren de hadde skjult under presenningen. Det var den som skulle ta oss videre, til nå hadde vi bare brukt en liten, innebygd putremotor. Det ville vekket for mye mistanke om den digre motoren hadde vært synlig fra starten av. Da ville politiet ha skjønnet at det ikke var fiske vi skulle ut på. Ikke kunne vi ha testet den på forhånd heller, for slike motorer bråker fælt, man ville hørt den forferdelige lyden.

Da motoren var ferdigmontert, startet en av mennene den, og det var da det skjedde: VROOOM, VROOOM, sa den. Og så løsnet propellen og forsvant, i full fart bakover. Med den forsvant mye av håpet vårt også, for ikke å snakke om pengene. Vi hadde betalt for proviant og drivstoff, men ikke minst hadde vi betalt dyrt for den digre motoren. Sannsynligvis var vi blitt lurt. Det var mange som profitterte på å lure amatører som oss på den tiden.

Det gikk noen dager. Vi hadde lite mat, og måtte rasjonere med vannet. Den tredje dagen kunne vi bare ta én kopp hver. Vi kjørte mot vinden, og båten bevegde seg veldig sakte ut mot havet. Den fjerde dagen stoppet et skip. Et kinesisk skip. Vi var livredde. Vietnam var i konflikt med kineserne på den tiden, vi kunne blitt tatt til fange. I stedet sendte de et fat med nykokt ris ned til oss, og lot oss dusje ved hjelp av en vannslange. Men de kunne ikke ta med oss videre.

Dette var den 16. mai 1980. Den neste dagen bestemte vi oss for å snu. Det var bedre å melde seg for politiet hjemme enn å fortsette ut i det ukjente, uten mat og drikke, det ville sannsynligvis blitt vår død. Alle var triste og nedslåtte. Nå kom uværet. Det var liksom bare det som hadde manglet. Båten vår ble omgitt av bølger høye som hus. Det var veldig skremmende.

Etter noen timer kom et nytt skip opp på siden av oss, men også det dro videre. Hvorfor kunne det ikke stoppe? På dette tidspunktet ga jeg nok litt opp, jeg satt helt apatisk i båten. Så kom en diger bølge og blåste sidemannen min over bord. Vi glemte

skipet helt, og forsøkte å redde den stakkars mannen. Til alt hell var han Vung Taus beste svømmer, så han kom seg opp i båten igjen på egen hånd. Men da vi fortsatte, så vi at det store skipet hadde stoppet. Langt der fremme i horisonten ventet det på oss. Bare i kraft av den enorme vekten sin hadde det drevet nokså langt.

Vi tok igjen skipet etter halvannen time. Det var virkelig digert. Et ruvende, rustfarget monster. De firte ned en vaskekurv til oss. Men bare kvinnene fikk sitte i kurven. Vannet fra sjøsprøyten traff oss i ansiktet. Mannskapet der oppe fryktet nok at båten vår når som helst kunne bli knust til pinneved. I hvert fall bestemte de seg for å fire ned en taustige til mennene og meg. Jeg kikket opp, det var kanskje 20–30 meter opp til dekk. Jeg hadde ikke lyst til å klatre på den taustigen, jeg ønsket bare å sitte blant kvinnene i kurven. Jeg husker at jeg tenkte: Nå kan jeg like godt dø.

Men vi kom oss om bord, alle sammen. Vi ble kjørt over dekk i en liten bil, av typen som brukes på golfbaner. Hvem var disse menneskene som hjalp oss? Jeg ante ikke hvem de var, eller hvor de var fra. Ikke forsto jeg språket deres heller. Men en av oss kunne engelsk, så han klarte å kommunisere med dem.

Det jeg opplevde var varme. Mannskapet var så innmari glade for å ha oss om bord. Det var jo 17. mai, og jeg tror ærlig talt at det reddet oss. I ettertid har jeg skjönt at de hadde fulgt med på oss i kikkertene sine. Sannsynligvis gikk praten livlig, om de kunne plukke oss opp eller ikke. Kapteinen vurderte kanskje å bruke nødparagrafen. Det var kanskje da de så at en av oss falt over bord at de stanset. Jeg innbiller meg at de hadde ekstra lyst til å redde oss fordi det var 17. mai, og at de ble glade da de fant en grunn. Det er i hvert fall slik jeg velger å se på det.

I ettertid har jeg ofte tenkt at jeg hadde flaks. Svært mange av dem som dro ut med båt fra Vietnam i disse årene, omkom. Etter alle solemerker skulle vi ha dødd også. Jeg gjentar: Bølgene var høye som hus. Og sannsynligvis var det bare et tidsspørsmål før motoren hadde blitt kaputt, for den hadde gått uten stans i fem døgn. Da hadde vi måttet satse på å drive over havet. Det sier seg selv at det ikke ville gått bra.

Da vi kom om bord i det norske skipet, merket vi at vi var utslitte. Man skal jo være glad for å bli reddet. Men jeg kan ikke huske at jeg var spesielt glad. Dagen etter ankom vi Singapore. Vi ble internert i en flyktningleir, og ble der til september. Vi fikk valget mellom ulike land vi kunne dra til. Fem av oss dro til Norge: onklene mine, jeg, han som hadde falt over bord, og en til. Vi følte vel at siden vi hadde blitt plukket opp av det skipet, var det skjebnen vår å dra til Norge.

«Jeg husker at jeg
tenkte: Nå kan jeg
like godt dø.»

ØVERST I FLAGGSTANGEN

23. september 1980 landet jeg på Fornebu. Jeg husker at det var kaldt, og det hjalp ikke at jeg bare hadde en T-skjorte på overkroppen. Alt var nytt og annerledes. Den vinteren så jeg snø for første gang. Jeg rakte ut tunga og fanget snøfller med den. Mottaket vi kom til, lå i Hegdehaugsveien. Slottet var vår nære nabo, min første aketur fant sted i Slottsparken. Min første skitur også.

Etter hvert begynte jeg å henge med andre vietnamesiske ungdommer. Jeg tror at hvis vi ikke hadde flyttet fra Oslo, så kan det godt hende at jeg hadde blitt med i en av de vietnamesiske gjengene som fortsatt dominerer underverdenen i Oslo. Men vi dro til Halden og bosatte oss der. Onklene mine og jeg var de første vietnameserne i Halden. Etter hvert fikk de seg jobb på den lokale fabrikken, og byttet på å lage mat annenhver dag. Jeg vasket opp hver dag. Jeg hadde ikke noe valg, det herdet meg.

Det er forferdelig å si, men jeg savnet ikke foreldrene mine og søsknene mine. Kommunikasjonen med dem var jo blitt brutt uansett. Men på et eller annet vis klarte

norske myndigheter å kontakte dem. Og fire år senere kom også de til Norge. Jeg følte ingen glede da vi ble gjenforent. Jeg burde ha følt det, men jeg gjorde det ikke. Ting skulle liksom bli bedre nå da familien min kom. Men det ble det ikke, og jeg var blitt vant til det nye livet mitt. Situasjonen var litt merkelig: På sett og vis var det jeg som var familiens overhode nå. Jeg kunne språket, jeg behersket kodene. Jeg måtte vise dem rundt og lære dem hvordan det norske samfunnet fungerte. Jeg hadde integrert meg, jeg ville bli norsk. Men familien prøvde på ulike vis å trekke meg tilbake i det vietnamesiske. Til en viss grad gjenvant faren min den gamle autoriteten sin. «Luan, du får ikke lov til å henge på gatehjørnet med de ungdommene», kunne han si. «Men de er vennene mine», svarte jeg. «Ja, men jeg forbyr deg det.» Dette skapte et hat i meg, som sammenfalt med et ungdomsopprør som kanskje ville kommet uansett. Jeg beit tennene sammen og tenkte: «Bare vent, når jeg blir atten, er jeg fri.»

I dag har jeg begrenset kontakt med faren min. Det er synd. Jeg burde ha tilgitt ham. Men jeg har vært mye bitter, og heller ikke i Vietnam hadde vi et veldig nært forhold. Kanskje har jeg tillagt ham for mye ansvar. Han kunne ikke kontrollere alt som skjedde med meg.

Jeg er ikke i tvil om at det jeg har erfart, har formet meg. Jeg kommer nok alltid til å være litt annerledes. Jeg er blitt introvert. Egentlig er jeg fryktelig sosial, men jeg merker at jeg slipper få mennesker tett innpå meg. Alt jeg snakker om, er så alvorlig, selv når jeg ikke har noen grunn til det. Jeg ser bare alvor, også der hvor jeg burde ha kjent livsglede. De siste årene har jeg fått lyst til å gjøre en forskjell. Jeg tror at jeg med min innsikt kunne spilt en rolle overfor andre flyktninger. At jeg er i stand til å se hvem som kommer hit på ekte grunnlag, og hvem som ikke gjør det. Det er mye lureri også blant flyktninger.

17. mai har jeg et litt distansert forhold til i dag. Jeg betrakter liksom festen litt utenfra. Da jeg var gutt, var det ikke slik. Jeg spiste masse is, og jeg klatret opp i flaggstangen. Det er helt sant! De andre barna sto rundt meg og glante når jeg gjorde det. Nå var jeg ikke redd for å klatre lenger. Øverst i flaggstangen kikket jeg meg rundt. Det var som om jeg så hele Norge derfra, hele verden. ■

«Jeg er ikke i tvil om at
det jeg har erfart, har
formet meg.»

Refugees

HANIN. 25 år. Gift, to døtre.

Studerer og jobber som barnehageassistent.

Kom til Norge fra Syria i 2015. Av frykt for at det kan skje familien hennes i hjemlandet noe, ønsker ikke Hanin å oppgi etternavnet sitt.

Flukten gjennom ørkenen

Gravid med tvillinger måtte Hanin trosse en ørkenstorm, IS-fangenskap og annen faenskap, for å komme til Norge.

Krigen forandret alt. Jeg vokste opp i Daraa, en by rett nord for grensen til Jordan. Der bodde jeg med foreldrene og søsknene mine. Urolighetene begynte med at en gutt, Hamza Ali Al-Khateeb, skrev disse ordene på en husvegg sammen med noen venner: «Vi trenger deg ikke, Bashar». Altså president Bashar al-Assad. Denne gutten ble arrestert og torturert. Kjeven og kneskålene hans ble knust, de brennmerket ham med sigaretter rundt omkring på kroppen, og kjønnsorganet hans ble kappet av. Den stakkars guttungen ble bare 13 år gammel. Han overlevde ikke.

Dagen etter tok folk til gatene. Kvinner og menn i alle aldre samlet seg utenfor moskeen, de var rasende, og krevde Bashars avgang. Vi hadde lenge visst at han var korrupt, men aldri protestert mot ham tidligere. Alt vi ønsket, var egentlig frihet. Politiet grep inn, skilte folkemassene og drepte noen den dagen. Dette var i mai 2011. Protestene ble begynnelsen på krigen, de spredte seg fra Daraa til resten av landet.

En måned senere kom bombene. Vi bodde i et toetasjes hus, og søkte tilflukt nede i stuen. Vi satt der alle sammen, far, mor, jeg, de fem søstrene mine, broren min og farmor. Onkelen min var der også, og en nabo. «Nå dør vi», tenkte vi. Alle så skrekkslagne ut. Vi satt i en klynge midt på gulvet og hørte på de dumpe lydene av bomber som slo ned i det fjerne, og den hvinende lyden når en bombe passerte over huset vårt. Onkelen min holdt hendene over hodet, han klarte ikke å snakke, jeg skrek, jeg trodde han var død.

Det var ikke siste gang vi satt sånn.

Noen ganger kom det fly med tønnebomber. Da hjelper det ikke å søke tilflukt i første etasje, kanskje ikke engang i kjellere. Slike bomber jevner alt med jorden. To ganger traff en slik tønnebombe huset til tanten min mens hun var hjemme. Begge gangene overlevde hun mirakuløst. Lyden fra bombene er ekkel. En lang, plystrende lyd. Du hører at de nærmer seg, men du vet ikke hvor de kommer fra.

LIV PÅ TÅSPISSENE

Dette gjentok seg hver dag: bomber og frykt. Vi levde et liv på tåspissene. Det er ikke slik det skal være å vokse opp, vi mistet flere år. Riktignok gikk jeg på skolen, men skoleveien tok flere timer. Tidligere hadde jeg gått dit på et kvarter. Nå måtte jeg gå en lang omvei, ikke bare på grunn av bombene, men fordi jeg kunne bli stoppet av politiet og bli utspurt om ditt eller datt, og jeg måtte passe meg for folk som kanskje ville stjele noe. Snikskytttere fantes det også. Man kunne ikke stole på noen på den tiden. Hvem som var hvem, hvem som tilhørte presidenten eller IS eller andre grupperinger, kunne være vanskelig å vite. Hvem som var venn, og hvem som var fiende. Rundt meg var mange hus ødelagt. En gang var moren min på besøk hos besteforeldrene mine. Vi dro for å hente henne i bilen vår da en bombe slo ned rett foran oss på veien. Smellet var øredøvende. Vi overlevde, men flere mennesker døde. Moren min trodde lenge at også vi hadde blitt drept, siden vi ikke kom.

I 2015 ble jeg gift. Til å begynne med tenkte ikke mannen min og jeg på å få barn, men så oppdaget jeg at jeg var gravid. Jeg gikk til legen, og han sa at jeg bar på tvillinger. Svangerskapet ble komplisert. Jeg måtte ta medisiner for å unngå en for tidlig fødsel. En venn av meg hadde også vært gravid med tvillinger, og de døde. Det fantes ikke strøm på sykehusene på den tiden, eller oksygen til dem som trengte det. Jeg visste at kroppen min ikke var spesielt sterk. Kanskje ville også barna mine komme til å dø. Nå begynte tanken på flukt å melde seg. Vi hadde selvfølgelig ønsket oss vekk fra krigen i mange år, men å flykte var både kostbart og risikabelt. Men nå følte jeg at vi ikke hadde noe valg lenger.

Til å begynne med klarte ikke mannen min å bestemme seg. Ikke slik å forstå at han var uenig med meg. Dessuten hadde han sine egne grunner til å ville flykte. På den tiden var det vanlig at unge menn ble tvangsinnrullert i hæren for å kjempe på presidentens side. Eller at man rett og slett ble arrestert eller bortført midt på lyse dagen. Ofte måtte han holde seg i skjul. Men hensynet til foreldrene gjorde at han kviet seg for å forlate Daraa. De var gamle og skrøpelige, og han ville ikke dra fra dem. Til slutt innså han likevel at vi måtte vekk fra Syria, det var ikke noe blivende sted for noen som skulle føde.

LYSET OVER DARAA

Vi fortalte nesten ingen at vi skulle flykte. En nabo eller til og med et familiemedlem kunne kanskje vende seg mot deg og angi deg. Først tok vi farvel med foreldrene til mannen min. Faren hans var en gammel mann, og han var veldig glad i mannen min. Det var et spesielt bånd mellom dem, de var like mye venner som far og sønn. De pleide alltid å prate sammen, men denne kvelden klarte ikke faren å få frem et eneste ord. Han bare gråt og gråt. Så gikk han en liten tur, uten å si ha det, det var for vondt for ham. Jeg hadde også vondt av ham, den gamle mannen. Men han og svigermoren min kunne ikke bli med på flukten, det ville vært altfor anstrengende for dem.

For noen år siden fikk vi beskjed om at faren til mannen min var død.

Fra huset til svigerforeldrene mine dro vi til mine foreldres hus. Meningen var at vi skulle sove en halv natt, men vi klarte det ikke. Ved morgengry tok vi farvel med de andre. De to yngste søstrene mine på sju og ni år klemte meg og gråt. Broren min gråt. Faren min gråt som et lite barn. Så låste vi oss ut av barndomshjemmet mitt. Utenfor var det mørkt og stille, det var ingen mennesker i gatene. Vi gikk med hurtige skritt over jord og asfalt, vi passerte noen hus. Gatelyktene virket ikke, men etter hvert kom solen frem

«Vi satt i en klynge
midt på gulvet og
hørte på de dumpe
lydene av bomber som
slo ned i det fjerne.»

bak åsene utenfor byen og farget bakken varmt gul. Vi gikk noen kvartaler til vi rundet et hjørne, og der sto en buss og ventet på oss. Innenfor satt andre familier med forskremte ansikter, de hadde også betalt for å flykte. Den ene søsteren min og mannen hennes var også med i bussen, vi hadde avtalt å flykte med dem. De hadde med seg sin toårige sønn. Vi visste ingenting om hva som lå foran oss, eller hvor vi skulle. Fremtiden klarte vi ikke å forestille oss. Vi visste bare at vi måtte vekk. Vi dro til en by som heter Al-Suwayda. Derfra skulle vi ta oss ut i ørkenen og krysse grensen.

TJUVPAKK, SAND OG BLOD

På veien ble vi stanset i en liten, folketom by. En bil kjørte plutselig ut foran oss og sperret veibanen. Den hadde en kalasjnikov på taket. Inni bilen satt menn fra det militære. En av oss busspassasjerene, en ung mann, forsøkte å rømme. De skjøt etter ham, og drepte ham. Etterpå ble vi tatt med til et fengsel. Jeg sa til mannen min: «ID-kortet ditt!» Jeg var redd for at de kunne finne ut hvem han var. Han nølte litt, men jeg tok det fra ham og gjemte det. Det viste seg å være lurt, for kort etterpå ba de oss om å legitimere oss. De søkte etter navnene våre på en pc. Jeg ba mannen min om ikke å røpe hvem han var, og å finne opp et etternavn. Da turen kom til ham, sa han at ID-kortet var blitt borte under tumultene da de stoppet oss. Utrolig nok godtok de det. Andre som de klarte å identifisere, ble sendt videre til fengsler i Damaskus. I bunn og grunn var disse menneskene banditter. Vi, kvinnene i følget, ble isolert i et rom uten vinduer og lys. Etter en stund kom en kvinne og kroppsvisiterte oss. Hun fant ingenting på meg, men andre hadde gull og penger som ble beslaglagt. Mennene var plassert et annet sted. Mannen min hadde en sekk med seg med mange penger i, som vi hadde spart. De tok dem også. Til alt hell hadde jeg gjemt unna noen penger i bleien til nevøen min.

Vi ble brakt til et hotell, og de fortalte at de skulle komme tilbake og plukke oss opp klokken seks neste morgen. Men vi forlot hotellet før det. Vi ble kjørt til et lite hus av en kontakt vi hadde. Der gikk vi over i en annen bil. Vi fortsatte nordover, i retning Tyrkia. Da vi kom inn i den syriske ørkenen, hadde vi igjen skiftet kjøretøy. Vi satt i åpen lastebil sammen med andre flyktninger som hadde sluttet seg til oss. Det var forferdelig varmt, mellom 40 og 50 grader. Vi hadde litt vann og juice, begge deler var kokende varmt. Klokken fire neste morgen ble vi stoppet av IS. De tok oss ned fra lasteplanet og førte mennene til ett fengsel og kvinnene til et annet. Vi var 30 mennesker i alt, men de neste dagene kom flere hundre andre. IS-soldatene var skremmende. De hadde svarte klær, svart skjegg og var tungt bevæpnet. Vi fikk mat og drikke, men bare litt. Rommet vi satt i manglet vinduer. Vi hadde bare ett toalett på deling. Vi var nødt til å ha på oss nikab, og

vi gråt hele tiden. Vi visste ikke hva de ville med oss. Kanskje ville de bruke mennene våre som soldater. Kanskje ønsket de at vi skulle konvertere til deres versjon av islam. Men i så fall ville vi heller dø, for deres versjon av islam har ikke noe med islam å gjøre.

Etter to uker kom det en ørkenstorm. Sanden trengte inn selv til oss. Vi fikk knapt puste, likevel ble vi ikke hjulpet. Min to år gamle nevø hadde store vansker. Vi fuktet et teppe og pakket ham inn i det, slik at han kunne puste. Stormen varte hele kvelden. Dagen etter var den over. Mange av oss måtte på sykehus og rense lungene. Det vil si, de hadde ikke noe

«Vi satt i åpen lastebil sammen med andre flyktninger som hadde sluttet seg til oss. Det var forferdelig varmt, mellom 40 og 50 grader.»

ordentlig sykehus, men et sted med litt medisinsk utstyr. Jeg måtte også undersøkes der, fordi jeg var gravid.

En kveld en uke senere kom noen av IS-soldatene og sa: «Dere skal ut.» Klokken nærmet seg midnatt, vi skulle egentlig til å legge oss. Vi ble ført til en stor plass som var omringet av lyktestolper. På den andre siden av plassen sto mennene våre oppstilt. En etter en ble vi ropt opp. «Hvem er kona hans?» spurte de. «Hvem er mannen hennes?» Jeg visste ikke om mannen min var i live eller ikke. Men så fikk jeg øye på ham, og vi løp mot hverandre og omfavnet hverandre. Vi var helt utmattet. Det viste seg at IS hadde tappet en liter blod fra samtlige av de fengslede mennene. Til hvilket formål fikk vi aldri vite. Selv hadde jeg gått ned rundt seks kilo. Men nå ble vi løslatt og kunne fortsette.

OVER FJELLET

Neste kveld nådde vi grensen til Tyrkia. Vi krysset den på et sted der det ikke var noen vakter. Foran oss lå et fjell, det var flere hundre meter opp dit. Jeg var ikke den eneste gravide i følget, noen av kvinnene var høygravide. Mennene bar de minste barna. Det var viktig at de ikke gråt, slik at noen kunne oppdage oss. Derfor ventet vi med å forsere fjellet til det var midnatt og de sov. Det var bekmørkt rundt oss da vi klatret, men under oss kunne vi kjenne den harde jorden og skarpe steiner. Til slutt nådde vi toppen, og derfra kunne vi se ned på tyrkiske militære, som bevoktet grensen på sin side av fjellet. Lyset fra digre lyskastere sveipet med jevne mellomrom over sletten der nede. Vi ble nødt til å løpe, men vi kom oss usett over sletten. Etterpå la jeg meg ned i gresset i en hage utenfor et hus, jeg var så sliten. Jeg skjønte ikke alt som skjedde, men det viste seg at menneskene vi hadde kommet frem til, var kontaktene til dem som hjalp oss med å flykte.

Etter dette dro vi først til Ankara, og deretter til Izmir. Derfra tok vi en båt til Hellas tidlig om morgenen. Den lille gummibåten var egentlig beregnet på 15 mennesker. Vi var 48. Da vi satt der, om bord i båten, fryktet vi for livene våre. Barna gråt, jeg gråt. Grunnen til at vi var så mange mennesker, var selvsagt at de som organiserte flukten, ville tjene mest mulig penger. Forresten hadde vi ikke redningsvester. De ble kastet fordi de opptok for mye plass. Men vi kom oss over til den greske kysten. Overfarten tok bare litt over en time. Vi var heldige. Jeg vet at mange som har krysset havet den samme veien, har omkommet i bølgene.

FØDSELEN

På veien gjennom Europa var jeg innom flere sykehus, i blant annet Kroatia og Østerrike. Vi hadde ikke så mye penger igjen nå. Langs veien sto mennesker og ga oss mat og drikke. Noen sa: «Dra videre, dere kan ikke bli her.» Jeg husker ikke så mye fra denne tiden, alt går over i hverandre. Vi var lettet, vi var redde, vi gråt, vi snakket sammen for å holde håpet levende, vi fortsatte.

1. oktober 2015 kjørte vi inn i Norge med buss fra Sverige. Politiet stoppet oss på grensen og tok oss med til UDI. Vi hadde ikke pass, ingenting. Etter mye om og men ble vi ført til et sted som heter Åmli. Det vil si, den gangen visste vi ikke at det het det. Vi visste ingenting, ikke hvor vi var eller hvor vi skulle. Søsteren min og mannen hennes hadde blitt sendt ut av Oslo noen dager i forveien. Men de måtte flytte på seg, og nå trodde vi at vi var på vei til samme sted. På et hotell i Åmli fikk jeg nettilgang og ringte henne. Hun sa: «Gå ut av bygningen der du er, og vent under treet utenfor.» Jeg gjorde som hun sa, men hun kom ikke. Det viste seg at de hadde fraktet henne til Årdal. Det var veldig vondt for oss da vi innså at vi hadde havnet så langt unna hverandre. Vi skjønte ikke hvorfor de var nødt til å skille oss. Men det var fint på Åmli. Vi var omgitt av skog. Jeg husker at en eldre kvinne lærte oss nybegynnersnorsk.

Etter Åmli kom vi til et mottak i Lillesand. Så kom dagen da jeg skulle føde. Jeg ble kjørt til et sykehus i Arendal. Det var viktig at fødselen skjedde raskt. Blodtrykket mitt

var veldig høyt, og på sykehuset fikk jeg beskjed om at både jeg og barna kunne dø på grunn av svangerskapsforgiftning. Jeg ble sendt videre med taxi fra Arendal til Kristiansand, og jeg gråt hele veien. Sjåføren forsøkte å trøste meg, men jeg kunne jo nesten ikke norsk og forsto ikke så mye av hva han sa. På sykehuset skjedde alt raskt. Mannen min kom like etter. Og den dagen, i slutten av sjuende måned i svangerskapet, fødte jeg to jenter. De veide bare en kilo hver.

Men heller ikke på sykehuset var vi skjermet fra situasjonen i Syria: Hassan fikk en telefon om at nevøen hans var blitt drept.

SYRIA I NORGE

I dag leier vi en kommunal bolig på Kolsås. Jentene går i barnehage her i nærheten. Søsteren og svogeren min bor utenfor Mandal. Da vi flyktet sammen, var jo tanken at vi også skulle bo sammen. Men slik gikk det ikke. Vi besøker hverandre cirka en gang i året. Mannen min fikk jobb på et bilvaskeri, men nå nylig gikk kontrakten ut. Han mottar dagpenger. Jeg går på videregående skole, på voksenopplæring. For øyeblikket arbeider jeg som tilkallingsvakt i en barnehage, men jeg ønsker å utdanne meg til radiograf — et litt beskyttet yrke, jeg klarer ikke å se mer lidelse.

Vi tenker på familien vår i Syria hele tiden. Hver morgen, når jeg slår på mobilen på nattbordet, er jeg urolig for om det er noe nytt. Noen negative nyheter. Livet i Daraa er blitt tøffere. Barn blir kidnappet, kanskje de blir solgt. Prisene på matvarer har skutt avsigndig i været. I Daraa bruker man gass for å lage mat, men nesten ingen har gass nå.

I det minste er bombene borte. For tre uker siden fikk faren min slag og måtte på sykehus. Og broren min ... Ingen har hørt fra broren min på flere måneder. Han flyktet, jeg vet han ville til Tyrkia, men han kan ha endt opp hvor som helst. Han er bare tjue år. Bare det er jo nok til å gjøre foreldrene mine syke. Jeg savner familien min, huset og nabolaget vårt, men Syria savner jeg ikke.

Her i Norge forsøker vi å integrere oss så godt vi kan. Vi har lært naboene våre

«Et fly passerte nokså lavt over hodet mitt, larmen minnet meg om krigen. Jeg måtte sette meg rett ned i veikanten og begynte å gråte.»

om *id*, og de har lært oss om jul. Vi lager arabisk mat til dem, og de har lagd pepperkaker med oss. Noen nordmenn er skeptiske. Nylig sto jeg på bussen, og en dame sa til meg: «Hva gjør du her? Hvorfor kom du til Norge? Hvorfor har du hijab på deg?» En gang gikk jeg langs veien i nærheten her. Et fly passerte nokså lavt over hodet mitt, larmen minnet meg om krigen. Jeg måtte sette meg rett ned i veikanten og begynte å gråte. Folk rundt meg skjønte ingenting, de kunne jo ikke vite hvorfor jeg gråt. Vi har mye vondt, men som regel forsøker vi å ikke vise det. På nyttårsaften må jeg alltid holde meg innendørs. Jeg takler ikke lydene fra fyrverkeriet. Jeg pakker meg inn i puter og dyner og stenger verden ute.

Jeg skulle ønske at alle nordmenn kunne forstå at vi ønsker å bidra til det norske fellesskapet. Vi er dyktige, vi ønsker å arbeide, vi er i stand til å arbeide hardt. Vi ønsker ikke å motta hjelp fra NAV, vi har lyst til å klare oss selv. Vi er ikke dårlige mennesker. Vi endte opp som flyktninger fordi vi var havnet i en vanskelig situasjon.

Se på jentene, nå leker de på stuegulvet her, intetanende om det meste. Vi kom en lang vei på grunn av dem. ■

Fem flyktninger forteller

MOHAMED GANAM. 35 år. Gift med Kari, en bonussønn.
Innehaver av Orient Kaffehus.
Kom til Norge fra Palestina i 2010.

SAMTIDEN 1-2021

Christian Kjelstrup · Mohamed Ganam

Mohamed

«Jeg krøp tre kilometer gjennom en tunnel for å komme meg i frihet.»

Mohamed Ganam ble hengt fra kroker i taket og torturert på verst tenkelige vis. Én tanke fylte ham: Han måtte vekk.

Jeg ble født i en flyktningleir. Khan Younis heter den. Opprinnelig var det bare telt der, i dag er den blitt til en by med et er par hundre tusen innbyggere. En flyktningby. Khan Younis ble grunnlagt i 1948, i samme år som staten Israel ble etablert. Den arabisk-israelske krigen førte til en jevn strøm av flyktninger. Blant dem var familien min, jeg kommer fra en flyktningfamilie. Da jeg ble to år gammel, flyttet vi til bestefaren min. Han hadde tjenestegjort i krigen mot Egypt i 1967 og fikk et hus i Gaza i erstatning. Fortsatt mangler foreldrene mine et ordentlig pass, de har bare et reisedokument. Mitt første statsborgerskap fikk jeg da jeg kom til Norge.

På begynnelsen av 2000-tallet var verden rundt meg i oppløsning. Den andre intifadaen – det folkelige opprøret mot israelske militære i de okkuperte områdene på Vestbredden og i Gaza – var over. Yasir Arafat døde i 2004. Nå brøt en ny krig ut, mellom Hamas og Fatah – de to største palestinske politiske partiene. Onkelen min var medlem i Fatah, og Fatah tapte. Selv befant jeg meg et sted i midten, men «midten» fantes ikke for Hamas. Man er enten med dem eller mot dem. Jeg havnet midt i kryssilden og ble arrestert. De trengte ikke å gjøre vanlig politiarbeid for å fengsle meg. De bare kom og tok meg. Ikke bare én, men flere ganger. Det kunne skje på universitetet at de plutselig dukket opp og førte meg bort. Eller de kom hjem til meg midt på natten. «De» – Hamas – hadde som regel på seg militæruniform og mørke solbriller, og de var bevæpnet. Det var slikt de gjorde for å skremme folk. De sa aldri hvor de tok meg, og ingen fikk vite om det.

Den siste gangen jeg ble fengslet, kom jeg til et sted som var helt mørkt. Jeg så absolutt ingenting, men jeg kunne kjenne en stram og jævlig lukt fra veggene – og jeg hørte skrikene på den andre siden av dem. Det var som å forsvinne ned i et svart hull. De hengte meg opp under taket, med bakkbundne hender, og festet meg med kroker og kjettinger. Og der ble jeg hengende i 22 dager. Hvorfor? Jeg hadde ikke gjort dem noe, utgjorde ingen trussel, og ikke hadde jeg noe viktig informasjon de kunne presse meg

am med

for. Jeg tror nå, etter så mange år, at det bare handlet om å vise makt. De sto rundt meg, seks menn – jeg kunne ikke se dem i mørket, men jeg kunne høre på stemmene hvor mange de var. De slo og sparket mens de ropte at jeg skulle tilstå de mest avsyndige forbrytelser. Men jeg sa ingenting. Hadde jeg sagt ett ord, ville jeg vært ferdig. Den eneste måten å komme ut fra slike steder på, er å holde kjeft.

Mens jeg hang der, tenkte jeg på folk der ute som var glad i meg. Moren min. Brødrene mine. Men det var også farlig for meg. Det gjorde meg svak. Derfor forsøkte jeg å blokkere all sentimentalitet, å tømme sinnet mitt. Men ett bilde vendte jeg stadig tilbake til i mitt indre: Jeg forestilte meg at jeg befant meg på en folketom strand omkranset av palmetrær, og at jeg hørte lyden av brenningene som skyllet over sanden ...

De slo meg med køller også. Jeg brakk tre ribbein. De kan ikke fikses. Det er bare én av flere senvirkninger. Isjasnerven kan plutselig slå seg vrang. Jeg har ofte mareritt og hukommelsessvikt. Det eneste lyset jeg ble eksponert for i denne perioden, kom fra en diger lyskaster av typen man lyser opp idrettsstadioner med. De kom rullende med den inn gjennom døren og rettet lysstrålen mot ansiktet mitt. Lyset var hvitt og hardt og like varmt som fra en ovn. Det eneste jeg så, var svarte prikker her og der: hendene som slo.

Av og til var det andre fanger i cellen. Vi fikk ikke lov til å snakke sammen. En gang ble celledøren åpnet, jeg hørte masse rabalder, og deretter et forferdelig skrik. De hadde sagt av halve beinet på en av medfangene mine med et sånt sagblad som man bruker til å kutte tømmer med. Jeg så ingenting, men jeg forsto hva de drev med. Stakkars jævel.

Veldig lenge fantaserte jeg om at det var torturistene våre som var fanget, at det var jeg som sto foran dem, at de skulle få igjen. Slik tenker jeg ikke lenger. Jeg synes synd på dem. De har ødelagt sine egne liv, de er ikke lenger mennesker.

I 2008 brøt det ut krig mellom Israel og Hamas, og i 2009 ble fengselet der jeg befant meg, bombet. Derfor ble jeg sendt hjem for å sone. I et år hadde jeg ikke lov til å bevege meg lenger bort fra huset mitt enn 100 meter. Nå skjønnte jeg at jeg måtte vekk. De samme mennene som hadde arrestert og torturert meg, ville neppe la meg i fred. Fem ganger forsøkte

jeg å flykte ved å bestikke grensevaktene. Fem ganger måtte jeg returnere med uforrettet sak. De tok imot bestikkelsene – noen ganger et par hundre dollar, andre ganger et par tusen dollar – men slapp meg ikke igjennom. Jeg skjønnte at jeg måtte gjøre noe annerledes.

TUNNELENE

På Gaza-stripen finnes et sinnrikt system av tunneler under bakken, kanskje flere tusen i alt. Det finnes tunneler for våpen, tunneler for medisin, tunneler for dyr, tunneler for mennesker, tunneler kontrollert av Hamas, av Fatah og av andre. Jeg flyktet gjennom en privat tunnel. Jeg var ikke alene, det var andre som meg der. Unge menn, alle sammen. Vi sto og trippet utenfor tunnelåpningen da vi plutselig ble beskutt. Jeg tror ikke de som skjøt mot oss egentlig hadde til hensikt å hindre oss i å flykte – på mange måter var det kanskje helt greit for dem å bli kvitt oss – men at de bare ville gjøre livet surt for oss. Brått kjente jeg en brennende smerte i armen. Jeg var blitt truffet. Jeg tenkte meg ikke om – og jumpet ned i hullet.

Tunnelen var tre kilometer lang og dårlig opplyst. Den var så trang at vi måtte åle oss på magen. Noen tynne rør her og der sørget for luft. Det eneste jeg tenke på, var at jeg måtte skynde meg. Det hendte at Israel bombet slike tunneler fra luften. Både bak og foran meg krabbet andre menn, så det var ikke anledning til å stoppe opp. Langt foran meg ventet fremtiden, men jeg visste ikke hvordan den så ut.

Da vi kom ut i den andre enden, var det ikke tid til å feire. Vi befant oss i Egypt. Vi ble skyflet videre av dem som organiserte flukten. Du vet, livet er rart. Det finnes systemer over hele verden for alt som skjer. Det finnes folk som tjener på all mulig dritt, sånne som jeg ble utsatt for. Det finnes folk som tjener på at du skal kripe som et dyr under jorda. Og det finnes folk som kan ta deg fra Egypt via Tyrkia og Hellas til Norge. Alt handler om penger – om hvor mye du kan betale. Jeg måtte låne mange penger, og tilbakebetale i flere år. En venn av meg har to brødre som kom til Bulgaria via Hellas. De ble ferska av politiet, sjåføren deres stakk – og dermed tapte de alle de 8000 euroene de hadde betalt ham. Nå sitter de i fengsel.

PROSESSEN

I Norge ble jeg intervjuet av UDI. Jeg merket fra begynnelsen av at han som intervjuet meg, ikke

«Jeg mener at det norske systemet burde vært omstrukturert, slik at det kan bli lettere å komme i arbeid og gjøre en samfunnsinnsats mye raskere.»

trodde meg. Det norske systemet sitter på mye informasjon og ressurser som de kunne brukt med en gang. Prosessen min tok nesten fire år. Da fikk jeg avslag på søknaden min om asyl. Jeg ble fortalt at det var trygt å returnere til Gaza, men det stemte jo ikke. Jeg visste at hvis jeg kom tilbake, var jeg ferdig. Jeg kunne ikke gi meg, jeg måtte kjempe.

Jeg begynte å arrangere debatter og demonstrasjoner utenfor Stortinget. Etter hvert kom jeg i kontakt med Blitz og Antirasistisk senter. De ville hjelpe. Jeg ble talsmann for den provisoriske palestinske flyktningleiren utenfor Jakobs kirke. Det var bedre å oppholde seg der enn i de ørkesløse mottakene. Jeg vet hva jeg snakker om. Jeg har vært på Tanum, på Haslemoen i nærheten av Elverum og Rognan utenfor Bodø. Det er ikke bra å oppholde seg for lenge på slike steder. Du er overflødig, du blir gående uten noe å gjøre.

Fordi jeg fikk avslag på søknaden, mistet jeg også tillatelsen til å arbeide. Men jeg fikk arbeidstillatelse fra de palestinske selvstyremyndighetene, og begynte å jobbe for ambassaden. I leiren hadde jeg truffet Kari. Hun var leder for Antirasistisk senter på den tiden. Et år senere giftet vi oss. I dag er hun generalsekretær for Plan Norge. Men tilbake til saken min: En advokat begynte å engasjere seg, og i 2014 ble jeg endelig innvilget asyl. Utlendingsnemnda hadde 300 saker gående med palestinere det året, og jeg var én av to som fikk ja. Hva som skjedde med de 298 andre, vet jeg ikke. Jeg gikk fra å være et saksnummer til å få et personnummer.

Jeg mener at det norske systemet burde vært omstrukturert, slik at det kan bli lettere å komme i arbeid og gjøre en samfunnsinnsats mye raskere etter at man har kommet hit. Systemet er ikke bygget slik. I stedet oppholder man seg i mottak, som i praksis fungerer som flyktningleirer. Man burde slutte å betrakte flyktninger bare som problemer. Vi *har hatt* og *har* store problemer, ja. Men også vi ønsker å arbeide, for i likhet med alle andre ønsker vi oss et bedre liv. Når man kommer, er det vanskelig å navigere i systemet. Man får mangelfull informasjon, behersker ikke språket og gjør ofte feil fordi man ikke forstår alle reglene. Men ingen liker å få høre at man gjør feil hele tiden. Da går det gjerne galt igjen.

Jeg har utdanning fra Gaza innen farmasi, kommersiell teknologi og business administration. Jeg fikk tilbud om et stipend for å reise til California og fortsette studiene der, men jeg ville ikke. Livet var bra som det var. Så ble alt snudd opp ned. I Norge drev jeg et gatekjøkken en periode, men for tre år siden gikk jeg konkurs. Jeg tapte mye, og som flyktning og nykommer i landet er det vanskelig å få støtte. Systemet er rigid, det likebehandler alle, uansett hvilken bakgrunn du har. Nå driver jeg Orient Kaffehus i Oslo sentrum. Jeg har fem brødre, tre av dem befinner seg i Tyrkia. De forsøker å komme seg videre til Europa. I fjor traff jeg foreldrene mine i Egypt, for første gang på ti år. Ti år er lang tid. Jeg var både glad og trist. Fremtiden tenker jeg ikke så mye på. Jeg vet at livet når som helst kan forandre seg, både til det bedre og til det verre. ■

MARYAM (oppdiktet navn). 35 år. Papirløs flyktning.
Kom til Norge fra Somalia i 2014.

Helt alene i verden

Hun rømte fra et helvete i Somalia. Nå fordriver hun dagene med å vandre hvileløst rundt i Oslo, i skjul for politiet.

Da jeg var tre år gammel, døde faren min. Moren min ble gift på nytt, hun var tvunget til det, hun hadde ingen penger. Med en gang etter at de ble gift, begynte stefaren min å forgripe seg på meg. Dette varte i mange år. Moren min fikk aldri vite hva som foregikk, jeg turte ikke å si noe. Stefaren min truet meg til taushet. Da jeg ble 14, ville han gifte meg bort til en mann fra Saudi-Arabia. Men ekteskapet ble aldri noe av, jeg tror mannen fikk nyss om at jeg ikke var jomfru. På denne tiden var jeg fysisk og psykisk død. Vi bodde i en by, jeg ville gå på skolen, men stefaren min nektet meg det. I stedet ble jeg gående hjemme og drive med husarbeid. Han fortalte at hvis jeg sladret om overgrepene til noen, ville han fortelle om det til *alle*. Det var veldig skambelagt, så jeg sa ingenting. Jeg vet ikke hvor vanlig det er med seksuelle overgrep mot barn i Somalia, men omfanget er nok større enn vi tror, for ingen tør å si noe. Jeg hadde ingen venner, ingen gleder. Forresten har jeg det ikke nå heller.

Mar

yann

Da jeg ble 27 år, ville stefaren min gifte meg bort igjen. Denne gangen tok jeg til motmæle. Stefaren min ble rasende. Han grep en oljelampe og kylte den mot meg. Jeg gjemte meg bak en gardin, men den tok fyr. Hendene mine begynte å brenne. Heldigvis var nesten hele kroppen min dekket av klær, så det var bare hendene mine som ble forbrent. I dag har jeg på meg hansker, for jeg vil ikke vise frem brannsårene, og jeg ønsker ikke å bli gjenkjent.

Etter dette skjønte moren min at hun måtte hjelpe meg. Vi krysset grensen til Etiopia, og i Addis Abeba møtte vi en somalisk mann, en snill mann, som sørget for at jeg kom meg vekk. Han ordnet med pass, og vi fløy til et europeisk land, jeg husker ikke hvilket, før vi ankom Norge med buss. Det var dyrt, så klart, og moren min hadde ingen penger – det var stefaren min som kontrollerte økonomien. Men hun hadde arvet noe landjord, og for pengene hun fikk da hun solgte den, kunne jeg dra til Norge. Vi var veldig stresset, begge to, før avreisen, for vi fryktet at stefaren min skulle komme etter oss og finne oss. Vi gråt, for vi hadde bare hverandre. «Bare reis», sa moren min til slutt, «vi skal treffes igjen.» Men dette var siste gang vi så hverandre. Jeg har hørt at hun kom seg til Hellas, men jeg vet ikke om det stemmer. Jeg gråter alltid når jeg tenker på henne.

«DA VIL JEG HELLER DØ»

Noen dager husker jeg mye fra den første tiden i Norge, andre dager husker jeg ingenting. Jeg var veldig urolig, og jeg la merke til at alt så annerledes ut, at menneskene så annerledes ut, og jeg sa til meg selv at de sikkert tenkte veldig annerledes også. Jeg ble intervjuet av UDI, men jeg fortalte ikke alt til dem, for jeg var så skamfull. Til slutt havnet jeg på et mottak på Otta. Etter noen måneder fikk jeg beskjed om at jeg var nektet oppholdstillatelse. I tiden som fulgte etter dette, levde jeg i konstant stress for at politiet når som helst kunne komme og hente meg. Mottaket var et stort og gammelt hotell, jeg forlot det nesten aldri. Jeg gikk frem og tilbake i korridorene, mellom et av kontorene og rommet mitt. Jeg var innom den lokale butikken kanskje et par ganger i måneden. De andre flyktningene på mottaket snakket jeg ikke med. Jeg husker at det var et høyt fjell utenfor vinduet på rommet mitt. Om kveldene pleide jeg å se opp mot den svarte silhuetten av den ruvende fjellveggen.

Etter åtte måneder holdt jeg ikke ut lenger, jeg var så redd for at politiet skulle komme etter meg, og jeg tok en buss til Oslo. Der fikk jeg kontakt med en annen somalisk kvinne som hjalp meg med husly. Og slik har jeg levd i seks år nå: I skjul for politiet, hos mange ulike folk, familier eller enkeltmennesker som har kunnet hjelpe meg noen måneder av gangen. Blodprosenten min er veldig lav, og på et tidspunkt ble jeg innlagt på Ullevål sykehus for blodoverføring. Jeg får fri advokathjelp, og for tre måneder siden mottok vi et brev der det sto at jeg ikke kan bli i Norge lenger. Jeg tror de kommer til å sende meg hjem, de sier at de kan komme når som helst, at jeg må være forberedt på det. Men jeg vil ikke tilbake til Somalia, da vil jeg heller dø. De kommer til å mobbe meg der, og stefaren min kommer til å finne meg.

Nå bor jeg hos en ny somalisk kvinne, som selv er tidligere flyktning, og som har fått seg jobb og en liten leilighet. Jeg sover på sofaen hennes. Hun gir meg klær og sko, og mat to ganger om dagen. To brødskeer om morgenen og to om kvelden.

Jeg havnet på et mottak på Otta. Om kveldene pleide jeg å se opp mot den svarte silhuetten av den ruvende fjellveggen.

**Jeg vandrer gjennom kjøpesentrene
og butikkene og ser på folk. Jeg tenker
at jeg kunne vært som dem, at jeg
kunne hatt et liv som dem.**

Jeg har ikke penger til mat selv. Dagene bruker jeg på å gå rundt i Oslo, kvinnen lar meg ikke oppholde meg i leiligheten på dagtid. Av og til blir jeg tilsnakkert av andre somaliere, men jeg svarer dem ikke. De spør og graver, og jeg er redd for å røpe meg. Jeg vandrer gjennom kjøpesentrene og butikkene og ser på folk. Jeg tenker at jeg kunne vært som dem, at jeg kunne hatt et liv som dem. Men jeg forsøker å unngå å tenke på meg selv, for når jeg gjør det, blir jeg syk. Noen ganger slår jeg meg ned på en benk på en bussholdeplass, og så sitter jeg der en halvtime før jeg går videre. Jeg ber til Allah om at politiet ikke vil oppdage meg og se at jeg er en flyktning. Om kveldene går jeg hjem. Om nettene har jeg ofte mareritt. Jeg drømmer at politiet hamrer på døren og kommer styrtende inn i rommet. Så våkner jeg, til en ny dag.

Hvis jeg hadde kunnet velge, ville jeg ha studert. Jeg har aldri fått muligheten til det. Egentlig ønsker jeg å hjelpe andre, fordi jeg er blitt så hardt prøvet selv. Kjærligheten eller tanken på egne barn har jeg gitt opp fullstendig. Jeg er alene i verden, jeg har ingen gleder, ingen venner, bare denne kvinnen som jeg ser om morgenen og om kvelden. Jeg tror at Allah vil at jeg skal være tålmodig. Jeg kommer ikke til Paradis med en gang. Jeg skal prøves mer, og så kommer jeg til Paradis. Men jeg er så sliten. Hver dag er lik den forrige, og jeg har ikke lenger noe håp.

Jeg har aldri fortalt historien min til noen før.

Jeg gjør det i tilfelle det kan forandre noe.

Kan du hjelpe meg? ■

Synet på *dem* splitter oss

– en brevveksling mellom
Marthe Valle og Jon Helgheim

JON HELGHEIM er stortingsrepresentant og innvandringspolitisk talsmann for Fremskrittspartiet.

MARTHE VALLE er sykepleier og artist. Siden 2015 har hun jobbet som frivillig helsearbeider for flyktninger i Hellas.

«Jeg har et valg: Enten kan jeg sitte i mitt eget ekkokammer og motta heiarop fra dem som allerede står på min side, eller så kan jeg forsøke å snakke med dem som befinner seg på motsatt side».

Marthe Valle valgte det siste, og i denne brevvekslingen med **Jon Helgheim** skriver de to om flyktningene som kommer til Europa. Hva skal vi gjøre for å hjelpe dem, og er det i det hele tatt mulig å snakke samme språk når man står langt fra hverandre i flyktningdebatten?

Til Jon

Takk for at du sa ja til å brevveksle med meg. Jeg har lenge følt på en slags utbrenthet over at sidene du og jeg representerer i innvandrings- og flyktningdebatten, ikke klarer å snakke sammen. Og da denne muligheten kom, så tenkte jeg at jeg skulle være modig og gripe den. Jeg skriver ordet «modig» fordi det egentlig føles som om jeg ikke tør. Noen av uttalelsene dine, og mye av politikken som partiet ditt står for, vekker svært sterke følelser i meg. Følelser av frustrasjon og fortvilelse, følelsen av at jeg ikke klarer å forstå hvordan dere tenker, uansett hvor mye jeg prøver.

Jeg undrer meg over hvordan et menneske på min alder som har vokst opp i Norge, kan ha et så ulikt tankesett fra meg; hvordan ble vi så forskjellige? Jeg har brukt mange år på å være sint, og misforstå meg rett, jeg er fortsatt sint. Men jeg har et valg: Enten kan jeg sitte i mitt eget ekkokammer og motta heiarop fra dem som allerede står på min side, eller så kan jeg forsøke å snakke med dem som befinner seg på motsatt side. Jeg er ikke politiker, og grunnen til at jeg ofte takker nei til debatter med politikere, er at jeg føler at selve debatten går så fort at jeg ikke rekker verken å tenke eller formulere meg. Jeg føler ofte at debattene handler om å posisjonere seg, og å forberede angrep framfor å lytte. Men hvordan kan vi da komme videre? Ønsker vi alle å forstå hverandre og å snakke sammen, eller ønsker vi polarisering og splittelse? Hva tjener de politiske partiene mest på i 2021? Jeg må ærlig innrømme at jeg er usikker på hva du egentlig ønsker. Kanskje kan du hjelpe meg med å forstå?

For min del tror jeg denne formen er fin å starte med. Litt langsom og ettertenksom tilnærming til øvelsen det er å snakke med dem man vegrer seg for å snakke med. Jeg håper du og jeg klarer å skrive sammen sånn at vi ikke bare gjentar de vanlige argumentene, men at vi kan forsøke å gå litt dypere. Jeg lover å lytte, og jeg lover å tenke meg om flere ganger før jeg svarer.

Helt kort om meg: Jeg er altså nordlending bosatt i Bergen, artist, sykepleier og mamma. De siste fem årene har jeg jobbet som frivillig helsepersonell i Hellas, mest i Moria-leiren på Lesbos. I disse årene har jeg vært sterkt engasjert i den norske

flyktningpolitikken, og det siste året har jeg drevet med organisert aktivisme for å få Norge til å bidra i evakueringen av leirene i Hellas. Til tross for stadige beskyldninger om naivitet, har jeg aldri ment at Norge skal verken åpne grensene eller ta imot hele verden, men jeg mener at vi gjør for lite i forhold til ressursene vi har.

Jeg har vokst opp med mange mennesker som har vært flyktninger. Som barn og ungdom bodde jeg i Harstad, og det var spesielt mammaen min som ivret for at vi ungdomene skulle bli kjent med mennesker fra andre kulturer. Stadig vekk fikk vi besøk av mennesker fra for eksempel Somalia, Bosnia og Afghanistan. Ofte feiret vi Internasjonal dag og fikk smake mat fra hele verden; jeg danset afrikansk dans og følte som barn sterkt på at hele verden fantes i lille Harstad. For min del tror jeg at denne grunnleggende nysgjerrigheten og positive vinklingen til andre kulturer har skapt et viktig fundament.

Jeg kan huske at jeg som barn tenkte at noen av disse menneskene virket annerledes, men jeg ble på mange måter sosialisert inn i dette miljøet, så jeg rakk ikke å tenke «de og oss». Det er jeg takknemlig for. Mange av disse menneskene jeg fikk møte i oppveksten, kom fra forferdelige forhold, bar på grusomme traumer og historier. Og så mange av dem er fullverdige norske samfunnsborgere i dag. Leger, sykepleiere, kunstnere, ingeniører, ildsjeler i integrering, bussjåfører, rappere og NAV-konsulenter. Noen andre klarte seg ikke like bra, men samfunnet har tatt vare på dem. Fordi det er det et sivilisert samfunn gjør: tar vare på dem som faller utenfor. Men så godt som alle jeg kjenner som har flyktet til Norge, fått opphold her eller er andregenerasjonsinnvandrere, er skattebetalere og positive bidragsyttere i samfunnet. De er ressurser. De er med på å bære landet og ønsker verken avlat eller barmhjertighet. Dette er min virkelighet, den jeg er kjent med og vokst opp med.

Jeg føler jeg har og har hatt et rikt liv som er fullt av nyanser og mange lag, ingenting er svart-hvitt. Jeg skriver dette fordi jeg tenker at bakgrunn og oppvekst er relevant for hvor vi havner i det politiske landskapet. Hva vi blir eksponert for, hvordan vi ser på andre mennesker fra vi er små, og hva som er vanlig i familiene vi vokser opp i. Hva tenker du om dette, og hva er din bakgrunn? Hvordan tror du bakgrunnen din har formet dine politiske retningsvalg?

Jeg er også oppdratt av mine foreldre til å ha solidaritet som grunnleggende tankesett. Hjemme lærte vi å ta aktivt avstand fra urett. Jeg tenker egentlig at det at jeg ble født med mitt norske pass er ren flaks, og at det i seg selv forplikter meg til å gjøre mer for de menneskene i verden som er dårligere stilt. Både der de er og her hjemme. Som sykepleier og som menneske. For meg er det å være et godt menneske at man står opp for dem som holdes nede, det er som et instinkt i kroppen min. Du har sagt at du synes at «godhetstyrann» er et veldig godt ord, og at du opplever at dere i FrP blir belært om hva som er godhet. Hva er godhet for deg? Hva er det som gjør at du tenker at det å vise solidaritet med mennesker på flukt er posering/tyrannisering? For meg er ordet «godhetstyrann/posør» noe jeg blir kalt i kommentarfeltene i saker der jeg som helsepersonell snakker om flyktningssituasjonen, og for meg er det ikke et godt ord. Enkelte mennesker som har skrevet om meg og om flyktninger og også har brukt disse ordene, har jeg anmeldt til politiet på grunn av trusler. Tenker du at jeg også er «godhetstyrann» når jeg som sykepleier skriver kronikker om for dårlig tilbud i spesialisthelsetjenesten her hjemme i Norge?

En venn fra Syria kom nettopp og fortalte meg at han hadde lest om de nærmere 800 000 nordmennene som i sin tid emigrerte til Amerika. «De var jo lykkejegere!» sa han, sjokkert og lattermild av å lese om hvordan nordmenn elsker å komme til disse områdene i USA for å se hvordan migrantene har tatt vare på sin kultur. Der de hyller brunost, stavkirker og lutefisk midt i Minnesota.

Vår egen historie er full av nyanser når det kommer til flyktninger og migranter. Vi har vært flyktninger selv, jeg har hørt så mange sterke historier både fra nordsjøfarten og tvangsevakueringen av Finnmark, da vi var avhengige av at noen tok imot oss. Vi har Nansen-passet og luftbroen fra Makedonia. Og ikke minst har vi lagt vår stolthet i å jobbe for flyktninger i ulike nærområder, og der har vel strengt tatt ikke ditt parti vært en pådriver?

Jeg mener at det er en grunnleggende forutsetning at vi ikke tillegger hverandre meninger eller utsagn som vi faktisk ikke har.

– Jon Helgheim

FOTO PRIVAT

Anders Lange omtalte norske bistandsmidler som «negerskatt», og ville ha folkeavstemning for å få slutt på særskatten. Du vet like godt som meg at behovet for gode løsninger for verdens flyktninger aldri har vært større, og under mine reiser i nærområdene i Libanon og Tyrkia har jeg sett at situasjonen er på bristepunktet. Jeg vet at du har besøkt en relativt godt fungerende leir i Jordan, men det er ingen planer om å integrere disse 37 000 syriske flyktningene i akkurat denne leiren i det øvrige jordanske samfunnet. Hvordan hadde noe slikt tatt seg ut i Norge? Om vi skulle ha bygget gigantiske teltleirer for flyktninger langt unna der folk bor, uten noen plan om å integrere dem?

Jeg tviler ikke på at vi får god anledning til å snakke om konkret politikk senere i denne brevvekslingen, så la meg komme til de spørsmålene som det er viktigst for meg å få svar på i dette brevet: Hva mener du er grunnleggende menneskeverd? Hvilke håp og drømmer har du for menneskene som bor her på jorda? Tenker du at vi mennesker bærer litt av hverandres liv i hendene, og hvis ja, hvordan forplikter det oss i de situasjonene der det ikke er mulig å hjelpe dem der de er?

Jeg har vokst opp med en kristen pappa og en mamma som er humanetiker. Datteren min har en far som er muslim. Verdiene jeg har vokst opp med, og de verdiene min datter vokser opp med, går på tvers av livssyn og tro. Jeg vil gjerne høre mer om din oppvekst i menigheten har påvirket dine verdivalg. Disse mange lagene og nyansene vil jeg gjerne ta med i samtalen vår, fordi jeg tror så veldig på at et forenklet bilde på mennesker skaper en fattigere verden.

Ser fram til å lese svaret fra deg.

Marthe

Hei Marthe

Takk for ditt brev og for muligheten til å diskutere denne problemstillingen som vi begge er opptatt av. Først vil jeg si at jeg deler oppfatningen din av at flyktningpolitikk er vanskelig å debattere i hurtige replikkvekslinger i mediene. Da er det ofte vanskelig å danne seg noe helhetlig bilde av de forskjellige aktørenes politikk. Derfor er det interessant å få muligheten til å utveksle synspunkter på denne måten.

Du viser stor interesse for min bakgrunn og hva som kan ha formet mine synspunkter. Jeg er ganske sikker på at det er kunnskap om flyktningpolitikken som har formet de meningene jeg har i dag, ikke så mye mer. Gjennom oppveksten min har det alltid stått veldig sterkt å ta de svakes parti. Moren min sa ofte at dersom det bare skulle være en eneste ting vi klarte å ta med oss fra oppdragelsen, så var det å stå opp mot urettferdighet mot de svake. Jeg tror dette er en god lærdom, og det har nok vært en medvirkende årsak til at de fleste søsknene i vår store familie har grepet inn mot mobbere og andre bøller.

I bygda der jeg vokste opp, var det ikke mange innvandrere, men utover på 90-tallet kom det stadig flere. Etter ungdomsskolen møtte jeg en flyktning fra Irak som nylig var blitt bosatt i bygda. Slik jeg husker det, møttes vi ved en ren tilfeldighet. Jeg og kameratgjengen min trasket rundt i gatene og møtte denne irakeren. Vi kom i snakk, og han inviterte oss opp i leiligheten sin. Vi ble sittende der hele natta. Han hadde en avisrute som han ikke orket å ta, jeg ble med ham,

Jeg håper du og jeg klarer
å skrive sammen sånn at
vi ikke bare gjentar de
vanlige argumentene,
men at vi kan forsøke å
gå litt dypere.

– *Marthe Valle*

Nordmenn er noen av de mest imøtekommande, tolerante folkeslag i verden.

– *Jon Helgheim*

og vi fikk gjennomført jobben, på et vis. Han ble raskt en del av gjengen vår og var en av mine beste venner gjennom mange år.

Han snakket ikke all verden om bakgrunnen sin, men han var kanskje med på å gjøre meg nysgjerrig på mennesker fra andre steder og andre kulturer. Litt senere fikk jeg en kollega som også var flyktning fra Irak. Han var sikkert tjue år eldre enn meg, og ikke spesielt snakkessalig. Men en varm sommerdag satt vi på en benk og snakket. Han åpnet seg litt om hva han hadde opplevd. Dette var en gammel kriger som hadde vært gjennom ting vi vanskelig kan forestille oss. Arrene han viste meg gjorde inntrykk.

De siste tolv årene før jeg kom inn på Stortinget, jobbet jeg blant annet som driftssjef i en renholds- og kantinebedrift, som etter hvert ble en stor bedrift. Her hadde så godt som alle ansatte innvandrerbakgrunn, og jeg fikk rikelig med muligheter til å lære om forskjellige kulturer, på godt og vondt. For meg har det alltid vært viktig å behandle mennesker med respekt, og jeg lærte raskt at de aller fleste reagerer med å overgå denne respekten tilbake. Gjennom denne jobben skaffet jeg meg bekjentskaper i forskjellige innvandremiljøer i hele Norge.

I 2006 flyttet jeg til en av Norges mest innvandretette bydeler, men har aldri vært så opptatt av sånt. Jeg fikk flere advarsler om oppvekstmiljø og innvandrerandel på skolen, men skjønnte etter hvert at de fleste som advarte, manglet egne erfaringer. Jeg har også registrert at mange, inkludert politikere fra andre partier, flytter fra denne bydelen når barna nærmer seg skolealder. Vi er derimot veldig glade for at vi har blitt boende. I huset vårt har det vært åpne dører, og barn fra mange land og kulturer har trafikkert her jevnlig. Å ønske seg en streng asylpolitikk har med andre ord lite å gjøre med oppvekst eller syn på mennesker fra andre kulturer. For meg handler det utelukkende om rasjonell tankegang og kunnskap om feltet. Det er forståelig at det kan være mest nærliggende å tro at så lenge mange mennesker lider, bør vi hente så mange som mulig hit. Men det skal ikke mye til for å forstå at dette er helt feil.

Norge er verdens dyreste land å bo i, dermed er Norge også verdens dyreste land å bosette flyktninger i. Dersom vi har en sum penger som vi ønsker å hjelpe flyktninger med, er altså bosetting i Norge en sikker måte å hjelpe færrest mulig på. Med andre ord, dersom målet er å hjelpe så få som mulig, så er det en god idé å bosette flyktninger i Norge.

Jeg la merke til at du hevdet at FrP ikke hadde vært noen stor pådriver for hjelp i nærområdene. Det synes jeg er rart at du skriver. Å bruke et utsagn fra Anders Lange mener jeg er veldig lite relevant, det er mye som ble sagt på den tiden som ingen ville ha funnet på å si i dag. Sannheten er at FrP i regjering sørget for å gi det soleklart største nødhjelpsbidraget som noen gang er gitt til flyktninger. I 2016 ble det gitt 10 milliarder til Syria og nærområdene for å hjelpe flyktninger.

Disse pengene har jeg selv sett at kommer til nytte. Som du helt riktig bemerker, var jeg i 2019 i Jordan og besøkte blant annet flyktningleirer. Og det er helt riktig at disse er veldrevet, takket være blant annet FrPs innsats. Du skriver at jordanere ikke blir integrert i Syria og ikke har noen fremtid der. Det er ikke helt riktig. De fleste av flyktningene bor utenom flyktningleirene, som jordanere flest. I Jordan har de et helt annet arbeidsliv, hvor det uregulerte og svarte markedet er hovedregelen. Så selv om syrere formelt sett ikke får samme rettigheter i arbeidslivet, så er det vanlig praksis der.

Jordanere og syrere ser på hverandre som ett folk og har vandret over grensene til hverandre i alle tider. Blir det krig i Sverige, ville det vært naturlig å ta imot flere hundretusener

av svenske flyktninger i Norge. Det ville ikke ha vært noe problem. Vi ville ikke trenge å gjøre stort for å integrere dem her. Det ville gått av seg selv, og de ville i all hovedsak ventet på at det ble fredelig nok til å reise hjem. Det er 80 millioner mennesker på flukt i verden. For meg er det helt åpenbart at dette ikke kan løses ved innvandring. Man kan ikke engang avhjelpe problemet ved innvandring. Asylinnvandring er svært problematisk fordi det i all hovedsak styres av kyniske menneskesmuglere, og svært mange av de som reiser, er ikke flyktninger. Det er mennesker som ønsker et bedre liv, lykkejegere. Du tar opp dette med lykkejegere i brevet ditt og påpeker at nordmenn også har gjort det samme.

Ja, selvsagt har nordmenn gjort det samme. Vi er alle lykkejegere. Det er ikke noe galt i å være lykkejeger i det hele tatt. For meg er det ikke engang et negativt ladet begrep. Men når vi diskuterer flyktningpolitikk, er det viktig å være klar over hva vi snakker om. Dersom folk ønsker å gjøre en innsats for å hjelpe flyktninger, er det vår jobb å si fra i de tilfellene der det slett ikke er snakk om flyktninger. Det er verdt å merke seg at hovedvekten av dem som reiser den farligste ruten over Middelhavet, kommer fra helt trygge og fredelige land. Dersom vi gir disse opphold i Norge, vil det koste oss store summer, uten at vi har hjulpet en eneste flyktning.

Nordmenn er noen av de mest imøtekommende, tolerante folkeslag i verden. Vi er positivt innstilt til innvandrere og mennesker fra andre kulturer. Men jeg tror en del, kanskje spesielt aktivister og politikere, mangler en dypere innsikt i hva høy innvandring fører til over tid. Én ting er å bo i en bygd med lav innvanderandel, der man kan velge å involvere seg med innvandrere og i innvandringsrelaterte utfordringer akkurat så mye som man selv ønsker. En helt annen ting er å bo i en bydel der befolkningen på kort tid har blitt byttet ut, og der det nesten ikke finnes norske elever igjen på skolene. De fleste er enige om at områder og skoler med en overvekt av innvandrere, også får store utfordringer. Noen er nødt til å leve med slike utfordringer hver eneste dag.

Jeg håper du med dette har fått et lite innblikk i hvordan jeg tenker. Jeg tror ikke du vil finne noe vesentlig fra vår oppvekst som forklarer våre forskjellige standpunkter. Jeg tror på at du oppriktig vil hjelpe, for meg er du ingen godhetsposør. Jeg synes at du deltar i et veldig viktig arbeid. Du har selv reist ut i verden for å hjelpe mennesker, det har jeg dyp respekt for. Selv om jeg mener at asylopolitikken bør legges om, har jeg aldri ment at frivillig arbeid for å hjelpe folk i den situasjonen de er i, er galt.

Godhetsposering er et ord jeg heller vil bruke på ordførere som kappes om å ønske å bosette flest mulig flyktninger, vel vitende om at de får klingende mynt i kassen, og at mange vil flytte når pengene tar slutt. Når slike ordførere blir spurt om å ta imot flyktninger med spesielle behov, som de faktisk må bruke penger og innsats på, da takker de ofte nei.

Det stemmer at jeg har sagt at godhetstyrannei er et godt ord. Men det er ikke et godt ord for å beskrive enkeltpersoner som er gode og hjelper andre. Det er et velegnet ord for beskrive et fenomen som gjør at mange støtter en politikk man tror hjelper, men som i praksis gjør vondt verre. Når aktivister og ordførere legger betydelig press på at Norge skal hente asylsøkere fra Hellas, vet vi fra

Hovedforskjellen på deg og meg er hvordan vi ønsker å hjelpe, ikke om vi ønsker å hjelpe.

– *Jon Helgheim*

tidligere at det sannsynligvis vil føre til at enda flere reiser og enda flere drukner på veien. I tillegg fører det til at byer og bydeler som allerede er tungt belastet, blir enda mer overbelastet. Da er det noen som lider på grunn av noens misforståtte godhet, derav godhetstyrannei.

Jon

Hei Jon, og takk for brev!

Jeg leser om dine erfaringer med interesse, men for å være helt ærlig sitter jeg igjen med flere spørsmål enn svar, kanskje særlig med utgangspunkt i det du fortalte at mammaen din lærte deg. Jeg vil gjerne at denne brevvekslingen ikke skal være som en vanlig politisk debatt. Hele grunnen til at jeg ønsket å gjøre dette, var nettopp at vi kanskje kunne komme litt forbi de vanlige argumentene og debattformene.

Allikevel føler jeg at jeg må svare på noen av tingene du skriver, og jeg skal ikke legge skjul på at de opprører meg. At menneskesmuglingsindustrien er kynisk og inhuman, er vi helt enige om, men påstanden om at hovedvekten av de som reiser de farlige rutene over Middelhavet er mennesker som kommer fra helt trygge og fredelige land, vet jeg ikke helt hvordan du har dekning for. I båtene som kommer nå, er det mennesker fra cirka 20 forskjellige land. Afghanistan, Tyrkia (hvor det ikke er lov å søke asyl), Eritrea, Syria, Palestina, Sudan og Jemen defineres ikke som trygge av særlig mange land.

Så lenge man ikke vet hvem som befinner seg i båtene, kan man av den enkle grunn ikke frata hvert enkelt menneskes lovfestede rett til å søke asyl ifølge FN's flyktningkonvensjon. Du sier også at hvis vi tar imot, så vil det bare komme flere, dette er også en påstand som er ofte brukt blant dine partifeller. Det er ikke dokumentert et eneste sted at det kommer flere hvis vi hjelper. Tvert imot har det knapt vært redningsskip på havet i år, og allikevel har det kommet fire ganger så mange mennesker denne veien som under samme periode i fjor. Hvorfor er det sånn, tror du?

Mange av menneskene jeg har møtt som sykepleier på klinikken i Moria, kommer fra landene jeg har nevnt ovenfor, og historiene de forteller gjør at jeg tenker de kommer fra land som er alt annet enn trygge og fredelige. Jeg har møtt voksne menn som ikke lenger kan sitte fordi de har blitt utsatt for ekstrem tortur i analåpningen. Kvinner som har store deler av kroppen dekket av brannsår og arr. Unge gutter som kutter, brenner og skjærer opp sin egen hud fordi livet deres forsvinner i trekkfulle telt fulle av skabb, depresjon og dager uten innhold. De har ingenting å reise tilbake til, og de har ingenting her i Europa. Det er en følelse jeg tror det er vanskelig å sette seg inn i, både for meg og deg, Jon. Så mange ganger jeg har sittet og renset sårene til disse unge guttene, så mange ganger jeg har tenkt at det er umulig for meg å forstå hvordan det er at ingen vil vite av deg, at du er uønsket. Det gjelder nok også irakeren som viste deg arrene sine.

Som helsepersonell kommer jeg tett på menneskene i leirene, og jeg får høre om hva de har flyktet fra, og hvordan det har preget dem. Jeg bærer disse historiene med meg videre, jeg besøkes av dem. Jeg må selv gå til psykolog for å klare å leve med dem.

Og jeg tror det er derfor det er så opprørende for meg når du så skråsikkert uttaler deg om at disse menneskene ikke har behov for beskyttelse. De har alle kommet denne farlige sjøveien ved hjelp av menneskesmuglere som gir blaffen i om det er redningsskip langs ruta eller ikke. Noen av dem har risikert livet på havet flere ganger, fordi det føltes tryggere enn å bli værende der de ble sendt tilbake til. 70 prosent av afghanerne i Moria som har fått sakene sine behandlet, har fått innvilget asyl, 90 prosent av eritreerne innvilges asyl i EU.

Flyktningkonvensjonen er der av en grunn, retten til å søke asyl er der av en grunn. Man kjenner ikke historien til det menneskene som kommer, og derfor må det finnes et system som gjør at de som har krav på beskyttelse, får det. Verden der ute er mer brutal enn vi her hjemme klarer å forestille oss. Men vi kan ikke la være å lytte. Jeg merker at jeg blir frustrert når jeg skriver til deg nå, kanskje mest fordi du sannsynligvis har hørt disse tingene før og likevel fortsatt hevder at de fleste menneskene som kommer til Europa, forlater trygge land på jakt etter noe enda bedre. At vi har så ulik virkelighetsoppfatning gjør premisset for videre samtale så vanskelig. Tallene til FN's høykommissariat for flyktninger, EU og

greske myndigheter bestrider det du sier. Hellas sitter med så mange av disse menneskene og et asylsystem som har vært nær kollaps i flere år, men blant annet fordi de har Tyrkia som nabo, er de nødt til å forholde seg til internasjonal lov og rett, og ta imot nyankomne. Tyrkia-EU, Dublin og alle de andre feilslåtte avtalene har resultert i at vi nå har denne situasjonen med flyktningleirer i Europa der mennesker lider.

Sett at det var slik at omtrent 70 prosent av de som befinner seg i leirene i Hellas, har krav på asyl, hva tenker du da om at vi ikke bidrar? At vi ikke hjelper et land som lenge selv har befunnet seg i økonomisk krise? Jeg har fått med meg at dere ønsker å avvikle asylinstituttet i Norge. Hvordan synes du dette tar seg ut i et Europa der geografi styrer hvor flyktningene kan ta seg inn? Hva skulle vi gjort med et ikke-eksisterende asylinstitutt hvis det ble krig i for eksempel Sverige?

Du virker nærmest å ha forsonet deg med en tanke om at flyktninger kommer i en endeløs strøm, så derfor hjelper det ikke å ta imot noen. Derfor skal vi ikke hente noen hit. Dette fremstår for meg som uforståelig all den tid vi har penger, kapasitet og ressurser til å hjelpe. Det er jo ikke bare tall og statistikker, men menneskeliv det er snakk om. Det er menneskeliv som ikke alle kan hjelpes der de er. Fordi vi ikke kan hjelpe alle, skal vi derfor ikke hjelpe noen? Jeg er ikke blant dem som mener at integrering er rosenrødt og problemfritt, men jeg mener det er verdt å investere i. De aller, aller fleste går det bra med, så lenge de opplever å være ønsket, og at de får være ressurser i et samfunn der de hører til.

I mitt forrige brev skrev jeg at det var noen spørsmål som var viktige for meg at du svarte på, men det gjorde du ikke. Jeg setter derfor stor pris på om du kan svare på følgende: Hva mener du er grunnleggende menneskeverd? Hvilke håp og drømmer har du for menneskene som bor her på jorda? Tenker du at vi mennesker bærer litt av hverandres liv i hendene, og hvis ja, hvordan forplikter det oss i de situasjonene der det ikke er mulig å hjelpe der de er?

Marthe

Hei Marthe

Takk for svaret ditt. Det er ikke lett å føre en dialog som dette uten å komme inn på vanlig politisk agitasjon, men jeg skal forsøke. Jeg velger å ta for meg spørsmålene dine først og registrerer at de er ganske like som i forrige brev. Det sier meg at du er veldig interessert i mitt syn på menneskeverd. Hvorfor er du det? Jeg er ikke nysgjerrig på ditt syn på dette. Det er fordi jeg ikke tviler på ditt menneskesyn. Jeg er helt sikker på at du ønsker det beste for alle mennesker, helt uten å ha spurt deg. Om jeg skal være ærlig, så kan jeg ikke se noen annen grunn til disse spørsmålene enn at du tviler på mitt menneskesyn. Du lurar rett og slett på om jeg gir blaffen i om andre mennesker lever eller dør. Det gjør meg trist, men jeg er vant til slike fordommer.

Et menneskes verdi kan ikke beskrives eller måles. Jeg klarer dermed ikke å svare på spørsmålet ditt. Et menneskeliv betyr alt. Det eneste jeg kan si, er at det å spare menneskeliv er helt grunnleggende i min asyl- og innvandringspolitikk. Å spare menneskeliv er prioritet nummer én! Erfaringer har lært oss at det ikke alltid er de mest nærliggende tankene som sparer flest liv. La meg komme med et eksempel. Det er nærliggende å tenke at det er en meget god gerning å gi mennesker asyl etter en lang og farlig reise. Isolert sett er det også det. Det føles godt å kunne gi noen en trygg havn, uansett om de var forfulgt eller ikke. Det man fort glemmer, er at ikke alle kom frem i live. Noen døde på veien, men de reiste fordi det var en fair sjanse for å lykkes.

Det er så opprørende for meg når du skråsikkert uttaler at disse menneskene ikke har behov for beskyttelse. – *Marthe Valle*

Hadde det ikke vært for dem som allerede har lyktes, ville nestemann åpenbart ikke forsøkt. All den tid det uansett ikke demper flyktningstrømmene å la noen få mennesker få opphold her, bidrar muligheten altså til at noen får opphold og at noen dør. Kan vi akseptere det? I Australia hadde de nøyaktig samme problem. Båtmigranter satte livet på spill måned etter måned for å søke asyl i Australia. Til slutt fjernet australierne muligheten for å få opphold, og nærmest over natten ble det helt slutt på alle drukninger. For meg er et menneskeliv så mye verdt at vi ikke kan sitte og se på at dette uverdige systemet tar livet av mer enn én person for hver hundrede som kommer.

Uten alle disse tapene av menneskeliv kunne det stilt seg annerledes. Fortsatt er det svært lite effektivt å ta mennesker inn i høykostland for at de skal leve her, sammenlignet med å bruke pengene i regionen der problemene oppstår, og da ville det i alle fall ikke medført like mange drukninger. I mitt forrige brev skrev jeg at flesteparten av de som reiser den farligste ruten, tilhører nasjonaliteter som normalt sett ikke har noe beskyttelsesbehov. Dette reagerte du på og mente var feil. Men det er faktisk helt riktig. Tallene ligger åpent på hjemmesidene til FNs høykommissariat for flyktninger. De har meget gode og oppdaterte oversikter over alt som rører seg.

De farligste strekningene er de lange rutene fra forskjellig afrikanske land til Italia. Det er her de aller fleste reiser også. De tre største flyktninggruppene her er mennesker fra Tunisia, Bangladesh og Elfenbenskysten. På den litt mindre farlige ruten fra Tyrkia til Hellas er det mennesker fra Afghanistan, Syria og Kongo som utgjør de største flyktninggruppene. Totalt sett, og uavhengig av hvilken rute det er snakk om, er det likevel en klar overvekt av nasjonaliteter som normalt sett ikke har noe beskyttelsesbehov. Det kommer langt over tre ganger flere mennesker til Europa fra de tre fredelige landene Tunisia, Algerie og Marokko enn fra Syria og Afghanistan. Og som vi vet, vil de fleste fra Afghanistan normalt sett ikke få beskyttelse i Norge.

Med denne informasjonen i bakhodet kan vi altså fastslå at det finnes reelle flyktninger som reiser over Middelhavet, men at de utgjør en liten andel. Hadde vi stanset trafikken ved å nekte opphold, ville vi ut fra fjorårets tall spart cirka 1000 menneskeliv. Flere titalls tusen migranter fra fredelige land måtte ha blitt hjemme og dermed ikke risikert å dø på reisen. Og noen få tusen reelle flyktninger måtte ha fått hjelp i sin egen region. Dette ville vært ekte solidaritet. Men dette er ikke den mest nærliggende tanken når man i dagens debattklima snakker om solidaritet. De fleste har ikke denne kunnskapen. De fleste vil tenke at det mest solidariske er å ta imot enda flere, helt uvitende om hvor mange som faktisk vil dø av det.

Du spør meg om vi skal la være å hjelpe noen fordi vi ikke kan hjelpe alle. Svaret er nei, absolutt ikke! Vi skal hjelpe langt flere. Men som beskrevet tidligere, er ikke asylinnvandring hjelp, siden den skaper større problemer enn de få reelle flyktningene som lykkes. Asylinnvandring kan aldri endre det faktum at vi har 80 millioner flyktninger i verden. Hadde det totalt sett utgjort en dråpe i havet i positiv forskjell, ville jeg forsvart asylinnvandring, men den gjør ting bare verre.

Ved mye sterkere innsats i nærområdene vil vi kunne nå langt flere av dem som trenger det mye mer. Husk at Norge og Sverige alene bruker mye mer penger på bosetting og

integrering hvert år enn hele FN bruker på hjelp til alle flyktninger i hele Afrika og Midt-østen til sammen. Pengene vi bruker i Norge og Sverige, kommer noen få tusen mennesker til gode, FN bruker litt mindre på mange titalls millioner av flyktninger. Det er grovt urettferdig. Tenk hvor mange mennesker vi kunne gitt livsviktig hjelp og fremtidshåp om vi hadde kuttet halvparten av kostnadene her og overført dem til FN's nødhjelp til flyktninger.

Jeg forstår veldig godt at du blir følelsesmessig preget av den gode innsatsen du gjør som hjelpearbeider. Jeg vil takke deg for at du hjelper mennesker i en svært vanskelig situasjon. Selv om jeg mener at vi kunne ha unngått at de endte opp slik, skal vi selvsagt hjelpe til når situasjonen er som den er. Du gjør noe, du driver ikke bare med prat. Det respekterer jeg deg for. Når du behandler mennesker som er utsatt for tortur og umenneskelig behandling, er du i kontakt med dem som virkelig har et behov for hjelp. Ingen vil bestride det. Likevel er det min jobb som politiker å vite noe om disse menneskene flyktet fra noe slikt i sitt hjemland, eller om de tvert imot havnet i det på grunn av flukten fra sitt hjemland. Vi vet at mange som reiste fra sitt fredelige hjemland i håp om en bedre fremtid i Europa, har endt opp som forfulgte og torturerte på veien.

Dette er vanskelige temaer. Mange følelser er involvert, noe som er helt forståelig. Det handler tross alt om liv og død. Jeg setter pris på at vi kan kommunisere rundt dette på en respektfull måte. Jeg lærer noe av alle jeg diskuterer flyktningtemaet med. Jeg håper også at du fikk bedre svar på spørsmålene dine, selv om jeg ikke klarer å sette ord på hvor mye et menneske er verdt.

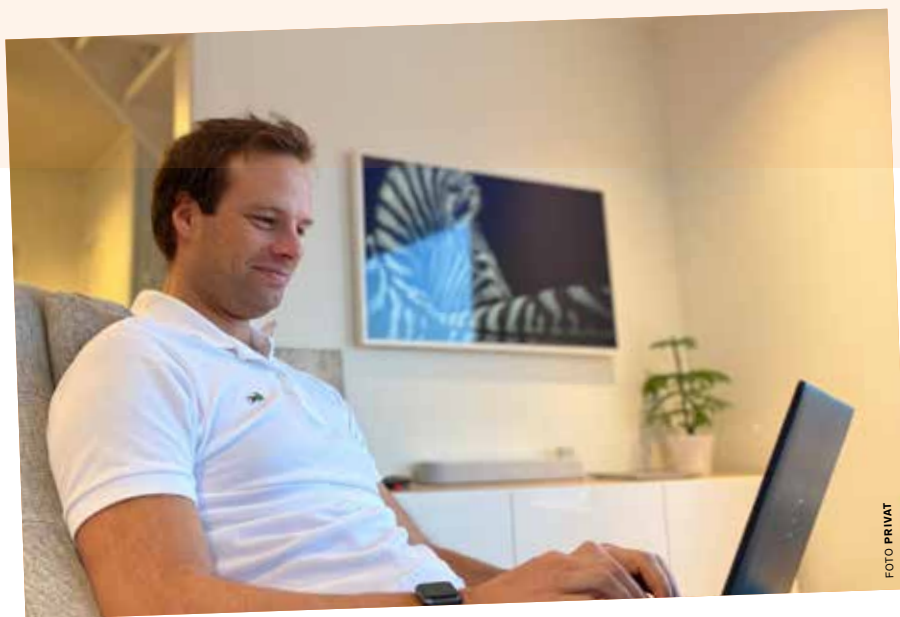

FOTO PRIVAT

Jeg synes innsatsen det internasjonale samfunnet bidrar med for å hjelpe mennesker på flukt, er skammelig. Vi kunne gjort veldig mye mer.

– Jon Helgheim

Takk for brevet fra deg. Her kommer svar og siste brev fra meg.

Du har rett i at mange av dem som kommer sjøveien, flykter fra land som ikke er i krig, men det betyr ikke at de ikke har behov for beskyttelse. Jeg tror dessverre ikke det er så enkelt at det er snakk om et enten-eller når det gjelder å redde liv, at enten gir man opphold og lar mange andre drukne, eller så avviser man alle og redder liv. Og du har absolutt rett i at vi kan bruke penger på å fly inn mat og vann, men vi kan ikke fly bort diktatorer, tyranner og korrupte politiske systemer som skaper fattigdom og stor sosial ulikhet. Vi kan ikke fly bort voldelige og ekstremistiske grupper som forflytter seg over landegrensene. I mange av disse landene kan man se langt etter menneskerettigheter. I tillegg gjør økende klimautfordringer at mennesker legger ut på flukt. Større forekomst av tørke og flom tror jeg ikke det blir mindre av i fremtiden, og jeg tror heller ikke det blir færre mennesker som må flykte på grunn av det.

Du skriver at jeg gjentar de samme spørsmålene i det forrige brevet, og at det impliserer at jeg tviler på ditt menneskesyn. Du skriver at dette gjør deg trist, men at du er vant til slike fordommer. Her tror jeg vi er ved en slags kjerne av hele polariseringen, og det er nettopp her samtalen blir interessant og veldig vanskelig for meg. Etter at regjeringa vedtok å hente 50 mennesker etter brannen i Moria, uttalte du at ingen av disse har krav på beskyttelse, selv om du vet at både FNs høykommissariat og greske myndigheter har et omfattende program for å screene og finne de mest sårbare, for å sikre dem opphold i landet de relokaliseres til.

Med uttalelser som dette skapes en usikkerhet hos mange som er veldig vanskelig å snu, og som bidrar til å så ytterligere tvil om motivene til mennesker på flukt. For meg er det fortvilende. I verste fall kan slike uttalelser gjøre livet vanskeligere for de 50 som kommer hit. Jeg tror at eksempler som dette er sentralt i forståelsen av den polariserte høyre- og venstre-siden. Du vet om dette screening-programmet, du vet hvordan relokalisering fungerer, du vet at for eksempel Tyskland har bidratt med relokalisering av 1519 mennesker fra Hellas siden april, deriblant 243 syke barn og deres familier. Allikevel sier du høyt og tydelig at disse 50 vi skal hente, ikke har behov for beskyttelse. Hvorfor? Jeg skjønner at du ønsker deg et annet system for hvordan vi skal forholde oss til mennesker på flukt, men hvorfor så tvil om statusen til disse 50 vi har vedtatt å hente? Det er nettopp slike utspill som gjør at jeg spør flere ganger om ditt menneskesyn, for det virker som at du vil gå veldig langt i å forhindre at vi skal bistå Hellas og hjelpe noen av de mest sårbare.

Jeg trenger ikke å si så mye mer om forholdene i de greske leirene, men jeg har lyst til å fortelle at 49 barn forsøkte å ta sitt eget liv i Moria-leiren i 2020. Hva skal man da gjøre, som helsepersonell, når kuttene er lappet sammen, og pasienten er fortvilet fordi han eller hun overlevde, og det ikke finnes en helsetjeneste som kan gi forsvarlig psykisk helsehjelp? Er det likegyldig hvilke forhold mennesker på flukt holdes under, så lenge formålet er at andre skal skremmes fra selv å legge ut på flukt? Og når vi vet fra omfattende rapporter fra Investigate Europe at å unnlate å redde folk i Middelhavet ikke har noen direkte effekt på om andre legger ut på flukt, hvorfor fortsetter de å drukne da? Menneskene som setter seg i båtene, vet hvor farlig det er, men de gjør det likevel. Fordi de ikke makter å bli der de er.

Dette er ikke en poseringskonkurranse om hvem som har best moral, det er blodig alvor. Hvor store kostnader kan man stå inne for å påføre andre mennesker i kampen for en streng asylpolitikk? Jeg setter pris på at du takker meg for innsatsen som frivillig, men det eneste jeg ønsker meg, er at mennesker som har flyktet til Europa, skal behandles som mennesker og ikke som uønskede skadedyr. Vi kan ikke underslå kostnaden for den enkelte av internering på ubestemt tid. Selv om du ønsker å ta bort muligheten til å søke asyl, så er jo ikke det sånn virkeligheten er i dag eller i uoverskuelig framtid.

Jeg hadde et oppriktig ønske om at vi kunne skrive til hverandre på en sånn måte at vi kunne nærme oss en felles forståelse, men jeg er usikker på om det er mulig. Og tro meg, jeg har sjelden veid ordene mine mer grundig enn i akkurat denne brevvekslingen. Hele mitt grunnleggende kompass styres ut fra solidaritet, at det å ha frihet, varme, mat og trygghet ikke er noe jeg har gjort meg fortjent til, men at jeg har det fordi jeg har vært heldig.

Da kjenner jeg det som et ansvar å bruke av min tid og min energi, slik at flere skal få det samme. Det er som du sier sterke følelser involvert i dette. På samme måte som nordmenn er raske til å reagere når noen blir utsatt for kriser og katastrofer her hjemme, tror jeg de aller, aller fleste av oss hadde reagert med hele seg hvis de sto midt i gjørmehavet i det som nå er den største leiren på Lesbos. Da tror jeg at de aller fleste ville tenkt «jeg må gjøre noe, sånn kan ikke mennesker bo». Lidelsen fortøner seg hel annerledes når du får den nært innpå, og det blir vanskeligere å snu seg bort. Jobben min som vitne er å formidle i klartekst at lidelsen skyldes politiske beslutninger, og ikke noe som er utenfor menneskers kontroll.

Jeg forstår ikke det du sier, at ethvert menneskeliv er umistelig og ikke kan måles, og at du samtidig mener at menneskene som lider i Europa, skal vi ikke hjelpe. Jeg har jobbet i Hellas i fem år nå, tatt imot hundrevis av pasienter, hørt hundrevis av historier. Ingenting har blitt bedre, tvert imot. Hadde det vært uproblematisk å returnere disse menneskene, hadde det eksistert et system for det. Men det er ikke enkelt, og hvert eneste menneske har sin historie, sin grunn for at han eller hun risikerte livet for å komme til Europa. Det minste vi kan gjøre er å behandle dem anstendig mens de får sin lovfestede rett til å søke asyl.

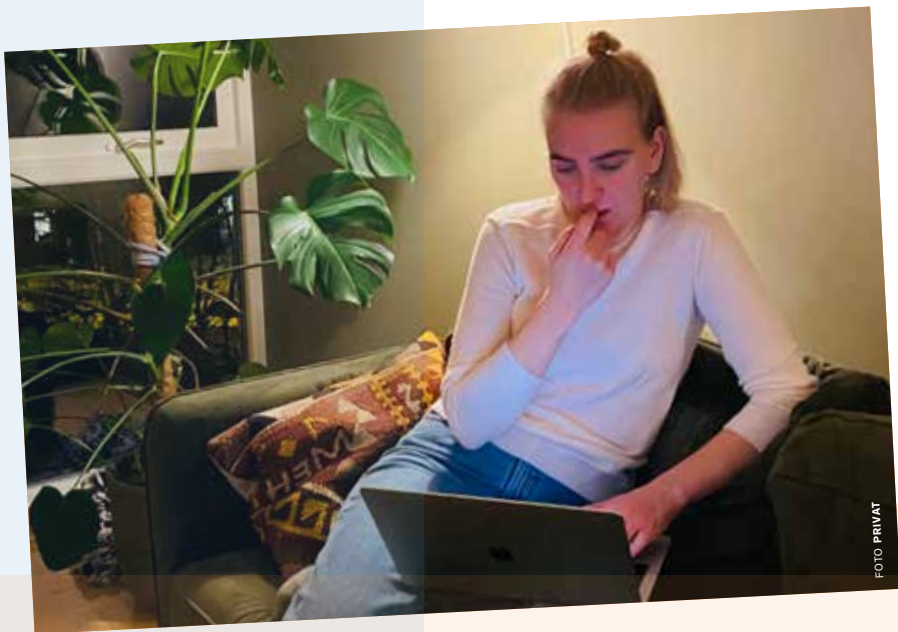
Takk for denne brevvekslingen, Jon, selv om jeg er usikker på om vi kommer noe nærmere, så kan vi ikke slutte å forsøke.

Marthe

Hei Marthe

Jeg har mottatt ditt siste brev og lest det med interesse. Gjennom denne brevvekslingen har jeg forsøkt å gå i dybden på hva jeg mener. Jeg har forsøkt å forklare hvordan jeg mener vi kan hjelpe flest mulig mennesker, og spare flest mulig menneskeliv. Jeg har forsøkt å beskrive hvor viktig den jobben du gjør er for å hjelpe asylsøkere som har strandet i Hellas, og at Norge også må bidra til å hjelpe disse, noe vi gjør. Likevel lurar du i ditt siste brev på hvorfor jeg mener at vi ikke skal hjelpe mennesker på flukt. Det gjør meg en smule forundret. Hvor tar du det fra at jeg mener at vi ikke skal hjelpe disse menneskene?

Kanskje vi rett og slett ikke forstår hverandre? Kanskje svaret på hvorfor to mennesker som ønsker å hjelpe, ender opp med å stå så langt fra hverandre fordi vi har forskjellig syn på hva hjelp er. På den måten vil alt jeg sier, bortsett fra at vi bør hente asylsøkere til Norge, bli tolket som at jeg ikke ønsker å hjelpe. I mitt forrige brev beskrev jeg grundig hvorfor jeg tror det bare vil lokke enda flere rett i døden hvis vi henter asylsøkere, og at jeg dermed ikke anser det som hjelp. Jeg skal ikke gjenta alt dette, men jeg tror det er her hele sakens kjerne ligger. La meg være veldig tydelig. Jeg vil hjelpe langt flere mennesker på flukt. Jeg synes innsatsen det internasjonale samfunnet bidrar med for å hjelpe mennesker på flukt, er skammelig. Vi kunne gjort veldig mye mer. Vi kunne ha reddet langt flere menneskeliv. Dette har jeg redegjort ganske grundig for i mine tidligere brev. Blant annet tok jeg opp eksempelet med at Norge og Sverige alene bruker mer penger på bosetting og integrering her, enn hele FN bruker på alle flyktninger i hele Afrika og Midtøsten til sammen. I Norge

og Sverige hjelpes noen få tusen i året, i Afrika og Midtøsten trenger flere titalls millioner flyktninger hjelp.

For meg virker det som at du mener at den eneste måten å løse problemet på, er å hente menneskene fra Hellas til Norge og gi dem opphold her. Dette er du langt fra alene om. Det er svært mange som har tatt til orde for å tømme leirene i Europa og relokalisere dem til andre land. Det kunne vi sikker ha gjort også, uten at noe brøt sammen av den grunn. Jeg forstår veldig godt hvorfor mange mener vi burde gjøre det, men jeg vet samtidig at det ikke ville løst noe som helst.

Problemet er at så fort vi hadde tømt leirene, ville det ført til en ny strøm av migranter som hadde fylt dem opp igjen. Og av alle dem som hadde forsøkt, ville cirka én av hundre druknet på veien, og langt flere endt opp i elendighet. Norge og Europa har forsøkt tidligere. Vi har hentet flere titalls tusen asylsøkere fra Hellas og Italia. Resultatet ble at trafikken over Middelhavet økte betraktelig rett etterpå, og at forholdene i Hellas bare ble verre.

Du spør meg hvorfor folk fortsetter å drukne når omfattende rapporter forteller oss at å unnlate å redde folk i Middelhavet ikke påvirker hvor mange andre som reiser. Jeg vet ikke helt om jeg forsto det spørsmålet, men jeg mener ikke at det er en god strategi å la folk drukne for at ikke flere skal reise. Vi bør forsøke å redde alle, men en del båter har samarbeidet med menneskesmuglere, det er ulovlig. Dersom redningsbåtene hadde satt migrantere som blir reddet i land der de reiste fra, ville vi både reddet liv og sørget for at det ble mindre attraktivt å reise.

Videre spør du hvor store kostnader vi skal påføre andre mennesker i kampen for en streng asylpolitikk. Mitt svar er at vi ikke skal påføre noen ekstra kostnader for å innføre streng asylpolitikk. Det er nettopp dagens asylpolitikk i Europa som påfører kostnader i form av lidelse og død. Vi vet at de fleste som reiser over Middelhavet, verken er forfulgt eller har andre grunner til å flykte. Det er ofte ikke de mest desperate som reiser heller, men tvert imot de fattige landenes middelklasse, som har råd til å betale menneskesmuglerne for reisen. Noen forlater til og med inntektsbringende arbeid i et fredelig land for å komme til Europa. Mange er helt uvitende om hvor farlig det er, og mange dør som kjent i forsøket.

Jeg mener heller ikke at det er noen god strategi å opprettholde fulle leirer for å avskrekke folk fra å reise. Derfor må vi gjøre mange grep, nettopp for å hjelpe og redde. Én måte å

Jeg leser om dine erfaringer med interesse, men for å være helt ærlig sitter jeg igjen med flere spørsmål enn svar.

– *Marthe Valle*

hjelpe på er den innsatsen du og andre frivillige gjør. I tillegg bidrar Norge med penger, utstyr og kompetanse. Hellas er et land som er ganske elendig på offentlig forvaltning, derfor klarer de ikke å behandle asylsøknadene. Her må resten av Europe hjelpe til, og det gjør også Norge.

Det er svært mange asylsøkere som forlater hjemlandet sitt uten at de hadde trengt det, og som ender opp i elendighet i forsøket på å få opphold i Europa. Disse må få en mye raskere behandling av søknaden og sendes tilbake til hjemlandet om de får avslag. Slik hindrer vi mest effektivt at flere asylsøkere, som ikke hadde trengt det, risikerer livet på reisen, og at leirene fylles opp. Ideelt sett burde vi ha avvist alle asylsøkere som kom sjøveien, og dermed spart tusenvis av menneskeliv, men det vil nok fortsatt ta mange år før Europa innser at dette er det eneste rette å gjøre.

Du skriver noe om at du ikke anser at du selv har gjort deg fortjent til den velferden vi er vant med, at vi har vært heldige. Derfor ser du det som din oppgave at flest mulig andre skal få del i den samme velferden. Det er en fin tanke som jeg deler. Derimot tror jeg at den sikreste måten at færrest mulig skal få del i vår velferd på, er å hente flere hit. Her har vi bare midler til å hjelpe noen få, mens innsatsen vår vil komme langt flere til gode ved å bruke pengene der krig og fattigdom herjer.

I ditt siste brev spør du hvorfor jeg sa at de 50 som Norge nå skal hente, ikke har noe beskyttelsesgrunn. Du bruker en stor del av brevet ditt på å forklare at dette ikke stemmer, og at det er ødeleggende når jeg sier sånt. Kanskje er vi akkurat her ved kjernen av hvorfor vi står langt fra hverandre. Jeg har nemlig aldri sagt dette. Jeg har aldri påstått at de 50 som Norge skal hente, ikke har krav på beskyttelse.

Da regjeringen besluttet at den skulle hente noen fra Moria, var meningen at dette skulle være sårbare barn, ikke unge afghanere. Dette var altså regjeringens egne kriterier i første omgang. Da advarte jeg mot at landene som allerede hadde hentet flyktninger fra Moria, også hadde sagt at de ønsket å hente sårbare barn, men nesten utelukkende hadde endt opp med afghanske gutter. Afghanske gutter har normalt sett ikke noe beskyttelsesbehov i Norge, derfor ville ikke regjeringen hente disse.

Sannheten er at nesten alle enslige mindreårige i Moria var eller er afghanske gutter. Etter mine advarsler endret regjeringen kriteriene, og konsentrerer seg nå om sårbare barnefamilier fra Syria. Dette er en klok beslutning når noen først skal hentes, og det har jeg gitt uttrykk for offentlig. Disse bør vi ta imot med åpne armer, selv om jeg mener at det ikke er en optimal løsning å hente noen i det hele tatt.

Etter at regjeringen endret kriteriene, har jeg stilt spørsmål ved om det er fornuftig å fjerne ressursene til å hjelpe 50 kvoteflyktninger som har vært gjennom en langt grundigere screening, for å kunne hjelpe 50 asylsøkere som vi ikke vet like mye om. Regjeringen har nemlig bestemt at hver asylsøker som hentes fra Hellas, vil ta plassen fra en kvoteflyktning. Svaret jeg har fått fra justisministeren, er at hun er helt enig med meg. Å hente asylsøkere på bekostning av kvoteflyktninger gir feil signaler og er ikke bærekraftig, har hun svart.

Jeg mener at det er en grunnleggende forutsetning at vi ikke tillegger hverandre meninger eller utsagn som vi faktisk ikke har. Vi har mer enn nok av virkelige uenigheter å

diskutere. Hovedforskjellen på deg og meg er *hvordan* vi ønsker å hjelpe, ikke *om* vi ønsker å hjelpe.

Jeg har stor forståelse for at du forsøker å beskrive hvordan forholdene i Moria er. Jeg tror ingen tviler på at forholdene er ille. Alle skulle vi ønske at ingen endte opp slik. Ut fra hvordan du ordlegger deg, virker det som at du tenker at disse menneskene har endt opp slik fordi vi ikke tar inn nok flyktninger til Europa og Norge, og at om disse bare hadde fått opphold i Norge eller andre land, ville problemet vært løst. Jeg er redd dette er veldig feil. Det vil alltid være en uendelig strøm av nye mennesker som vil forsøke å komme hit, noen med gode grunn, mange uten. Det vil aldri ta slutt.

Med 80 millioner mennesker på flukt i verden kan disse problemene aldri løses ved innvandring til Europa. Det kan ikke engang utgjøre en forskjell, det vil bare bli verre. 80 millioner kan ikke komme til Europa. Ikke engang 10 millioner kan komme hit. I 2015 kom det mindre enn to millioner til Europa, og systemene klappet fullstendig sammen.

Jeg mener at vi må innse at asylsøkere som reiser over Middelhavet, er blant migrantene som har minst behov for beskyttelse. Likevel er det disse vi bruker mest kapasitet på. JA, det finnes reelle flyktninger blant disse, men de er relativt få. Forskeren Morten Bøås sa i fjor at vi må løfte blikket, at Moria bare er et sandkorn i Sahara når det gjelder mennesker på flukt og mennesker som lider. Det betyr ikke at vi ikke skal hjelpe, men jeg mener at vi burde sørget for å stenge denne dødelige trafikken ved å si nei til alle som reiser over Middelhavet til Europa, og deretter mangedoblet innsatsen for å hjelpe dem som virkelig trenger det andre steder i verden.

På den måten hadde vi langt på vei eliminert det store problemet med asylsøkere som ikke hadde trengt å reise, et problem som kommer på toppen av det virkelige problemet med alle de millioner menneskene som flykter og trenger hjelp. Da ville vi ha stått igjen med et mer håndterlig problem. I dag gjør vi i realiteten ikke noe særlig for å hjelpe verdens flyktninger, vi har nok med trafikken over Middelhavet, og de fleste som kommer denne veien er ikke flyktninger. På toppen av dette dør tusenvis helt unødvendig ved at trafikken opprettholdes.

Det er mulig jeg i for stor grad faller tilbake på de harde fakta og litt mer typisk politisk diskusjon. Jeg har nok gjort det litt mer enn jeg hadde tenkt selv også. Men gjennom denne brevvekslingen har jeg også lært noe. Jeg har lært at det ikke er mulig å prøve å forklare forskjeller mellom oss med menneskesyn eller andre ting. Jeg har tro på at de aller fleste mennesker har omtrent den samme dose empati. Det er hvordan vi ser på de harde fakta som forklarer forskjellene. Hva vi har av erfaringer på feltet, og hva vi har av kunnskap.

Da jeg satt i teltet til den syriske familien i et gjørmehull i Bekadalen i Libanon, hvor faren var drept av IS og resten av familien hadde mistet alt, var min første tanke at jeg ville ta dem med meg til Norge og gi dem alt jeg hadde. Jeg tror det er en ganske normal reaksjon, likevel var den ikke veldig rasjonell. For det første hadde familien allerede takket nei til å bli kvoteflyktninger og bli bosatt i et vestlig land, for det andre måtte jeg ha brukt opp alle mine ressurser på denne familien, i stedet for å kunne gi hjelp og håp til både dem familien, og hundrevis av andre.

Takk for brevvekslingen. Selv om vi ikke blir enige, så lærer vi alltid noe av dialog.

Jon

Kan flyktning- krisen løses?

– et intervju med Khalid Koser

TEKST CHRISTIAN KJELSTRUP

KHALID KOSER

Professor i migrasjons- og utviklingsstudier ved Universitetet i Maastricht og direktør for GCERF (Global Community Engagement & Resilience Fund), en sveitsisk organisasjon som jobber for å motvirke voldelig ekstremisme i fattige land. Koser ledet World Economic Forum Global Future Council i seks år, og har vært redaktør for Journal of Refugee Studies. Han har skrevet og redigert flere bøker om den internasjonale flyktningsituasjonen.

Skal vi løse flyktningkrisen, er vi nødt til å tenke helt nytt, sier professor i migrasjons- og utviklingsstudier Khalid Koser.

CK: Verden akkurat nå er definitivt preget av kriser: koronakrisen, selvfølgelig, dessuten befinner demokratiet seg i krise i flere land, og i tillegg, hengende over oss alle, har vi klimakrisen. På toppen av dette: flyktningkrisen. I dag er omtrent 80 millioner mennesker, inkludert såkalte internt fordrevne, på flukt rundt omkring i verden. Du har tidligere uttalt at dersom vi ikke makter å løse flyktningkrisen, kan vi bare glemme å løse de andre krisene. Hva mener du med det?

KK: Som britisk borger kan jeg legge brexit til listen din over alle krisene. Men for å besvare spørsmålet: Jeg synes vi bør skille mellom flyktninger og internt fordrevne. Internt fordrevne er i all hovedsak borgere av landene der de fortsatt befinner seg, og derfor så helt åpenbart disse statenes ansvar. I kontrast til dette har flyktninger måttet rømme hjemlandet sitt fordi staten ikke lenger er i stand til å beskytte dem eller ivareta de grunnleggende rettighetene og behovene deres. Derfor er flyktninger fullstendig

avhengige av det internasjonale samfunnet. Og det er omtrent 25 millioner flyktninger i verden i dag. Jeg sier dette fordi jeg vil hevde at å løse en krise som rammer «bare» 25 millioner mennesker, ikke burde være en uoverstigelig oppgave for verdenssamfunnet. En egen organisasjon ledet av FN er viet denne oppgaven, det juridiske og normative rammeverket er solid, engasjementet for flyktninger er økende i privat sektor, og i det store og hele sympatiserer media og folk flest med flyktningsaken. Det samme kan ikke sies om demokrati- og klimakrisen. For meg er det åpenbart at dersom vi, til tross for alt som ligger til rette for at vi bør kunne løse flyktningkrisen, likevel ikke klarer det, ja, da er det fullstendig utenfor vår rekkevidde å løse de andre krisene. Men om verdenssamfunnet kunne ha fått en ende på i det minste denne ene krisen, ville det ha ført til betydelig optimisme. I så måte ville en løsning på flyktningkrisen også fått en symbolsk funksjon, og tjent et enda høyere formål.

CK: I fjor holdt du et foredrag kalt «Hvordan flyktningkrisen kan løses». Det er noe forfriskende over den tittelen, bare ordene i seg selv injiserer en viss optimisme i flyktningdebatten. For det er vel ikke helt urimelig å si at flyktningkrisen – og da tenker jeg ikke bare på den såkalte europeiske

flyktningkrisen som har dominert mediene på kontinentet siden 2015, men også på situasjonen for flyktninger over hele verden – ofte betraktes som noe permanent, noe som ikke *kan* løses. Antallet flyktninger er rekordhøyt, og det stiger. Og likevel ser du altså ut til å mene at situasjonen kan gjøres noe med. I foredraget ditt foreslo du en rekke ulike løsninger. La oss ta dem for oss, en etter en, og begynne i fugleperspektiv: Du har ved flere anledninger slått fast at hele det internasjonale flyktningssystemet, hele apparatet med mottak i leirer og så videre, må reformeres. Hvilke hovedbestanddeler i systemet er det du mener bør reformeres?

KK: Takk, og ja, jeg tror det er viktig å være optimistisk. Det er alltid så lett å kritisere, men atskillig vanskeligere å foreslå bedre, alternative løsninger – det tror jeg gjelder i flyktningsspørsmålet også. Det er viktig å forstå at dagens flyktningssystem ble utviklet og etablert i etterkrigstidens Europa, og at det er preget av denne spesifikke historiske og geografiske konteksten. Definisjonen på flyktninger i konvensjonen fra 1951 dekker mennesker som måtte forlate hjemmene sine fordi de ble forfulgt av nazistene, eller på grunn av andre særskilte omstendigheter under annen verdenskrig. Opprinnelig hadde konvensjonen til og med en tidsbegrensning som innebar at bare mennesker som var blitt tvangsforflyttet før 1951, ble definert som flyktninger. Selvsagt har denne tidsbegrensningen blitt opphevet, men ellers består den opprinnelige ordlyden i det store og hele. Vi benytter altså fortsatt en definisjon som ble utarbeidet for sytti år siden, for å dekke en spesifikk gruppe mennesker under spesifikke omstendigheter i dag. Det holder ikke. For eksempel har et økende antall mennesker i dag måttet forlate hjemstedet sitt på grunn av klimændringer, og flere skal det bli i fremtiden. Men klima er ikke anerkjent i konvensjonen fra 1951 som en årsak til flukt. I 2011 sto Norge og Sveits bak det såkalte Nansen-initiativet, som nettopp har som mål at de som flykter som en konsekvens av naturkatastrofer, skal likebehandles med andre flyktninger. Det er også mange som mener at konvensjonen burde ta mer hensyn til dem som må flykte på grunn av sin seksuelle legning, eller at den burde inkludere internt

fordrevne flyktninger, eller generelt utvide flyktningers rettigheter. Men det er her realpolitikken kommer inn. Frykten er at hvis konvensjonen blir gjenstand for reforhandling i tråd med tidens krav, vil mange stater tvert imot forsøke å begrense den – i stedet for å endre den til å bli mer inkluderende.

CK: En hjørnestein i det internasjonale flyktningssystemet er selvsagt FNs høykommissariat for flyktninger, som også så dagens lys helt i begynnelsen av 1950-tallet. I hvilken grad mener du høykommissariatet, som har som mandat å lede den internasjonale hjelpen til flyktninger «fram til flyktningproblematikken er løst», bør forandre sin måte å arbeide på i tråd med utfordringene verdenssamfunnet nå står overfor? Bør kommissariatet reorganiseres, eller er det rett og slett nødvendig å etablere andre institusjoner som gradvis kan supplere eller erstatte det?

KK: FNs høykommissariat er bundet av konvensjonen fra 1951. Igjen er det lett å kritisere og undre seg over hvordan en organisasjon med et årlig budsjett på nærmere 10 milliarder dollar tilsynelatende er ute av stand til å snu den negative utviklingen med at antallet flyktninger øker over hele verden. Jeg tror én årsak er at høykommissariatet altfor ofte befinner seg i krisemodus. Det gjør en veldig god jobb med å beskytte flyktninger, og generelt når det kommer til humanitær innsats. Når det gjelder kommissariatets arbeid med å finne løsninger på flyktningkrisen, og ikke minst med å gå til roten av problemet, er det mindre bredspektret. Men vi må heller ikke glemme, på et politisk nivå, at FNs høykommissariat, i likhet med hele FN-systemet, eies av medlemsstatene. Derfor er dets handlingsrom svært begrenset. For eksempel kan ikke høykommissæren åpent kritisere Syria, av frykt for å forverre relasjonen til Russland, og så videre. Det er dem som foreslår at akkurat slik definisjonen av hvem som kan kalle seg flyktning, ikke lenger er gyldig, så må det samme kunne sies om en institusjon som primært konsentrerer seg om selve flyktningene. Man kunne kanskje sett for seg en ny organisasjon innenfor FN-systemet med ansvar for *all* folkeforflytning – innvandrere, flyktninger, internt fordrevne, ofre for menneskehandel og

andre. I teorien gir det mening, men i praksis er det nok få som ivrer etter å opprette enda en slik institusjon, og motstanden fra de eksisterende FN-kontorene som hver for seg arbeider med disse ulike menneskegruppene, ville nok vært svært sterk. Min magefølelse er at mange nasjonalstater kommer til å fortsette med å fravike internasjonale standarder og forpliktelser, og heller definere sin egen flyktningpolitikk. Det kan være positivt også – som når Norge gir klimaflyktninger visse rettigheter, selv om disse menneskene formelt sett ikke har flyktningstatus. Eller det kan være negativt, slik vi så det i for eksempel Tampa-saken i 2001, da Australia nektet å ta imot flyktninger som det norske skipet MS «Tampa» hadde plukket opp i internasjonalt farvann.

CK: En annen hovedkomponent i det internasjonale flyktningssystemet, er flyktningleiren. Du har tidligere påpekt en rekke grunner til at leirene rett og slett ikke fungerer tilfredsstillende, og det er vanskelig å være uenig med deg: forferdelige helseforhold, både fysisk og psykisk, voldtekter, kriminalitet, med mer. Du har konkludert med at flyktningleiren som *konsept* er noe vi burde oppheve eller forlate. Spørsmålet blir i så fall: Hva skal erstatte den? Du har nevnt muligheten av å forsøke å behandle flyktninger mer på linje med innvandrere, ved å integrere og sysselsette dem uten en så omstendelig saksbehandling, eller ved å involvere det private næringslivet i mye større grad enn hva tilfellet er i dag. Du har også foreslått at man kan *betale* regjeringer for at de skal integrere flyktninger, eller enda mer radikalt: At man kanskje burde vurdere å stoppe å hjelpe flyktninger etter en viss tid, for å unngå at de blir avhengige av et system som det er meningen at de skal klare seg uten. Jeg forstår hvordan du tenker: Vi *må* tenke kreativt og alternativt for å løse flyktningkrisen. Men tror du at det du foreslår er realistisk og kan fungere?

KK: Det som er et faktum, er at problemene med leirene bare øker, fordi så mange flyktninger bor der altfor lenge. Intensjonen med flyktningleirene var aldri at de skulle tilby noe annet enn en *midlertidig løsning*, ikke at de skulle oppbevare millioner av

mennesker i 30 eller 40 år, slik tilfellet er i dag med afghanske eller palestinske flyktninger. Vi snakker om mennesker som lever som om de oppbevares på et lager. Mange har tatt til orde for at disse menneskene, i stedet for å holdes innesperret i leirer, burde hjelpes til å få innpass i det lokale arbeidsmarkedet, slå seg ned i byer, få tilgang til landjord, og så videre. Men de fleste vertsnasjonene er skeptiske til dette fordi antallet flyktninger er for høyt, fordi flyktningene konkurrerer med lokalbefolkningen om arbeidsplasser, og fordi å slippe dem ut av leirene kan gjøre det vanskeligere å få dem til å returnere til hjemlandet sitt når de er i stand til det. At så mange mennesker over så lang tid befinner seg i leirer, er et symptom på at det for øyeblikket ikke finnes noen tilfredsstillende løsninger på flyktningkrisen. FNs høykommissariat har fremmet tre løsninger. Den første er frivillig repatriering til hjemlandet. Men selv i dag nøler afghanere med å dra tilbake til Afghanistan, og jeg ser ikke for meg at syriske flyktninger vil være i stand til å returnere til Syria i nærmeste fremtid. Den andre er lokal integrering, som innebærer at flyktningene blir borgere av landet som har tatt dem imot. De fleste landene i det globale sør – der det store flertallet av flyktninger er stuet sammen, nøler med å innvilge statsborgerskap. Den tredje, varige løsningen er at flyktninger overføres fra en leir i utlandet til et tredje land. Tradisjonelt er det USA som har tatt imot flest flyktninger på denne måten, men president Trump satte en stopper for dette. Andre viktige land i denne sammenheng er Australia og

Å løse en krise
som rammer
25 millioner
mennesker,
burde ikke være
en uoverstigelig
oppgave for
verdenssamfunnet.

Gir vi opp
flyktningene,
gir vi også
opp noe
fundamentalt
i oss selv.

Canada. Norge utgjør et unntak i Europa fordi dere har en kvote for overføringsflyktninger. Men selv på sitt høyeste har det totale antallet overføringsflyktninger aldri oversteget 250 000 mennesker per år. Ett mulig tiltak er å forsøke å gi disse tre eksisterende løsningsene økt kraft. Kanskje flere flyktninger ville dratt hjem hvis de ble tilbudt en mulighet til å vende tilbake til vertsnasjonen hvis de ikke klarer å skape et nytt liv i hjemlandet. Kunne det internasjonale samfunnet oppmuntret flere land til å bosette flyktninger permanent, ved for eksempel å knytte nødhjelp, handel og integrering tettere sammen? Hvis den eksepsjonelle bosettingen av en million syrere i Tyskland viser seg å være fordelaktig for økonomien og samfunnet som helhet, vil kanskje andre rike land utvide sine bosettingsprogrammer.

opp i en europeisk kontekst, der de relativt sett fattigere landene i sør og øst er bekymret for at de må ta imot flertallet av flyktningene som ankommer kontinentet. Men til dags dato har ingen klart å bli enige om en formel for å utjevne utgifter og byrder i flyktningpolitikken. Hvis man omfordelte antallet flyktninger i forhold til for eksempel vertslandenes befolkningstall, måtte Tyskland og Storbritannia ha tatt imot enda flere, og Norge ville ha tatt imot få. Hvis man derimot tok utgangspunkt i nasjonal formue, ville Norge ha måttet ta imot langt flere. Norge ville kanskje takket ja til den første måten å beregne antallet flyktninger på, men nei til den andre. Ingen stat vil støtte et regnestykke som gjør at den blir nødt til å ta imot flere flyktninger enn den gjør for øyeblikket. Hvis vi så utvider bildet og betrakter

Ingen stat vil støtte et regnestykke som gjør at den blir nødt til å ta imot flere flyktninger enn den gjør for øyeblikket.

CK: Kunne en ny omfordeling av utgifter og såkalte byrder – hvis det går an å bruke et slikt ord om mennesker på flukt – også vært en måte å forsøke å løse flyktningkrisen på? Hvis vi ser nærmere på hvilke land som faktisk drar lasset i flyktningpolitikken, finner vi at de rikeste landene i verden – med unntak av Tyskland – ikke er på listen over de ti fremste bidragsyterne. Og vi kan legge til at flere av de samme i-landene tidligere var imperialistiske stater hvis koloniseringspolitikk på ulike vis skapte strukturelle problemer som de nåværende u-landene fortsatt sliter med, og som til dels har ført til flyktningkrisen. Hvordan kan vi overbevise de rikeste landene om å brette opp ermene og vise enda større vilje til å endre dagens situasjon?

KK: Spørsmålet om omfordeling eller «byrdefordeling» – men hvordan kom vi dit at vi beskriver mennesker som trenger beskyttelse og hjelp som en byrde? – dukker som regel

hele verden under ett, har du rett når du understreker at det overveldende flertallet av verdens flyktninger befinner seg i det globale sør. Overføring av flyktninger fra land i den tredje verden – for eksempel fra leirer i Kenya til Oslo eller Ottawa – må kunne kalles en global omfordelingsmekanisme, men igjen er antallene veldig små. Her og nå kan jeg ikke komme på at et eneste av de rikeste landene har sagt seg villig til å bosette et vesentlig høyere antall flyktninger for å dele på byrden. I stedet betaler de seg i praksis ut av problemet, eller ansvaret sitt, ved å finansiere FNs høykommissariat for flyktninger, og ved å bidra med humanitær hjelp og utviklingshjelp til andre land som tar imot flyktninger. Under alt dette er det noen vanskelige etiske dilemmaer vi må ta stilling til: Hvor mye er staten din villig til å betale for å forhindre at flere flyktninger kommer? Hva er prislappen på en flyktning? Samtidig er jeg ikke helt overbevist om ditt poeng om at de rikeste landene bærer et særskilt ansvar på grunn

At så mange mennesker over så lang tid befinner seg i leirer, er et symptom på at det for øyeblikket ikke finnes noen tilfredsstillende løsninger på flyktningkrisen.

av sin fortid som kolonimakter. Jeg tror det vi risikerer med å tenke slik, er å overse eller til og med unnskyldte blodsutgytelsene til visse statsledere i det globale sør. Franskmenne koloniserte Syria, men det er president Assad som har gått til krig mot det syriske folket.

CK: Men flyktningsspørsmålet handler også om solidaritet. Når folk blir spurt, i for eksempel spørreundersøkelser, om vi skal hjelpe flyktninger, pleier svaret til de aller fleste å være et klart ja. Hvis det derimot er sannsynlig at hjelpen innebærer en svekkelse av velferdsstaten, vil nok flere være mer tilbakeholdne. De siste årene har vi sett hvordan en gryende populisme i Europa har skapt en ny form for dynamikk, der selv liberale eller sentrumsorienterte politiske partier tydeligvis føler at de må ta i bruk en tøffere retorikk for å appellere til velgerne. Flyktninger er ikke et forferdelig populært tema i valgtider. Hvordan kan dette mønsteret brytes?

KK: Jeg tror problemet er at folk og medier ikke lenger er i stand til å skille flyktninger fra innvandrere. De fleste mennesker synes nok fortsatt at flyktninger fortjener hjelp og beskyttelse. Men flyktninger og innvandrere ankommer av og til samtidig, i de samme båtene, fra de samme landene. Da er det lett å anta at alle har til hensikt å utnytte velferdsstaten eller å jobbe illegalt. Løsningen på sikt er å håndtere dette slik at færre irregulære innvandrere kommer til Europa. På kort sikt er det viktig å understreke at flyktninger er en særskilt kategori mennesker som trenger vår støtte, men uten å stigmatisere innvandrere som har kommet helt lovlig og blitt lovlidige borgere.

CK: Din tilnærming til flyktningkrisen er nokså pragmatisk. Men flyktningsspørsmålet er også et filosofisk spørsmål. Ett argument går slik: Nasjonalstatens grenser, som både inkluderer og ekskluderer mennesker, er konstruerte. De er resultater av kriger og menneskers appetitt på landjord og eiendom – de er ikke naturlige grenser. Nå kommer ikke nasjonalstaten og dens grenser til å forsvinne med det første. Og likevel: Trenger vi å tenke nytt også om den?

KK: Som du selv sier, er jeg en pragmatiker. Ikke få har spådd nasjonalstatens død i globaliserings tidsalder. Jeg er blant dem som tror at nasjonalstaten kommer til å forbli den viktigste enheten i organiseringen av internasjonal politikk i dette århundret. La meg forsøke å trekke en linje herfra til vårt tema, flyktningpolitikk. Som kjent ble mange av dagens grenser i Afrika påtvunget kontinentets innbyggere av kolonimaktene. Dette har hatt to implikasjoner for flyktninger. For det første betydde det at ulike etniske grupper og stammesamfunn som tidligere hadde eksistert mer eller mindre uavhengig av hverandre, nå ble forent i en nasjon, noe som igjen førte til spenninger og av og til voldelige konflikter. Men samtidig betydde det ofte at idet flyktningene krysset en landegrense, oppdaget de at de fortsatt befant seg blant «sine egne», altså mennesker fra den samme etniske gruppen som grensene på kunstig vis hadde splittet. I det minste på 1960- og 70-tallet var dette en av grunnene til at flyktninger i det store og hele ble ønsket velkommen og fikk lov til å slå seg ned over nesten hele det afrikanske kontinentet. Slik er det ikke lenger. I dag har mange afrikanere tettere bånd til nasjonen enn til sin etniske gruppe. Og flyktninger er ikke på langt nær så velkomne i Afrika som de en gang var.

CK: I sitt nokså berømte essay «Beyond Human Rights» hevder den italienske filosofen Giorgio Agamben at mens alle mennesker er født og erklært like med hensyn til verdighet og rettigheter, så er flyktninger i praksis frarøvet denne likheten, og verdigheten, i det øyeblikket de forsøker å bli borgere av et annet land. Dermed, konkluderer han, er det å være menneske og å være borger to forskjellige ting. Agamben sammenlikner flyktningen med *homo sacer*, et utstøtt og marginalisert individ som man i romertiden kunne ta livet av uten at det ble kalt mord i juridisk forstand. Hva mener du? Finnes det, i måten vi behandler flyktninger på, et element av dobbeltmoral?

KK: Dette gir meg en god mulighet til å vende tilbake til spørsmålet om internt fordrevne flyktninger. Til forskjell fra alminnelige flyktninger har ikke internt fordrevne krysset noen internasjonal grense, og er derfor fortsatt borgere i eget land. Men noe av den vanligste kritikken mot hvordan internt fordrevne behandles, er at de likevel strippes for fundamentale rettigheter og dermed gjøres til annenrangs borgere. Til sammenlikning blir ikke flyktninger borgere av landene de har flyktet til – selv om de kan bli det etter en god stund. De har flyktet fra et land der staten ikke lenger kan garantere for eller beskytte dem, båndet mellom stat og borger er blitt revet over. Målet må være å gjenopprette båndet mellom stat og borger idet flyktningene ankommer et nytt land. Til syvende og sist er det dette alle løsningsforslag bør sikte mot.

CK: Når vi snakker om flyktningekrisen i vår tid, er det ett tema vi ikke kan komme utenom, og det er klima. Du har sammenliknet det å skulle håndtere disse to krisene samtidig med å balansere to krystallkuler oppå hverandre. Ingen vet nøyaktig hvordan klimakrisen vil påvirke flyktningssituasjonen. Det finnes scenarier som går ut på at horder av flyktninger vil komme til å forlate sivilisasjonens arnesteder i Midtøsten, dersom temperaturen øker og elvene tørker ut, og banke på portene til Europa. Tror du slike estimater er korrekte, og er Europa tilstrekkelig forberedt?

KK: Som du antyder, er heller ikke vitenskapen helt presis. Ingen vet med sikkerhet hvor raskt vi virkelig vil merke klimaendringene, selv om nesten alle fornuftige mennesker er enige om at de finner sted. Dessuten er det uklart hvordan disse endringene vil påvirke flyktningssituasjonen. Grovt sett finnes det to scenarier. Det ene handler om klimahendelser som kommer gradvis og snikende, som for eksempel ørkenspredning og at havnivået stiger. Slike endringer trenger ikke nødvendigvis å føre til økte flyktningstrømmer. Vi kan dyrke avlinger som er motstandsdyktige mot tørke, og vi kan bygge diker og andre barrierer mot havet. Det andre scenarioet handler om raske endringer, som for eksempel flom i stor skala. Slike hendelser vil nok føre til at folk må legge ut på flukt, fordi man ikke vil få tid til å områ seg. Men i det øyeblikket en flomperiode er over, vil det kunne bli mulig for flyktningene å vende tilbake til området der de bodde. Det som er enda mer komplekst, er hvordan klimaendringer vil forverre andre årsaker til flukt, for eksempel konflikt. Hvis klimaendringer gjør at det blir knappere med tilgang på visse ressurser, for eksempel dyrkbar jord, er det sannsynlig at det vil oppstå konflikter og konkurranse om de gjenværende områdene. Det meste av forskningen jeg har sett på, konkluderer med at antallet mennesker som må flykte som følge av klimaendringer, kommer til å øke dramatisk

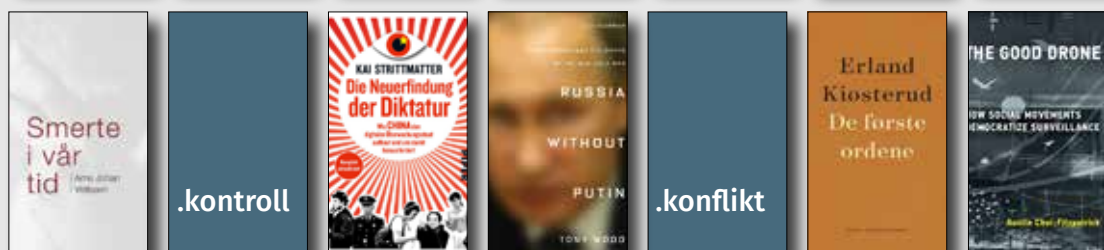
Problemet er at folk og medier ikke lenger er i stand til å skille flyktninger fra innvandrere.

de neste 20–30 årene. Og for å gjenta meg selv, kommer ingen av disse menneskene til å bli anerkjent som flyktninger hvis vi fortsetter å holde oss til dagens regelverk. Tilsvarende er de fleste eksperter enige om at denne typen flukt vil finne sted innenfor et land og ikke fra ett land

NY TID

INTERNASJONALT BOKMAGASIN
OG KOMMENTARAVIS

Dette er noen av bøkene og temaene du kan lese om i NY TID

Bli kjent med
bokmagasinet og
kommentaravisen
NY TID

Magasin + bilag + nett
kr 195/kvartal. Bestill på nytid.no

Se www.nytid.no/abo/

til et annet – og at når det skjer, vil flyktningene forflytte seg innen samme region – for eksempel fra Bangladesh til India, eller mellom nabostater i Sahel. Du har rett i at det finnes spådommer om at klimaendringer vil resultere i masseflukt til Europa, men jeg tror ikke de er korrekte. Konsekvensene av klimaendringer vil først og fremst ramme de fattigste landene, som allerede huser cirka 85 prosent av verdens flyktninger.

CK: I hvilken grad betrakter du dagens flyktningkrise som en indikator på retningen verden generelt beveger seg i?

KK: Jeg tror det er viktig alltid å ha klart for seg at innvandring og flukt er to forskjellige ting. Innvandrere kommer stort sett frivillig for å søke arbeid. Det er på mange måter beundringsverdig at de gjør det, samtidig som jeg har forståelse for hvorfor mange mennesker uroer seg for innvandringen. Flyktninger, derimot, er mennesker som forlater hjemmene sine mot sin egen vilje, og fordi de ikke har noe annet valg. For første gang i min karriere er jeg redd for at politikere, visse medier og deler av offentligheten snur ryggen til ikke bare innvandrere, men også flyktninger. Jeg synes dette er deprimerende. Å hjelpe medmennesker i nød er et viktig prinsipp i alle de store religionene, og en kjerneverdi for menneskeheten. Gir vi opp flyktningene, gir vi også opp noe fundamentalt i oss selv. ■

TEKST ACHILLE MBEMBE

Forestillingen om en verden uten grenser

– et afrikansk perspektiv

ACHILLE MBEMBE

Kamerunsk filosof og historiker, som for øyeblikket jobber som professor ved University of the Witwatersrand i Johannesburg i Sør-Afrika. Mbembe har en doktorgrad i historie fra Sorbonne-universitetet, og har tidligere undervist ved de amerikanske universitetene Columbia, Berkeley, Yale og Harvard. Sentralt i Mbembes tenkning er spørsmål som: Hvordan kan vi bebo denne planeten på ny og dele den rettferdig? Hvordan kan vi lappe den sammen igjen til et integrert system for både mennesker og andre vesener? Og hvem skal ha rett til fritt å bevege seg rundt på jorden og krysse grenser? Blant de mest kjente bøkene hans er *On the Postcolony* (opprinnelig på fransk i 2000, engelsk utgave i 2001) og *Necropolitics* (2019). I forfjor gjestet Achille Mbembe Litteraturhuset i Oslo.

Hvem skal få reise fritt? Hvem skal få bosette seg hvor og under hvilke vilkår? Hvem skal eie jorden? spør den kamerunske filosofen Achille Mbembe i dette essayet.

På 2000-tallet har ønsket om strengere kontroll med mobilitet stått sterkere hos både borgere og deres respektive stater verden over. Overalt går tendensen mot avsperring, eller i hvert fall mot å intensivere språkbruken om territorialisering og deterritorialisering, en åpenhetens og lukkethetens dialektikk. Troen på at verden vil bli tryggere hvis bare risiko, tvetydigheter og usikkerhet kunne kontrolleres, hvis bare identiteter kunne fikseres én gang for alle, brer mer og mer om seg. Risikostyringsteknikker blir et stadig viktigere redskap for å styre mobilitet. Den biometriske grensen strekker seg inn på så mange områder, ikke bare til det sosiale livet, men også til kroppen; det vil si den kroppen

som ikke er min. Jeg vil gjerne gå inn i argumentasjonen rundt omfordelingen av jorden. Ikke bare gjennom kontroll over kropp, men gjennom kontroll av bevegelsen i seg selv og bevegelsens konsekvens: hastigheten. Det er det politisk migrasjonskontroll egentlig dreier seg om: å kontrollere kropp, men også bevegelse. Mer spesifikt vil jeg undersøke om og under hvilke forhold vi kan omkonstruere utopien om en verden uten grenser, og, i forlengelsen av det, et Afrika uten grenser. For så vidt jeg vet, er Afrika en del av verden. Og verden er en del av Afrika. Vi må se med et nytt blikk på det som åpenbart er utopisk ment: spørsmålet om en verden uten grenser. Fra første stund har «bevegelse», eller sagt litt mer presist:

Fordi den utopiske forestillingsevnen er så svekket i vår tid, har apokalyptiske fantasier, katastrofefortellinger og ukjente fremtider ridd vår tidsånd.

«grenseløshet», stått sentralt i to ulike utopiske tradisjoner. Begrepet utopi viser til et sted som ikke har grenser, med selve forestillingsevnen som utgangspunkt. Utopismens styrke ligger i dens evne til å belyse spenningen mellom grenseløshet, bevegelse og sted, en spenning som – hvis vi ser nøye etter – har preget samfunnsendringene i moderne tid. Denne spenningen lever videre i samtidens diskusjoner av bevegelsesbaserte sosiale prosesser, særlig internasjonal migrasjon, åpne grenser, transnasjonalisme og til og med kosmopolitisme. Det er i denne konteksten at forestillingen om en verden uten grenser kan være en mektig, om enn problematisk, ressurs for sosial, politisk og til og med estetisk forestillingsevne. Fordi den utopiske forestillingsevnen er så svekket i vår tid, har apokalyptiske fantasier, katastrofefortellinger og ukjente fremtider ridd vår tidsånd. Men hva slags politikk avfødes av visjoner om apokalypse og katastrofer, om ikke en politikk om atskilthet fra andre snarere enn en politikk der menneskeheten blir til som art? For vi arver en historie der normen er at noen liv alltid må ofres til fordel for andre. Vår tid er preget av en dyp redsel, blant annet for at de rasialiserte *andre* skal overta kloden. Derfor blir rasebasert vold i stadig større grad kodet inn i språket om grenser og sikkerhet. Resultatet er at dagens grenser står i fare for å bli steder der stigmatiserte og foraktede gruppers sårbarhet blir forsterket, videreført og intensivert. Disse gruppene er stort sett rasebaserte, stadig mer unnværlige og har gjennom nyliberalismens svik betalt den høyeste prisen for den mest omfattende fengselsbyggingen i menneskehetens historie. Her ses vår verdens fengselslandskaper som nettopp antitesen til bevegelse, til bevegelsesfrihet. Det finnes ingen mer dramatisk motsetning til tanken om bevegelse enn fengselet. Og fengselet er et hovedtrekk ved vår tids landskaper.

I mitt forsøk på å undersøke på nytt spørsmålet om et Afrika og en verden uten grenser, vil jeg prøve å unngå de fremherskende måtene som temaet har vært diskutert på før. Det vil si basert på Immanuel Kant og hans løfte om en grenseløs kosmopolitisme og liberal individualisme forstått som motgift mot de dypt forankrede fascistiske tendensene hos europeiske myndigheter og i europeisk byråkrati. Selv om tilnærmingene fremstår svært forskjellige, springer begge ut av tanken om den fjerde frihet.

DEN FJERDE FRIHET: BEVEGELSE

Innenfor klassisk liberal tenkning finnes det tre sentrale friheter, eller friheter til bevegelse. Prioritet nummer én er fri flyt av kapital. Siden det ikke kan finnes kapital uten varer, er den andre frihet fri flyt av varer. Frihet nummer tre gjelder tjenester, særlig de som kan levere dem. Dette er de tre sentrale frihetene. Den fjerde frihet har med fri flyt av mennesker å gjøre. Tradisjonelt har de som har vært opptatt av forestillingen om en grenseløs verden, siktet mot å fremme denne fjerde friheten. I et slikt format skulle en grenseløs verden være en verden med fri flyt av kapital, varer, tjenester og mennesker. En slik bevegelse, en slik frihet til forflytning, skulle ikke begrenses til de økonomisk rike landene eller statene, slik det er i dag. Schengen-systemet er for eksempel begrenset til sentrale europeiske land. Og hvis du har et amerikansk pass, kan du i prinsippet dra hvor du vil. Verden er din. Men slik er det ikke for alle klodens innbyggere. I utformingen jeg nevnte over, vil ikke lenger den fjerde frihet, muligheten til å forflytte seg rundt på kloden, være forbeholdt europeere og amerikanere. Den vil være en radikal rettighet som tilhører alle, i egenskap av å være menneske. Det er en rettighet som også

Vi må se med et nytt
blikk på det som
åpenbart er utopisk ment:
spørsmålet om en verden
uten grenser.

ville favne verdens fattige. Vi vender stadig tilbake til spørsmålet om jorden. Det ville ikke finnes visa, i visse varianter av den fjerde frihet ville det ikke finnes kvoter og ingen bisarre kategorier å krysse av for, fordi man ikke engang ville måtte søke om visum. Man kunne rett og slett bare sette seg på et fly, et tog, i en båt, en bil eller på en sykkel. Retten til ikke å diskrimineres ville omfatte alle. Jeg skal gi et lite eksempel: Frem til begynnelsen av 1980-årene kunne man reise fra Kamerun til Frankrike med bare et nasjonalt ID-kort. De fleste som reiste ut, kom tilbake igjen. De reiste ikke fordi de ville bosette seg der. De fleste mennesker vil bo der de «hører til». Men de vil ha muligheten til å komme og gå. Og det er det mer sannsynlig at de vil gjøre hvis ikke grensene er hermetisk stengt. Denne retten til ikke-diskriminering, og denne sirkulære og pendlende formen for migrasjon, er derfor en forutsetning for en grenseløs verden slik den forestilles innenfor den fjerde frihet.

For å belyse spørsmålet om en verden uten grenser eller stille det på en annen måte, kan vi sette to paradigmer opp mot hverandre. Vi kan undersøke den liberale tanken om en grenseløs verden gjennom begrepet om fri bevegelse og sammenligne den med den afrikanske førkoloniale forståelsen av bevegelse i rom. Ved å se disse to paradigmene satt opp mot hverandre, kan vi forhåpentligvis få de begrepsmessige ressursene vi trenger for å behandle enda grundigere det utopiske prosjektet om en verden uten grenser.

DEN LIBERALE INDIVIDUALISTISKE TRADISJONEN

Når jeg skriver liberal klassisk tenkning, er dette selvfølgelig ekstremt komplisert, det forstår vi. Jeg beskriver en arketype, som i seg selv krever en grundig dekonstruksjon. Og her lener jeg meg særlig på den nylig publiserte boken *Movement and the Ordering of Freedom* av Hagar Kotef, en israelsk professor i statsvitenskap og sammenlignende politikk ved School of Oriental and African Studies i London. Det er ikke så vanskelig å forestille seg hvorfor en israeler skulle være interessert i dette. Det Kotef viser i boken, er hvordan liberal politisk tenkning alltid har strevd med

en indre motsetning når det gjelder forestillingen om en verden uten grenser. Hun hevder at denne motsigelsen stammer fra oppfatningen av bevegelse, og viser at to dominerende former for bevegelse stadig kommer i konflikt med hverandre og tidvis utelukker hverandre innenfor klassisk liberal tenkning. Her ses bevegelse både som en manifestasjon av frihet og som en forstyrrelse, en trussel mot orden. En av statens oppgaver er derfor å utforme en oppfatning av orden, stabilitet og sikkerhet som er forenlig med dens begreper om frihet og bevegelse. Her ligger motsetningen. Kotef hevder at den klassiske liberale staten er fiendtlig innstilt til folk som flytter hvileløst rundt. Slike mennesker oppfattes som uassimilerbare andre. De kan ikke assimileres. De er i konstant bevegelse. Dette lyder som etterdønninger fra kolonitiden. Den største utfordringen for kolonistatene på det afrikanske kontinentet fra 1800-tallet og fremover, var å sørge for at folk holdt seg på samme sted. Det var det vanskelig å få til. De var konstant i bevegelse. De «lot seg ikke binde».

Statens oppgave blir dermed å finne ut hvordan de kan bindes. Suverenitet betyr ingenting med mindre de bindes. Suverenitet betyr at du kan eie et folk, du kan eie et territorium, du kan trekke opp grenser, og dermed kan du utøve monopol over territorier, over mennesker, legitim maktbruk og – noe som er viktig fordi alt annet avhenger av det – skattemonopol. Man kan ikke skattlegge mennesker som ikke har en adresse. Staten ser slike mennesker som fiender: frihetens fiender, fordi de ikke utøver sin frihet med måte, og

Den frie flyten av mennesker skulle ikke begrenses til de økonomisk rike landene eller statene, slik det er i dag.

fiender av sikkerhet og orden. Man kan ikke bygge orden på et ustabil grunnlag.

Den samme staten er for selvregulert bevegelse. Hvorfor? Fordi frihet her forstås som å dreie seg om moderasjon, om selvregulering. Det dreier seg ikke om overskridelser – overdreven bevegelse skaper umiddelbart sikkerhetsproblemer. Som Kotef påpeker, må bevegelsen derfor ikke bare begrenses gjennom en rekke disiplinærtiltak, den må også gjøres forenlig med frihet og til en viss grad selvbeherskelse, men alle mennesker antas ikke å ha evnen til å begrense eller regulere seg selv. Noen bevegelser ble derfor definert som frihet, andre ble vurdert som upassende og oppfattet som en trussel. Det er denne dobbelheten den klassiske liberale tenkningen rommer. Det er spøkelset som hjem søker klassiske liberale stater, fra den gangen og til i dag – et spøkelse vi ikke har klart å kvitte oss med. De klassiske liberale statene har forsøkt å løse denne motsetningen gjennom styrt mobilitet, et tema som er tilbake på agendaen i både Europa og Sør-Afrika i dag. I Sør-Afrika har jeg samarbeidet med innenriksdepartementet om å omjustere migrasjonen mellom afrikanske land. Nøkkelbegrepet er «styrt mobilitet». Innenfor rammen av styrt mobilitet blir visse grupper av befolkningen stadig sett som en trussel, ikke bare mot seg selv og sin egen sikkerhet, men også mot andres

sikkerhet. Det antas at denne trusselen kan reduseres hvis folkegruppens bevegelser begrenses, og de tilpasser seg og underlegges en eller annen slags reform.

DEN AFRIKANSKE MODELLEN

I den klassiske liberale modellen skulle sikkerhet og frihet bli definert som en rett til å stenge ute. Ifølge denne modellen går orden ut på å sikre ulike eiendomsforhold. Her går håndhevelse av nasjonens grenser hånd i hånd med håndhevelse av rasemessige grenser. En definisjon av rasemessige grenser innenfor denne modellen krever også en klar definisjon av kroppens grenser – kroppens sentrale stilling i vurderingen av både frihet og sikkerhet. La meg først si at det førkoloniale Afrika kanskje ikke var en grenseløs verden, i hvert fall ikke innenfor vår gjeldende definisjon av grenser, men et sted der grensene alltid var porøse og gjennomtregelige. Formålet med en grense er faktisk at den skal krysses. Det er det grenser er til for. Det finnes ingen tenkelig grense som bryter med dette prinsippet, gjennomtregelighetens lov. Sirkulasjon har vært grunnleggende for den tradisjonelle handelen over lange avstander. Den har også vært grunnleggende for utviklingen av kulturelle uttrykk, politiske uttrykk samt økonomiske, sosiale og religiøse uttrykk. Den viktigste drivkraften til omskaping og endring var mobilitet. Det var ikke klassekamp slik vi forstår det. Mobilitet var drivkraften til alle slags sosiale eller økonomiske eller politiske endringer. Det var også det styrende prinsippet bak regulering og organisering av rom og territorier. Det opprinnelige prinsippet for fysisk organisering

var altså kontinuerlig bevegelse. Og det er fremdeles en del av nåtidens kultur. Å stanse er forbundet med risiko. Du må alltid være i bevegelse. I stadig større grad, særlig under kriser, er det å holde seg i konstant bevegelse selve vilkåret for overlevelse. Hvis du ikke er i bevegelse, har du mindre sjanse for å klare deg. Suvereniteten ble ikke utelukkende uttrykt gjennom kontroll av et territorium som var fysisk markert med grenser. Men hvordan var det da? Hvis du ikke har kontroll over et territorium, hvordan kan du da utøve suverenitet? Hvordan kan du utvinne noe, siden makt blant annet, om ikke primært, uttrykkes gjennom en eller annen form for utvinning.

Alt ble uttrykt gjennom nettverk. Nettverk, veier og korsveier har hatt en enorm betydning i afrikansk litteratur. Les bare Soyinka, les Achebe, les Tutuola: korsveier, flyt av mennesker og flyt av natur, er utenkelige for oss mennesker uten det vi kaller natur i skapelsesberetningene deres. Selv om antropocen-epoken oppfattes som en nyhet i noen deler av vår verden i dag, har vi alltid levd i den. Den er ikke ny. For man kan ikke tenke på mennesker uten å tenke på ikke-mennesker. Tutuola beskriver en verden der mennesker og ikke-mennesker samhandler, handler sammen med andre. Jeg skal ikke overdrive, for faste geografiske rom, som byer og landsbyer, fantes. Folk og gjenstander kunne samles på ett bestemt sted. Fra slike steder kunne det til og med oppstå bevegelse, og det fantes forbindelser mellom steder, som veier og fluktruter, men stedene ble ikke beskrevet med punkter eller linjer. Det viktige var fordelingen av bevegelse mellom steder. Bevegelse var drivkraften bak skapelsen av rom og bevegelse i seg selv ifølge noen av disse skapelsesberetningene. Her tenker jeg på dogon-folkets skapelsesberetning,

som antropologen Marcel Griaule studerte inngående, eller andre skapelsesberetninger fra Ekvatorial-Afrika, som antropologer og historikere som Jan Vansina, John M. Janzen og andre har undersøkt. Bevegelse har ikke nødvendigvis vært det samme som fortrenkning. Det viktigste var i hvilken grad strømmer krysset og påvirket hverandre, og hva som kunne oppstå når intensiteten ble forsterket. Særlig blant dogon-folket kunne bevegelse føre til avstikkere, omstillinger og krysnings. Dette var viktigere enn punktene, linjene og overflatene som vi vet er de viktigste referansene i vestlig geometri. Dette er en annen form for geometri, som gir opphav til begreper om grenser, makt, relasjoner og atskillelse. Hvis vi vil ta i bruk alternative ressurser, benytte et annet vokabular for å forestille oss en verden uten grenser, finnes det et forråd her. Det er ikke den eneste. Men det gir oss tilgang til hele verdens forråd, ikke bare det vestlige, som faktisk ikke hjelper oss med å utvikle forestillingen om en verden uten grenser. Det vestlige forrådet forutsetter en utkrystallisering av forestillingen om en grense.

I dette formatet har velstand og makt, eller la oss si rikdom i mennesker, alltid trumfet rikdom i ting. Det finnes to former for rikdom. Du kan være rik med tanke på din evne til å samle klienter, familiemedlemmer og så videre rundt deg. Eller du kan være rik fordi du har samlet deg en stor mengde gjenstander. Her ser du kvantitetenes og kvalitetsens dialektikk. Hvordan får man tilhørighet? Hvilken vei bringer deg inn? Det fantes flere former for tilhørighet, ikke bare rigide klassifiseringer der du enten er innbygger eller utlending. Mellom disse to fantes et helt repertoar av alternative former for tilhørighet – alliansebygging gjennom handel, ekteskap eller religion, inkorporering av nye handelsformer,

Fordi den utopiske forestillingsevnen er så svekket i vår tid, har apokalyptiske fantasier, katastrofefortellinger og ukjente fremtider ridd vår tidsånd.

flyktninger, asylsøkere i eksisterende samfunnsstrukturer – det var normen. Man dominerte ved å integrere fremmede. Alle slags fremmede. Og personstatus – ikke nasjonalitet – omfattet ikke bare de levende, men også de døde, de ufødte, mennesker og ikke-mennesker. Det var utenkelig med et samfunn uten noen form for grunnleggende gjeld. Det finnes to hovedformer for gjeld. Den ene er eksproprierende. Noen av oss står i gjeld til banker. Men i disse konstellasjonene finnes det en annen form for gjeld, en som danner selve grunnlaget for relasjonen. Det er en form for gjeld som ikke bare omfatter de levende, nået, men også de som kom før og de som kommer etter oss, som vi har forpliktelser overfor – kjeden av vesener som ikke bare omfatter mennesker, men dyr og det vi kaller natur.

RETTE TIL ET BOSTED

La meg avslutningsvis fremsette en tanke jeg har hentet fra Ghanas grunnlov. Den inneholder et begrep jeg ikke har funnet noe annet sted, nemlig retten til bosted som en grunnleggende rettighet på listen over tradisjonelle menneskerettigheter. Jeg oppfatter denne rettigheten som en hjørnestein i alle nye forestillinger om et Afrika uten grenser. På et dypt historisk nivå har kampen for frihet og retten til selvbestemmelse i Afrika og diasporaen alltid vært flettet sammen med håpet om å få forflytte seg uten hindringer. Enten det var under slaveri eller koloniherrdømme har tapet av suverenitet automatisk ført til tap av vår rett til å bevege oss fritt. Det er grunnen til at drømmen om en fri, forløst og mektig afrikansk nasjon har vært uløselig knyttet til gjenopprettingen av retten til å komme og gå uhindret over hele vårt enorme kontinent. Vår moderne historie har i stor grad handlet om konstant tvangsflytting og innesperring, tvungen migrasjon og tvangsarbeid. Tenk på plantasjesystemene i Nord- og Sør-Amerika og Karibia. Tenk på Black Codes – lovgivning som begrenset svartes fysiske og økonomiske frihet, Pig Laws – lover som straffet svarte mye hardere enn hvite for samme kriminelle handling, eller løsgjengerloven etter at gjenoppbyggingen av USA etter 1887 mislyktes. Tenk på

lenkegjengene, som jobbet med veibygging, grøftegravning, rivning og skogrydding. Tenk på Code de l'indigénat – fransk-algerisk lov som gjorde algerierne til annenrangs borgere, tenk på bantustanene og arbeiderreservatene i Sør-Afrika og fengselsindustrien i dagens USA. I hvert tilfelle har det å være afrikaner og det å være svart betydd å bli innsperret i det ene eller andre av de mange rommene som moderniteten har skapt.

Vi arver en historie der normen er at noen liv alltid må ofres til fordel for andre.

Kappløpet om Afrika på 1800-tallet og innrissingen av grenser langs koloniale skillelinjer gjorde kontinentet om til et massivt fengsel og hver av oss om til en potensiell ulovlig migrant, ute av stand til å bevege seg bortsett fra under stadig mer elendige forhold. Innesperring ble faktisk forutsetningen for å utnytte vår arbeidskraft, og det er grunnen til at kampene for frigjøring og mot rasisme var så sammenflettet med kampene for retten til å bevege seg fritt. Hvis vi vil fullføre avkoloniseringen, må vi rive ned de koloniale grensene på kontinentet vårt og gjøre Afrika til et stort rom med mulighet for sirkulasjon for egne innbyggere, for afrikanske etterkommere og for alle som vil knytte sin skjebne til det. ■

Teksten sto opprinnelig på trykk i det sørafrikanske tidsskriftet Chimurenga og er oversatt fra engelsk av Inger Sverreson Holmes.

På grensen

FOTO INGRID SUNDE KOSLUNG
TEKST TORKILD LANGGÅRD JEMTERUD

ON BORDERS

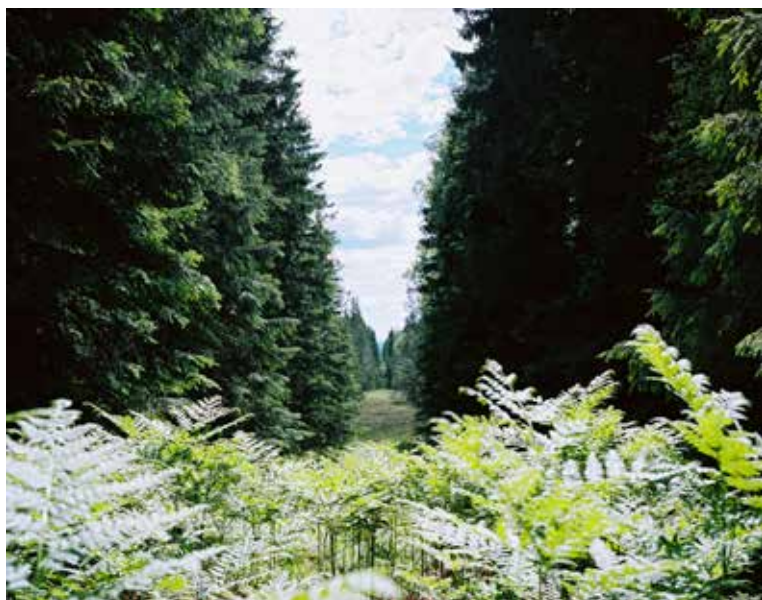
I 2013 og 2014 reiste Ingrid Sunde Koslung langs grenselinja mellom Norge og Sverige, og utforsket denne med fotografier, tegninger og tekst. Resultatet, *On Borders (Norden)*, ble vist på utstillingen *We Hate in Order to Survive* på Inter Arts Center i Malmö i 2014. Vi trykker et utvalg grensebilder fra verket.

Som et åpent sår i skogen går det en grense-
gate mellom Norge og Sverige. Mil etter mil
strekker den seg fra skogene i Indre Østfold
hele veien opp til Finnmark. Gjennom tett
granskau, myrer, fjellbjørk og lyng. Det er ikke
noe gjerde der, ingen militærkledd vakter og
stort sett ingen andre mennesker heller. Lange
strekninger får bare besøk av maskiner, som
en gang imellom kommer for å holde såret
åpent. For å konkretisere den menneskelige
ideen om en landegrense. Men dyrene som
vandrer fram og tilbake, vet ikke hva dette
såret i skogen betyr. Trærne og blomstene som
bestøver hverandre fra hver sin side, kjenner
ikke grensen.

Fra førskolealder blir vi opplært til å se verden
slik, oppdelt og innesperret. På veggene og
i bøkene er det kart der alle land har ulike
farger, og grensene er markert med en tykk
brun strek. Det er som om grensene er en
ontologisk egenskap ved kloden selv. Og
kanskje er det riktig. Med grensegjerder og
grensegater har de brune strekene på kartet
gått fra idé til fysisk eksistens.

Teksten er hentet fra boka *In the grid* som nylig ble
utgitt i forbindelse med Koslungs kommende minne-
utstilling på Podium i Oslo 2021.

N 68°25.885' E 18°06.359' 535 moh.

N 68°28.947' E 22°06.785' 355 moh.

N 61°02.974' E 12°26.393' 340 moh.

N 66°51.148' E 23°58.119' 80 moh.

N 62°38.508' E 12°04.433' 842 moh.

*Sporene skjæres inn i
bakken, som i hodene, så
forsiktig og smygende her*

FOTO PRIVAT

INGRID SUNDE KOSLUNG

Billedkunstner fra Akkerhaugen, utdannet ved Konsthögskolan i Malmö.

Vi lever i en verden med fysiske grenser, politiske systemer, biologiske rammer, ideologier, normer, gruppetilhørighet og arkitektur som begrenser vår bevegelse. Kan et menneske allikevel være grunnleggende fritt? Dette er blant spørsmålene Koslung undersøkte i sitt kunstnerskap, som rommet et spenn fra hard politisk aktivisme til vare meditasjoner i blekk og papir.

Ingrid Sunde Koslung døde i fjor.

TORKILD LANGGÅRD JEMTERUD

Radiojournalist og programleder i *Abels Tårn*, Ekko i NRK. Koslungs samboer og medreisende.

KRITIKK

MARCUS PAUS

Om klassisk musikk som nekrofil

MARTIN SVEDMAN

Om dramatikkens død som litterær sjanger

JULIE RONGVED AMUNDSEN

Om romanens inntogsmarsj på norske teaterscener

Tilbake til fremtiden. Ruinromantikk eller tradisjonsfornyelse?

FOTO DAGFINN HOBJÆK

MARCUS PAUS

Komponist. Paus har blant annet skrevet kammermusikk, kormusikk, filmmusikk, operaer, orkesterverker og et rekviem. I år er han nominert til den nordiske filmmusikkprisen Harpa og til «Årets gjennombrudd» i Movie Music UK Awards, og til Musikkforleggerprisen («Årets opphaver» = årets komponist).

Hvis vi mener alvor med musikken som skrives i forlengelse av den klassiske tradisjonen, må den gis bedre vilkår.

Vi har akkurat lagt bak oss Beethovens 250-årsjubileum, feiret som best det lot seg gjøre – omstendighetene til tross – og på bekostning av alt annet når man må vike for titaner. Det skulle bare mangle. Det er tross alt Beethoven det handler om. Likevel: Hadde Beethovens egen tid og umiddelbare ettertid forvaltet ham slik vår tid forvalter oss, er det slett ikke sikkert at vi ville visst hvem han var.

Selvfølgerlig var Beethoven en glimrende komponist. Men han var også velsignet med en samtid som ga plass til ham. Musikkulturen på slutten av 1700- og starten av 1800-tallet var nesten utelukkende en samtidsmusikkultur. Beethoven hadde rett og slett

privilegiet av å virke i en tid da det nyskapte var musikkens hovedanliggende, og institusjonene som forvaltet denne kulturen, var ennå unge nok til ikke primært å fungere som museer. Vår egen tid er derimot fylt fra gulv til tak av relikvier og gjenferd, og trengselen fra fortiden har forvist samtidsmusikken til en reservattilværelse helt i periferien av det kulturelt relevante.

Klassisk kultur bygger på ideen om tradisjon og bevaring, men også tradisjonsfornyelse og utvikling. Bevaringsaspektet er tett forbundet med skrift- og nedtegnelseskultur. Klassisk musikk er i så måte historien om vestlig musikalsk skrifttradisjon fra 500-tallet til i dag. Til å være et begrep som favner mer enn 1500 års musikkutvikling, er «klassisk musikk» påfallende nytt, og dukket første gang opp for cirka 200 år siden som beskrivelse av en tenkt gullalder fra Bach til nettopp Beethoven.

Samtidsmusikk som begrep er av enda nyere dato, og knytter seg til uttrykket «Neue Musik», første gang brukt i 1919 for å referere til tidligmodernistiske strømninger fra tiden rundt 1910. Disse strømningene hadde til felles at de utvidet eller brøt med det som hadde vært regjerende tonal, harmonisk og rytmisk kutyme i grovt sett 250 år, fra barokken og wienerklassisismen via romantikken frem til og med impresjonismen, eller fra Vivaldi til Mahler og Debussy, sånn omtrent. 250 år preget av enorm utvikling av så vel komposisjonsteknikk og -estetikk som fremveksten av nye formspråk, selve symfoniorkesteret og videreutviklingen av dets instrumenter, og ikke minst helt nye samfunnsmessige forutsetninger og rammer for musikkulturen. Like fullt var denne perioden forent i det som på engelsk omtales som *The Common Practice Period*, altså at musikk som språk var *ett*, basert på en felles grunnleggende musikkforståelse. Den samme forståelsen utgjør fortsatt fundamentet for det vi kaller *klassisk musikk*. Selv om de levendes musikk på alle måter satte agendaen, økte de dødes tilstedeværelse på konsertprogrammene utover 1800-tallet. På sett og vis begynner fetisjeringen av fortiden med Beethoven, eller snarere fra øyeblikket komponisten Beethoven dør, og ideen «Beethoven» blir født.

Med ideen «Beethoven» mener jeg det som også i vår egen tid er en blanding av mindre-verdighetskompleks og nekrofil. Fordums storhet utfordret. Vår egen tid som museum med 1800-tallet på permanent utstilling.

DE LANGE LINJENE

Gjennom det 20. århundret etableres «samtidsmusikk» som noe adskilt fra «klassisk musikk», selv om førstnevnte altså representerer den klassiske tradisjonens levende forlengelse. Det vanligste er å trekke en linje fra «Allmennpraksisperioden» til vår egen tid. Man leser musikkhistorien nærmest som en frigjøringsprosess, med det tonale språkets kollaps som endelig mål. I et slikt bilde går veien fra Beethoven (eller «Beethoven») via Wagner til Schönberg, som liksom tvinges til å systematisere sitt tolv-tonespråk i en redningsaksjon fra senromantikens kromatiske kaos. Rasjonaliteten triumferer over følelsene. Etter siste verdenskrig inntar en slik tenkemåte academia og videreføres av

Boulez, Stockhausen og Darmstadt-skolen, men forgrener seg også i nye eksperimentelle retninger, som etter hvert utgjør egne skoler og tradisjoner.

Samtidig løper det andre linjer gjennom historien som er like sanne og like tradisjonsbærende og/eller -fornyende. Én av disse er den klassisk-romantiske tradisjonens eksiltillværelse i Hollywood, og linjen fra Wagner og Strauss via Erich Korngold til John Williams og andre filmkomponister. Linjen fra Glazunov til Sjostakovitsj til Sjtsjedrin er en annen. Felles for mange slike alternative linjer er at de ofte beholder mer av sin klassiske arv, eller forvalter den i et språk som står tydeligere i relasjon til fortiden. Vår egen tid kjennetegnes først og fremst av et fravær av paradigmer og samlende narrativer. Likevel er det den modernistisk-avantgardistiske linjen som i størst grad er blitt forbundet med «samtidsmusikk» som begrep. Konnotasjonen er gjerne noe uforståelig, komplekst og eksperimentelt.

Hadde Beethovens
egen tid og
umiddelbare ettertid
forvaltet ham slik
vår tid forvalter oss,
er det slettes ikke
sikkert at vi ville visst
hvem han var.

Om ny musikk virkelig kun var eksperimentell, kunne dens beskjedne tilstedeværelse på konsertprogrammene kanskje til dels forsvares; eksperimentenes domene er laboratoriet, og det finnes mer egnede arenaer enn abonnementskonserter i Oslofilharmonien. I virkeligheten har dette bildet fått feste seg først og fremst fordi utvalget av nyskreven musikk som er blitt presentert, er altfor forsvinnende lite til

noensinne å kunne speile bredden av den klassiske musikkulturen. Dette marginale utgangspunktet har også resultert i at samtidsmiljøet tidvis har vært med på å utdefinere seg selv i kampen om fotfeste og hegemoni.

Hvordan står det så til med samtidsmusikken to tiår inn i det 21. århundret? Og hva er egentlig samtidsmusikk i dag, bortenfor konnotasjoner, reservater og fraksjoner? En fornuftig definisjon av samtidsmusikk kunne være all musikk skapt i dag. «Klassisk samtidsmusikk» (Contemporary Classical Music) benyttes noen ganger for å tydeliggjøre relasjonen til en klassisk tradisjon. Dette peker igjen på musikk som skriftkultur, med alt hva det innebærer av måter å tenke og organisere musikk på. Den mest gangbare definisjonen av begrepet innad i samtidsmusikkfeltet er etter min mening en tilnærming til musikk som gjerne er utforskende eller problematiserende, hvilket utydeliggjør forbindelsen til klassisk tradisjon noe, samtidig som den åpner feltet for flere aktører med bakgrunn fra annet enn klassisk (samtds-)musikk. Uansett er den eksperimentelle delen av samtidsmusikken kun en del av et større felt, og er heller ikke alene om å representere forlengelsen av en klassisk tradisjon, dersom vi ser denne også som en håndverkstradisjon.

Blant de best besøkte og mest lønnsomme orkesterkonsertene i dag, er konserter viet film- og spillmusikk. Publikum ved slike konserter er bare delvis overlappende med abonnementskonsertgjengerne. Samtidig treffer disse konsertene også mennesker som ikke vanligvis føler seg kallet av Brahms, Mahler og Beethoven, men som kanskje opplever at terskelen inn til både det klassiske repertoaret og annen samtidsmusikk blir lavere neste gang.

Tradisjonen for å anse filmmusikk som annenrangs er eldre enn filmmusikk i seg selv, og stammer fra forestillingen om «programmusikk» (musikk som narrativ, med en utenommusikalsk ramme) som mindre høyverdig en «absolutt musikk» (musikk som abstraksjon, uten andre referansepunkter enn seg selv), hvilket sett med vår tids øyne fortøner seg som et luksusproblem, og som et rørende symptom på en kultur som tross alt brydde seg.

Samtidig er noe av den absolutt mest kulturelt relevante orkestermusikken i nyere tid nettopp skrevet for film. Det finnes neppe en komponist under 50 i dag som ikke har fått sin opplevelse av orkesteret som klanguttrykk i hvert fall delvis formet av filmmusikk. I filmmusikken har et romantisk tonespråk fått utvikle seg side om side med andre impulser, inkludert modernismens arsenal av nye klanger og teknikker, og ikke minst forsterket av musikkteknologisk utvikling. Og med YouTube-generasjonen er denne «multi»-estetikken i ferd med å utvikle seg til det nærmeste vi har hatt et slags «*common practice*»-språk på over 100 år.

Det finnes også felt der samtidsmusikk hele tiden har vært rådende, som for eksempel kor- og brassbandbevegelsen. Disse er levende bevis på at en klassisk musikkultur ikke bare overlever, men også kan vokse og trives, selv om den primært tuftes på det nyskrevne. Det er aldri blitt skapt verken mer eller mer forskjelligartet enn nå. Om det noensinne skulle finnes en tid der gamle myter om den nye musikkens utilgjengelighet kunne avlives, så er det denne.

Om ny musikk
virkelig kun var
eksperimentell,
kunne dens beskjedne
tilstedeværelse på
konsertprogrammene
kanskje til dels
forsvares.

DE BEGRENSENDE RAMMENE

Og likevel insisteres det på «Beethoven», og vår egen tid er til stede høyst som fotnoter til fortiden. Det er selvfølgelig mange grunner til det. Våre klassiske institusjoner skal tross alt *også* fungere som museer, der klassisk musikkarv ikke bare holdes frem som viktig, men hvor fortolkningstradisjoner skal fortsette

å utvikle seg, samtidig som orkesterkultur og karrierer skal bygges. Orkesteret selv er et barn av den tiden kjernerepertoaret oppsto i, og dets musikere er utdannet til å leve opp til dette repertoaret. Og i rettferdighetens navn: Det er også et repertoar i vekst. Men tilfanget er så altfor lite, og tilstedeværelsen av ny musikk så altfor sporadisk. Det skyldes neppe vond vilje. Jeg tillater meg å ta for gitt at både ledelse og musikere ved de nevnte institusjonene ønsker å omfavne og prioritere samtidsmusikk. Men rammene gjør det vanskelig.

For det første preges konsertrepertoaret av hva omreisende dirigenter og solister til enhver tid bringer med seg i kofferten, altså er situasjonen i foruroligende grad prisdrevet de store internasjonale agenturene. Selvfølgelig finnes det dirigenter og solister som fremmer «sine» komponister, men det karrieremessige presset, ytre som indre, for nok en iterasjon av noe fra standardrepertoaret, er som regel større.

Et annet problem er selve kulturen rundt bestilling, innstudering og forvaltning av nytt repertoar. Et nytt verk har ulempen av at det

ikke finnes noen interpretasjonsmodell for det, ingen erfaring eller forventning å støtte seg til. Verket ankommer som en fremmed. Det settes opp som del av et repertoar som har fått modne over tid, og som utøvere og publikum har kultivert et forhold til. Det er alltid begrenset med prøvetid, og tendensen er at kjent stoff prioriteres, kanskje fordi fallhøyden oppleves større ved dette enn ved ny, hittil uhørt musikk. Det er et sørgelig faktum at nye verker, og særlig orkesterverker, ofte lider «urfremførelsesdøden», hvilket vil si at de fremføres én eller kanskje to ganger, og så er det over. Kun unntaksvis løftes de frem igjen. Det hender selvfølgelig at nye verk er dårlige, men det er langt vanligere at en slik første-fremførelse knapt er mer enn en ikke tilstrekkelig innstudert gjennomspilling. Eller i verste fall en uintendert henrettelse.

Igjen: Hadde Beethovens tid forholdt seg like uansvarlig, ville vi ikke hatt noen klassisk musikktradisjon i dag. Nye verker må spilles igjen og igjen; vi får ikke bygget nytt repertoar på noen annen måte.

jazznytt

4 UTGAVER PR. ÅR
- les om alt av jazz, overalt

Les vår ukentlig blogg
Now's the Time - vinner
TONOs formidlerpris 2020

Jazznytt: Digitalt 380,- / Fysisk 500,- / Fysisk + digitalt 650,- jazznytt.no/abonnement
Med digital-abonnement* kan du utforske over 250 utgaver av Norges eneste jazzblad.

* Med søkbart arkiv

EXACT EDITIONS

Nye verker, og særlig orkesterverker, lider ofte «urfremførelsesdøden», hvilket vil si at de fremføres én eller kanskje to ganger, og så er det over.

SÅ HVA KAN GJØRES?

De fleste norske bestillingsverk finansieres via offentlige midler fra Norsk Kulturråd og Det norske komponistfond. Det gjelder også verker skrevet til for eksempel Oslofilharmonien eller Bergen Filharmoniske Orkester. Kanskje ville det styrket både ansvarsfølelse og eierskap dersom det var sterkere presedens for at slike institusjoner i større grad bestilte stoff med egne midler, også utenom disse ordningene? Klassisk musikk er en nisje, og dens posisjon er sårbar i en postkulturell medial virkelighet, noe den senere tidens debatt om klassisk musikkresepsjon i NRK tydeliggjør. Og kanskje kan det virke bortskjemt å sitte som komponist på samtidsmusikkgrenen og hugge mot en allerede truet stamme. Men likevel: Dersom vi vil at vår klassiske musikktradisjon skal være noe mer enn falmet romantikk, så må vi tillate oss å kreve mer plass.

Det er viktig å huske hvor vi kom fra og hva vi springer ut av, men den viktigste formen for tradisjonsforvaltning er faktisk å hegne om her og nå. I en sunn musikkultur utgjør ny musikk brorparten av ethvert program, slik den også gjorde den gang dagens kjernerepertoar ble skapt. Vi kommer ikke til å klare å fremelske en ny, levedyktig musikkultur uten at institusjonene som skal forvalte den, viser større tillit til dagens komponister. Sammenligner vi oss med samtidsliteraturen, blir bildet like klart som det er grotesk: Kunne vi sett for oss en kultur der vi primært leser Bjørnson, og der Knausgård kun unntaksvis slipper til, avspist med å få bidra med et nytt forord til denne sesongens utgave av «Synnøve Solbakken»?

Hvis vi virkelig mener at vår klassiske musikkultur egentlig er over, ja, så holder det kanskje med museer og vakre gravmonumenter. Ønsker vi derimot å ta vår kultur og fremtid på alvor, ville det ikke bare vært drømmeløst, men en ren fallitterklæring ikke å se for seg nye institusjoner som bedre kan forvalte vår kultur av i dag, dersom de bestående ikke lar seg endre. Jeg mener oppriktig at vi trenger teatre, orkestre, operahus og lignende som primært vier seg til nytt repertoar, og som først og fremst ser seg selv som noen som skal generere og ivareta det nyskapte. Dette burde ikke være for mye forlangt.

Skulle jeg driste meg til et forslag, så måtte det ha vært at vi etablerte et orkester som deler av tiden kunne fungere som en utøverpool rettet mot markeder som i stor grad styres av utenlandske tilbud (for eksempel film- og fjernsynsproduksjoner), fordi den hjemlige kapasiteten ikke er tilstrekkelig. Resten av tiden kunne vært viet samtidsmusikk i hele sin bredde, med fokus også på alt den forsømte musikken som har støvet ned fra fødselen av, slik at vi kan begynne å bygge opp et nytt repertoar på ordentlig. Et krav må være at det i tillegg tas ansvar for våre dirigenter, solister og andre dyrt utdannede arbeidsledige.

Nekrokratiet kan utfordres. De døde kan vike noe av plassen for de levende. Jeg er sikker på at Beethoven ville vært enig. ■

Er dramatikken i ferd med å dø ut som litterær sjanger?

Og er det noen som bryr seg?

FOTO ANNA-JULIA GRANBERG

MARTIN SVEDMAN

Poet og siviløkonom. Han debuterte i 2019 med diktsamlingen *Når jeg drikker*. I 2020 mottok han Saabye-stipendiet for sin poesi.

Nyskrevne dramatiske tekster tar liten plass i den litterære offentligheten. Dette til tross for at scenekunstheltet mottar flere hundre millioner i bevilgninger per år, og at behovet for ny, norsk samtidsdramatikk til stadighet blir snakket opp av kulturpolitikere og andre debattanter. En rekke initiativer er de siste årene blitt gjennomført for å stimulere til at det skrives mer dramatikk. Likevel kan samtidsdramatikerne som jevnlig utgir skuespill og scenetekster på norske forlag, telles på fingrene. Ordningene som finnes har de siste årene fristet romanforfattere og poeter til å prøve seg på enkeltverk innenfor dramatikksjangeren, men hvem i Norge i dag er det som virkelig satser på å bygge et litterært

forfatterskap gjennom å skrive dramatikk? Hvorfor lever samtidsdramatikken et såpass stille liv som litteratur?

Norske forlag bruker forsvinnende lite av sine ressurser på dramatiske tekster. Kun to prosent av bøkene som er blitt meldt inn til innkjøpsordningen for skjønnlitteratur de siste fem årene, har vært samtidsdramatikk, selv om dramatikk er ganske bredt definert som sjangerbetegnelse.¹ Av disse oppmeldte utgivelsene er over halvparten tv- eller filmmanus, antologier, oversettelser, tekster for ungdom eller omskrivninger av eksisterende litteratur. Den norske forfatteren som har fått klart flest dramatikkbøker kjøpt inn av Kulturrådet siden 2015, er Julie Andem, siden hver av

sesongene av tv-serien hennes *Skam* er blitt gitt ut i bokform. Bortsett fra Andem har bare Arne Lygre, Jon Fosse, Eivind Riise Hauge, Maria Tryti Vennerød, Lene Therese Teigen, Janne Camilla Lyster og Fredrik Brattberg hatt mer enn ett dramatisk verk påmeldt den skjønnlitterære innkjøpsordningen siden 2015. Hvert år utgis det bare litt i overkant av fem samtidsdramatiske tekster på norske forlag dersom man ser bort fra filmmanus og skuespill som ikke er nyskrevne eller rettet mot ungdom. Oktober Forlag meldte sist opp dramatikkk til innkjøpsordningen i 2015 (Tore Renberg og Frode Grytten), mens Gyldendal bare har meldt opp én bok på fem år, et hørespill skrevet av Heidi Linde. Hvis en slik utgivelsesrate fortsetter, finnes det snart flere skuespillere som debuterer med romaner og novellesamlinger på norske forlag enn samtidsdramatikere som får bøkene sine utgitt.

Kun i ekstraordinære tilfeller mottar bøker som gis ut som dramatikkk, oppmerksomhet fra litteraturkritikere. Utgivelsene til erfarne scenedramatikere som Arne Lygre og Maria Tryti Vennerød blir som regel ikke anmeldt av litteraturkritikere som selvstendige verk. Det nyskrevne verket som har fått flest anmeldelser av litteraturkritikere de siste fem årene er Olaug Nilssens satiriske *Ikkje tenk på det* (2019), som ble anmeldt i VG, Dagbladet, NRK og Klassekampen.² *Koreografisk poesi* av Janne Camilla Lyster fikk også flere anmeldelser, blant annet i Morgenbladet og NRK.³ Det disse tekstene har til felles, er at de – til tross for at de ble meldt opp som dramatikkk til innkjøpsordningen – ble lansert som noe annet enn rene skuespill eller teaterstykker. *Ikkje tenk på det* er ment for å leses snarere enn å settes opp, mens *Koreografisk poesi* betegnes av forlaget som poetiske tekster, men også som dansepartitur og del av en doktorgrad. For at en dramatisk tekst skal bli anmeldt som litteratur i Norge i dag, bør teksten altså være noe mer enn bare et teaterstykke, eller den bør være skrevet av en forfatter som allerede er kjent for å skrive andre typer litteratur.

Hvis man ser på listen over bøkene som er meldt opp siden 2015, finner man ingen forfattere som har debutert med et

Hvem i Norge i dag er det som virkelig satser på å bygge et litterært forfatterskap gjennom å skrive dramatikkk?

FOTO: TINE POPPE, ASCHEHOUG

Stor i utlandet, men lite lest dramatikker i Norge #1:
Arne Lygre.

teaterstykke. Det som gis ut som norsk samtidsdramatikkk, er gjerne skrevet av etablerte forfattere som arbeider innenfor flere sjangere. I Norge er det i dag kun Fredrik Brattberg som utelukkende blir utgitt med et rent dramatisk forfatterskap. Mye skal til før et norsk forlag fatter nok interesse for å gi ut en bok innenfor samtidsdramatikksjangeren, og veien til utgivelse går gjerne gjennom utlandet, ved at et utenlandsk teateragentur eller teaterforlag på et tidlig stadium fatter interesse for en norsk samtidsdramatiker og får stykkene deres satt opp i Frankrike eller Belgia. Forlaget som faktisk har flest norske samtidsdramatikere på listene sine, er verken Aschehoug eller Cappelen Damm, men franske L'Arche.⁴ Og fem av de syv forfatterne som jevnlig gir ut samtidsdramatikkk i Norge,

er representert av teateragenter i utlandet heller enn av norske.⁵ «Hvis jeg ikke hadde blitt spilt i utlandet og bare gått rundt her hjemme og skrevet stykker som jeg sendte til teatrene uten å bli antatt, da hadde jeg ikke holdt ut som dramatiker», forteller Fredrik Brattberg.⁶ Suksess i Frankrike eller Tyskland er omtrent en forutsetning for å få et manus antatt her på berget, og norske dramatikers fremgang kan sjelden tilskrives innsats fra norske teateragenter eller forlag.

I dag har den litterære samtidsdramatikken et begrenset antall utøvere, og få sterke talsmenn innenfor det scenepolitiske miljøet. Er det mulig for dramatikk å stå på egne bein som litterær tekst, eller er det slik at en dramatisk tekst kun lever når den blir oppført på teatret? Dette er et kinkig ideologisk, kulturelt og litteraturkritisk spørsmål i Norge. Formelt sett mener forlagene ja, men vier så godt som ingen ressurser til samtidsdramatikken. Kun Eivind Riise Hauge og Olaug Nilssen har fått dramatikk utgitt i bokform som ikke er blitt produsert på et teater. Litteraturkritikken mener tja, og kan i visse tilfeller gå med på å anmelde samtidsdramatikken dersom den kan vinkles mot litteraturen heller enn mot scenekunsten. Teatrene mener nei, og ønsker seg helst dramatikere som tar en for laget, og som kan arbeide på korttidskontrakter som fleksible tekst- og innholdsleverandører til diverse typer av teaterproduksjoner. De eneste nålevende samtidsdramatikere som i dag kan sies å stå like støtt i den norske skjønnlitterære forlagsverdenen som i teatret, er Jon Fosse og Arne Lygre. Maria Tryti Vennerød har fått flere tekster utgitt, mens mye av tekstarbeidet hennes forsvinner inn i teaterproduksjoner som ikke etterlater seg spor i forlagsverdenen.⁷

I dag har den litterære samtidsdramatikken et begrenset antall utøvere, og få sterke talsmenn innenfor det scenepolitiske miljøet.

Det er usikkert om det finnes arvtagere til Lygre og Fosse blant yngre dramatikere, noe både litteraturen og teatret på sikt vil tape på.

SAMTIDSDRAMATIKKENS VILKÅR

Hvordan man bør satse på ny, norsk dramatikk har sikkert vært en het potet på kultursidene i norske aviser siden Bjørnsons tid. I forbindelse med at Kulturdepartementet i 2019 satte i gang arbeidet med en ny strategi for scenekunstheltet, har det blant annet kommet utspill fra Arbeiderpartiet og SV om at det bør settes av en pott på 10 millioner kroner for å hjelpe norske teatre med å dekke dramatikerhonorarer i forbindelse med urpremierer på nye norske skuespill.⁸ «Urpremiere» er det begrepet som går mest igjen og som blir mest misbrukt i diskusjonene rundt ny, norsk samtidsdramatikk. Med jevne mellomrom er det noen som prøver å sette teatersjefer og andre i teatermiljøet til veggs ved å påpeke mangelen på norsk samtidsdramatikk på norske scener. Teatersjefene svarer at de ikke kjenner seg igjen i virkelighetsbeskrivelsen, og forteller at de faktisk har fått økt antallet

Suksess i Frankrike eller Tyskland er omtrent en forutsetning for å få et manus antatt her på berget, og norske dramatikers fremgang kan sjelden tilskrives innsats fra norske teateragenter eller forlag.

norske urpremierer på teatrene sine. I 2008 ble denne debatten ført i Aftenposten mellom Aschehougs daværende forlagssjef William Nygaard og Nationaltheatrets Ellen Horn og Eirik Stubø.⁹ I 2019 ble den ført mellom Eivind Riise Hauge og Den Nationale Scenes Agnete Gullestad Haanes.¹⁰ I 2020 er det journalisten Cornelius Steinkjer som i Subjekt prøver å lansere debatten rundt urpremierer på nytt: «Ibsen har hatt sine urpremierer, nå er det andre som står i kø.»¹¹

Men det er ikke sikkert at en økning i antallet urpremierer er det viktigste for å dyrke frem betydningsfulle forfatterskap innenfor dramatikkjangeren over tid. Kan en påkostet urpremiere veie opp for at en dramatisk tekst aldri blir publisert eller fremført på nytt? Teatersjefer har lang opplæring i hvordan de skal rapportere måltall inn i de offentlige bevilgningsapparatene på en måte som slår fordelaktig ut for dem selv, og ifølge dramatiker Finn Iunker oppviser teatrene en stor grad av kløkt når det gjelder hvordan de teller nye, norske urpremierer.¹² I 2012 gikk Iunker igjennom programmet til Nationaltheatret og fant at alle unntatt én av urpremierene som teatret hadde regnet som eksempler på ny, norsk dramatikk, egentlig var omskrivninger eller premierer på allerede eksisterende tekster. En av urpremierene var oversatt fra svensk. At oversetteren hadde norsk statsborgerskap, gjorde at stykket kvalifiserte som ny, norsk dramatikk etter teatrets måte å telle på.

I en artikkel i Bymag, Universitetet i Bergens studentavis, forteller Eivind Riise Hauge, en av svært få yngre dramatikere som har fått minst to litterære teaterstykker innkjøpt gjennom Kulturrådet de siste årene, om en typisk erfaring da han i 2018 prøvde å få Den Nationale Scene i Bergen interessert i et av stykkene han hadde skrevet. «Da jeg spurte – etter lang tid og flere purringer – om hva de tenkte om stykket, hadde jeg en klar fornemmelse av at det ikke hadde blitt lest. I stedet fikk jeg en liste med helt generelle vurderingskriterier, og ikke et eneste ord om

FOTO ANNA JULIA GRÜNBERG, BLUNDERBUSS

Stor i utlandet, men lite lest dramatiker i Norge #2:
Maria Tryti Vennerød

selve stykket.» I avisen svarer teatersjef Agnete Gullestad Haaland med å påpeke at DNS satser stort på ny, norsk dramatikk, men at stykket Hauge hadde skrevet dessverre ikke helt passet inn i programmet. «Vi skal ha 8–10 urpremierer her i Bergen i 2019, så det er helt klart et satsingsområde for oss. Vi mener selv at vi er et teater som er dristige på [sic!] utvelgelse av skuespill.»¹³ Problemet er at urpremierene som DNS velger å klassifisere som eksempler på ny dramatikk, egentlig er en slags potpurri av scenekunstprodukter der norske tekstforfattere, gjerne med bakgrunn fra regi eller tv-bransjen, leies inn som innholdsleverandører etter omtrent samme modell som når en norsk bedrift skal lage en reklamefilm. En adaptasjon av *Kristin Lavransdatter* med Herborg Kråkevik i hovedrollen ble for eksempel regnet av DNS som et eksempel på en urpremiere av den nye, norske dramatikken som det ble satset på i 2019.

Da Nationaltheatrets sjef Hanne Tømta i 2019 ble spurt av Klassekampen om hvorfor det kunne se ut som om det faktisk bare

hadde vært fem uroppføringer av norsk dramatikkk på teatret i perioden fra 2016 til 2019, svarte hun at «det kommer jo an på hvordan man teller». ¹⁴ Da journalisten spurte henne om Nationaltheatret har et ansvar for å sikre gode vilkår for norske dramatikere, svarte hun med å peke videre på en annen institusjon innenfor scenekunstheltet: «Men jeg opplever at det særskilte ansvaret for dramatikernes arbeidsvilkår er løftet fra teatrene og inn i prosjektet Dramatikkers hus.» Det er interessant at et sentralt teatermenneske som Hanne Tømte sier rett ut at fordi ansvaret for å utvikle samtidsdramatikken er blitt løftet fra Nationaltheatret, så er Nationaltheatret fritatt for ansvaret. I likhet med bedrifter som legger ut IT-avdelingen sin på anbud, for så å kjøpe tilbake tjenester ved behov, har de norske teatrene i dag fått outsourcet samtidsdramatikken til en egen instans.

Hanne Tømte er muligens mer opptatt av sin egen bygning, som ved inngangen til 2021 var i ferd med å ramle sammen på grunn av mange års manglende vedlikehold. ¹⁵ Hvis man klikker på «Historie»-fanen på nettsidene til Nationaltheatret, blir man presentert for en samling portrettfotografier i svart-hvitt av alle teatersjefene siden Bjørnson, og dessuten biografiene deres. ¹⁶ Alle som er nysgjerrige blir servert redegjørelser for hvordan ledere siden 1990-tallet har engasjert seg for å sikre bygningsmassen og arbeidsmiljøet for de fast ansatte ved teatret: «Kommunikasjonsavdelingen leide lokaler i Universitetsgaten – noe som var upraktisk.» ¹⁷ I Nationaltheatrets presentasjon står det

FOTO DAG JENSEN, SOLUM BOKVENNEN

Stor i utlandet, men lite lest dramatiker i Norge #3:
Fredrik Brattberg.

knappt et ord om norske dramatikere og norsk dramatikkk, men mye om utdannelsene som teatersjefene har tatt og hvordan diverse svingninger og konjunkturer i teaterøkonomien har påvirket karrierene deres. Nettsidene til Nationaltheatret bringer tankene til bystene av museumsdirektørene i det gamle Nasjonalgalleriet, som besøkende i sin tid måtte traske forbi før det var mulig å få adgang til samlingene. I vårt kulturliv finnes det en sterk tradisjon for at menneskene som styrer og tilrettelegger tar mye plass, mens utøvere blir mer eller mindre anonymiserte. Hvis man ønsker å bli regnet som en ny, norsk dramatiker ved norske scener i

Litteraturkritikken mener tja, og kan i visse tilfeller gå med på å anmelde samtidsdramatikken dersom den kan vinkles mot litteraturen heller enn mot scenekunsten.

dag, bør man være en tekstforfatter fra reklame- og tv-bransjen eller ha dramatikken som bigeskjeft ved siden av en regi- eller skuespillerkarriere. Veien går ikke gjennom litteraturen og de norske forlagene.

Karakteristisk for debattene rundt scene-kunstheltet i Norge siden begynnelsen av 2000-tallet er at de viktigste aktørene skyver ansvaret for fremtidens norske dramatikk over på andre. I et land der teatrene og de store forlagene er naturlige arnesteder for dramatikken, er det ikke lenger rom for samtids-dramatikken fordi de holder på med så mye annet, og det har vokst frem en slags kultur-politisk enighet om at det er klokt å la ansvaret ligge på en armlengdes avstand. Et initiativ som Dramatikkens hus gjør noen ting enklere og mer forutsigbart for dramatikere, men bidrar også til å øke kompleksiteten i det allerede eksisterende nettverket av ulike norske scenepolitiske institusjoner og agendaer. Årlig skrives det rundt 50 scenetekster og skuespill med støtte fra Dramatikkens hus.¹⁸ Oppdraget til Dramatikkens hus er at støtten skal føre til oppsetninger av ny, norsk dramatikk. Med det følger ingen føringer når det gjelder å få utgitt dramatikken i bokform. Med utgangspunkt i at bare rundt fem scene-tekster meldes på innkjøpsordningen i året, betyr det at maksimalt 10 prosent av scene-tekstene som ferdigstilles ved Dramatikkens hus, blir publisert og gjort tilgjengelige for allmennheten i Norge.

HAR DEN LITTERÆRE DRAMATIKKEN GJORT SEG SELV IRRELEVANT?

Det er ingen åpenbar grunn til at dramatikken skulle være mindre relevant som litterær sjanger i Norge i dag enn for eksempel poesien. Utenlandske dramatikere som Samuel Beckett, Sarah Kane, Bertolt Brecht og Lars Norén, har kultstatus blant både yngre og eldre skjønnlitterære forfattere. Kanskje det vil føre til et oppsving for dramatikken at vi i Norge nettopp har hatt den største teater-skandalen siden premieren på *Et Dukkehjem* i 1879, nemlig rundt stykket *Ways of Seeing*? Men *Ways of Seeing* er ikke et litterært drama, det er en kollasj av sceneeffekter der tekstene spiller en underordnet rolle. Og tittelen på stykket er ikke engang norsk.

Det er usikkert om det finnes arvtagere til Lygre og Fosse blant yngre dramatikere, noe både litteraturen og teatret på sikt vil tape på.

Stort sett er det bare Jon Fosse som i dag kaller det han skriver for scenen for teaterstykker. Dramatiske tekster er atomisert i usynlige minisjangere som standupteater, dialogromaner, performance, slampoesi og partiturer. Hvor blir det av de karismatiske dramatikerne? Det dionysiske? Den norske Sarah Kane? Har den litterære dramatikken gjort seg selv irrelevant, eller er det heller et mirakel at vi tross alle de ulike norske scenepolitiske agendaene fortsatt har en håndfull dramatikere som orker å satse både på å bli oppført på teatrene og å få tekstene sine utgitt som litteratur?

Den lille kjernen av samtidsdramatikerne som har en utgivelseshistorikk av betydning i Norge, har noen interessante fellestrekk: Det finnes en formmessig side ved dramatikken deres som gjør at den hevder seg både på scenen og som en enhetlig litterær tekst. Teaterstykkene til Arne Lygre, Jon Fosse og Fredrik Brattberg er enkle, arketypiske og økonomiske. «Arne Lygre vil at hans skikkelser skal stå for noe mer og større enn seg selv.»¹⁹ Dramatikken til Fosse og Brattberg kjennetegnes av subtile mønstre og repetisjoner. «Jeg har aldri opplevd at noen har strøket i tekstene mine. Det går det nesten ikke an å gjøre, for hvis du fjerner en ting ett sted så må du gå inn i alle de andre repetisjonene og fjerne det tilsvarende avsnittet der. Det er ganske låst», har Brattberg uttalt.²⁰ Et kjennetegn ved Lygres tekstlige praksis er at han får skuespillerne til å lese opp det som hos andre ville vært scenetekster eller skuespilleranvisninger. «[Lygre] ... har flyttet så å si alt av teatertekstens konvensjonelle utstyr (sceneanvisninger og lignende) inn i

Det er interessant at et sentralt teater-menneske som Hanne Tømte sier rett ut at Nationaltheatret er fritatt for ansvaret med å utvikle samtidsdramatikken.

replikkene.»²¹ Og det finnes en rekke «formale eiendommeligheter ved Fosses stykker som innebærer at de forskjellige fortolkere i siste instans er forpliktet til å følge forfatterens mønstre på en svært nøyaktig måte når stykkene blir oppført», ifølge den tyske dramaturgen Thomas Oberender.²²

Tekstene til Fosse, Lygre og Brattberg inneholder altså et variert forsvarsverk mot hæren av regissører, teatersjefer og skuespillere som vil mekke med dramatiske tekster for å fremme sine egne scenevisjoner. Brattberg og Fosse låser tekstene sine gjennom et system av repetisjoner, mens Lygre gjør livet surt for dramaturger og teatersjefer som ønsker å trekke tekstene i retninger de selv finner for godt, ved at han innlemmer sceneanvisninger og skuespillerinstrukser i replikkene. Teaterstykkene deres vinner ikke bare integritet på dette, men enkelheten og slitestyrken gjør at stykkene på lett og smidig vis kan oversettes fra én nasjonal kontekst til en annen. På grunn av det arketypiske blir stykkene til Lygre, Brattberg og Fosse skalerbare og eksportvennlige på en måte som provinsielle teaterproduksjoner med sterkt lokalt publikumstekke som Den Nationale Scenes *Hotell Norge* eller *Kristin Lavransdatter* aldri kommer til å bli. Når samtidsdramatikken dør ut som norsk litteratur, blir det mindre mangfold også på norske og internasjonale scener. ■

1 Tallene som siteres er basert på en gjennomgang av bøkene meldt opp til innkjøpsordningen for norsk skjønnlitteratur siden 2015. <https://www.kulturradet.no/stotteordning/-/vis/innkjopsordning-ny-norsk-skjonnlitteratur/tildelinger>

2 www.vg.no/rampelys/bok/i/Qow3w8/les-den-naa-for-faen-bokanmeldelse-olaug-nilssen-ikkjetenk-paa-det

3 www.tiden.no/lyrikk/koreografisk-poesi

4 www.theatre-contemporain.net/editions/LArche-Editeur/textes/editions?y=&start=0

5 www.colombine.se/dramatiker.no/hva-er-det-han-vil-er-han-alkoholiker/

6 www.mariatryti.com/framsyningar

8 www.dagsavisen.no/kultur/vil-stotte-ny-norsk-dramatikk-1.1586202?paywall=true

9 www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/rWy9K/svikter-ny-norsk-dramatikk

10 <https://bymag.no/2019/03/slett-arbeid-av-dns>

11 <https://subjekt.no/2020/09/30/https-subjekt-no-2020-09-30-destore-scenekunstinstitusjonenesvikter-unge-norske-dramatikere-det-er-ikke-rart-publikum-velger-netflix/>

12 www.minervanett.no/unngar-ny-dramatikk/134278

13 <https://bymag.no/2019/03/slett-arbeid-av-dns>

14 <https://klassekampen.no/utgave/2019-04-26/roman-boom-i-teatrene>

15 www.nationaltheatret.no/om-oss/rehabilitering/

16 www.nationaltheatret.no/om-oss/historie/

17 www.nationaltheatret.no/om-oss/historie/ellen-horn-og-drommen-om-utvidelse/

18 www.dramatikkenhus.no/om-oss

19 www.dagbladet.no/kultur/mann-med-hensikt/63112916

20 <https://dramatiker.no/hva-er-det-han-vil-er-han-alkoholiker/>

21 <https://morgenbladet.no/kultur/2019/03/men-vi-er-naere>

22 <https://dramatiker.no/fosse-fyl-ler-femti-mange-forklaringer-pa-en-merkverdig-suksess/>

SUMAYA JIRDE ALI

Når jeg ser havet, slokner lyset

TIL DE MANGE SOM SATSER ALT PÅ EN NY TILVÆRELSE.
BÅDE TIL DEM SOM LEVER VIDERE, OG TIL DEM SOM HAVET TAR.

«Sumaya Jirde Ali skriver
helende poesi med rystende
språklige bilder.»

FREDDY FJELLHEIM, VÅRT LAND

Relevant hinsides teksten

FOTO ERIK NICOLAI STRUTZ

JULIE RONGVED AMUNDSEN

Ph.d. i teatervitenskap,
redaktør for Scenekunst.no og
teaterkritiker i Klassekampen.

Hvorfor settes det opp så mange romaner på norske scener, og hva sier det om norsk teater?

I det norske teaterfeltet dukker diskusjonen om teatrenes dramatiseringer og iscenesettelser av romaner opp med jevne mellomrom. Det er noe sirkulært over dette. De dukker opp, mange hisser seg opp, og så dør debatten ut, og ingenting ser annerledes ut. Så går det litt tid før den samme diskusjonen dukker opp igjen. De mest skeptiske er ofte de som står dramatikken nærmest, men også blant teaterkritikere og andre som følger med på teaterlivet, uttrykkes det med jevne mellomrom irritasjon over at både populære samtidsromaner og historiske romanklassikere finner veien til teaterscenen. Da nominasjonene til Heddaprisen ble offentliggjort i juni 2019, var juryens talsmann, Jan H. Landro, uttalt oppgitt over scenetekstene juryen hadde måttet forholde seg til i det foregående teateråret. Av de omkring 100 forestillingene juryen hadde sett, var i underkant av 40 basert på romaner eller andre litterære forelegg. Det syntes han var altfor mye.¹

Debatten handler ofte om at dramatikere og andre som står dramatikkfaget nær, synes at det settes opp for få originalskrevne scenetekster, mens teatrene forsvarer valgene sine. Man kan fort sitte igjen med et inntrykk av at det står veldig dårlig til med norsk dramatikk, men faktum er at parallelt med de stadige dramatiseringene av romaner ser vi nå en historisk satsning på ny norsk dramatikk. I fjor fylte Dramatikkens hus ti år som institusjon i sin nåværende form. På sine nettsider skriver de at omkring 80 dramatikere til enhver tid skriver med støtte fra Dramatikkens hus.² For tiden har de også syv dramatikere i et husdramatikerprogram som har eksistert siden 2014. Nationaltheatret har nylig engasjert Camara Lundestad Joof som husdramatiker for å skrive to skuespill for teatret.

Behovet for originalskrevne tekster for scenen virker altså slett ikke som noe som er undervurdert av verken bevilgende myndigheter eller teatrene. Samtidig ser vi at institusjonsteatrene veldig ofte omarbeider romaner i stedet for å bruke dramatiske tekster skrevet av nålevende dramatikere, og at den nye dramatikken settes opp utenfor institusjonene

i mindre formater og med dramatikeren tettere knyttet til prosessen med å jobbe frem forestillingen.

HVORFOR VELGER TEATRENE Å DRAMATISERE ROMANER?

Da jeg under arbeidet med denne teksten kontaktet flere teatersjefer for å høre hvorfor de iscenesetter så mange romaner, fikk jeg ulike svar. Alle forsvarte praksisen og påpekte at romanen kunne fungere som utgangspunkt for godt teater. Formålet med å bruke romaner er å skape godt teater. Det ble også nevnt at det ikke fantes nok gode dramatiske tekster som kunne egne seg for hovedsceneproduksjoner. Teatret står fritt til å velge ulike typer fortellinger og verken kan eller bør begrense seg til bare å benytte tekster skrevet direkte for oppføring. Det er heller ikke til å komme bort fra at romanen er forfatterens foretrukne format. Teatret er tverrkunstnerisk, og tekst er ett av elementene som brukes i teatret. Det betyr at teatret kanskje ikke egentlig trenger det litterære utgangspunktet, men kan også bruke det til å skape sin egen kunstform.

Med svar som dette kunne man tenke seg at teatret ville benyttet mange flere andre litterære forelegg som utgangspunkt for forestillinger ut over både dramatikk og romansjangeren. Det skal sies at teatrene de siste årene også har satt opp flere forestillinger basert på filmer, for eksempel *Forelska i Shakespeare* på Nationaltheatret, *Scener fra et ekteskap* på både Rogaland Teater og Den Nationale Scene, eller *Persona* på Det Norske Teatret. Oslo Nye Teater har laget flere familieforestillinger basert på julekalendre fra NRK, og omgjort 24 tv-episoder til teater. Det er heller ikke helt uvanlig at sanger eller poesi brukes som utgangspunkt, som i Det Norske Teatrets forestilling *Vikla inn i blått – Dylan på nynorsk*. Samtidig blir ingen av disse sjangrene til teater like ofte som romaner.

Kritikken av at teatrene dramatiserer så mange romaner handler ofte om at de gjør det for å tjene penger. Hvis teatrene setter opp populære romaner som publikum er glad i fra før og allerede har et forhold til, er det selvsagt større sjanse for at salget av billetter går godt. Selv har jeg mange ganger

akket meg over markedshensynene som tas i programvalgene. Jeg er likevel ganske sikker på at vi hadde sett mer ensformig teater på norske scener dersom sjefene ved institusjons-teatrene ikke tok kommersielle hensyn. Når teatrene skal selge billetter, skyldes det også at mandatet deres er å nå ut til folk. De har store saler, og skal de fylle de salene, må det faktisk være med noe som folk har lyst til å se. Det er kanskje ikke så fruktbart å kritisere teatrene for at de lager forestillinger som kan nå et større publikum.

Samtidig er det et stort antall bestselger-romaner som får et etterliv på scenen. Det oppleves urovekkende for oss som insisterer på teatrets uavhengighet som kunstart. De siste årene har megasuksessen *Bienes historie* av Maja Lunde blitt musikal på Det Norske Teatret, Vigdis Hjorts *Arv og miljø* er blitt til kritikerbejublet teater på Den Nationale Scene, Elena Ferrantes *Napoli-kvartetten* har blitt satt opp på Oslo Nye Teater, *Tante Ulrikkes vei* av Zeshan Shakar ble raskt dramatisert av Det Norske Teatret for oppføring på Rommen Scene, Riksteatret oppførte *Havboka* av Morten Strøksnes i samarbeid med Nationaltheatret og Olaug Nilssens

Romanen er blitt en
selvfølgelig del av
teatret, og i mange
tilfeller virker det
uambisiøst på
kunstartens vegne.

Tung tids tale, og Agnes Ravatns ironiserende selvhjelpsbok *Operasjon sjølvdisiplin* ble etter mange interne vanskeligheter til en monolog på Det Norske Teatret. Dette er bare noen av mange eksempler på relativt nye teaterforestillinger som er basert på romaner skrevet av kjente, bestselgende forfattere. Og det fortsetter: I 2021 setter Nationaltheatret opp dramatiseringen av Nina Lykkes *Full spredning*,

Debattene handler ofte om at dramatikere og andre som står dramatikkfaget nær, synes at det settes opp for få originalskevne scenetekster, og så forsvarer teatrene valgene sine.

og Det Norske Teatret fortsetter samarbeidet med Maja Lunde og lager familieteater av den populære barneboken *Snøsøsteren*. I tillegg blir klassikere og andre internasjonale romaner jevnlig til teater. Romanen er blitt en selvfølgelig del av teatret, og i mange tilfeller virker det uambisiøst på kunstartens vegne.

TEATRET OG TEKSTEN

Praksisen med å dramatisere romaner, og den jevnlig kritikken av den, henger sammen med teatrets vanskelige og uavklarte forhold til tekst. I 1999 ga den tyske teaterviteren Hans-Thies Lehmann ut en bok som da den kom på engelsk i 2006, fikk tittelen *Postdramatic Theatre*.³ Boken har hatt stor innflytelse på norsk og europeisk teatervitenskap og dramaturgistudier. Det viktigste Lehmann introduserer med begrepet om det postdramatiske, er at teatret ikke lenger er avhengig av teksten. Lehmann mener selv at bruken av prefikset post- ikke viser til noe som kommer etter i tid, men til et brudd eller endring fra innsiden. Samtidig har den omfattende bruken av begrepet i faglig sammenheng gjort at det vi gjerne lærer om samtidens teater, er at tekstens betydning er nedskalert og ikke befinner seg hierarkisk over andre teatrale og performative virkemidler. Tvert imot kjennetegnes det postdramatiske teatret av en likestilt dramaturgi, der alle teatrets virkemidler behandles likt. For tekstens vedkommende betyr det gjerne mer fragmenterte former, og at den bakes inn i uttrykket i stedet for å være den eneste eller mest betydningsfulle dramaturgiske drivkraften. Selv om det ikke er noen egentlig

motsetning mellom å bruke en roman i en teaterforestilling og begrepet om det postdramatiske, henger romanens posisjon i teatret i mange tilfeller sammen med den gamle tanken om at teksten er utgangspunkt for teatrets estetikk.

Her oppstår det et paradoks mellom ideen om samtidsteatret, som noe som er frigjort fra teksten, og den pågående praksisen med å insistere på tekstens betydning i teatret. Dette paradokset er tett knyttet til hva man tenker teater er, og hvor det kommer fra. Det eldste teatret vi kjenner til, og det som pleier å være utgangspunktet for fortellingen om teatrets historie, stammer fra antikkens Hellas. Det vi vet om datidens teater er at det var rituelt og knyttet til fester til ære for Dionysos. Fra 500-tallet f.Kr. ble teater fremført som del av konkurranser i dionysiene. Til tross for at dette er veldig lenge siden, har vi ganske mye kunnskap om teatret i den greske antikken. Én av grunnene til dette er at tekstene ble skrevet ned og er bevart. Teater har alltid vært forbundet med ritualer fordi mennesker har hatt behov for å være sammen med hverandre. Derfor er nok teater eldre enn kildene fra antikken. Grunnen til at det hellenske teatret er så viktig i denne sammenheng, er disse tekstenes virkningshistorie. Etter at de ble gjenoppdaget i renessansen, har tekstene hatt stor påvirkning på europeisk litteratur og idéhistorie, og dermed også på hva som anses som teaterkunstens innhold og egenart.

At teatret henter inspirasjon fra andre kunstarter og eksisterende fortellinger er ikke noe nytt. De nevnte greske dramaene er omarbeidinger av det som den gang var kjente,

FOTO ERIK BERG

EN ROMAN PÅ SCENEN. Her fra Det Norske Teatrets oppsetning av Maja Lundes *Bienes historie* i fjor.

religiøse myter. Også William Shakespeare brukte et vell av ulike fortellinger i sine verk og adapterte dem for scenen. Det som er interessant, både med dramatikken fra antikken og med Shakespeare, er at tekstene aldri ble skrevet som selvstendige verk som skulle eksistere uavhengig av teatret. Alt tyder på at Shakespeares tekster ble til i prosess med skuespillerne i arbeidet med å lage teaterforestillinger. Karakterene ble skrevet for å passe til de skuespillerne som skulle være med, og tekstene var ikke opprinnelig tenkt som noe som kunne oppføres av andre. Når Shakespeare har fått posisjonen som den største dramatikerens av dem alle, henger det både sammen med kvaliteten på hans skuespill, og at han ble et godt objekt for romantikkens myter om kunstneren som det

ensomme geniet. Sånn sett kan romantikernes fascinasjon for Shakespeare betraktes som begynnelsen på den litterære dyrkingen av dramatikerens. Dette synet på dramatikerens

Det er litt fånyttens
å kritisere teatrene
for at de har lyst
til å lage forestil-
linger som kan få
et publikum.

og dramatikken løfter teksten ut av teatret og gjør teksten til noe som har høyere verdi enn de andre teatrale virkemidlene.

De samme mekanismene som gjelder antikkens dramatikk, gjelder også for Shakespeare og annen historisk dramatikk. I de aller fleste tilfellene er det bevaringen og dyrkingen av tekstene som har gjort at vi kjenner til teatret som ble skapt. De dramatiske tekstene forblir de viktigste kildene til historisk teater, siden scenekunsten i seg selv ikke lar seg bevare.

En slik historisk forståelse av dramatikerens skaper et skille mellom teater tekstene og den performative formidlingen. Samtidig hadde dramatikerens lenge en viktigere posisjon i arbeidet med skuespillene enn det vi kanskje tenker oss. Henrik Ibsen var for eksempel ofte til stede på prøver på sine tidlige skuespill, og fortellingene om Thorbjørn Egners innblanding i oppsetningene av hans barneklassikere er riktig festlige fordi han ikke evnet å overlate kontrollen over det ferdige teaterverket til en regissør. Men etter som regissøren har fått en viktigere rolle i teaterprosessen, og *auteur*-tankegangen vi kjenner fra film har fått gjennomslag også i teatret, betraktes dramatikerens i veldig mange tilfeller som en person som ikke skal ha for sterke meninger om selve forestillingene.

Det finnes altså to nærmest motstridende syn på teateret: på den ene siden som formidler av tekst, på den andre siden som noe som er mer i tråd med Lehmann og det postdramatiske teatret, der teksten i seg selv ikke er en garanti for teatral kunst, men kan brukes som ett element. Da teatervitenskap ble opprettet som fag ved Universitetet i Oslo i 1956, skyldtes det at NRK ga 125 000 kroner i gave i anledning 50-årsjubileet for Henrik Ibsens død.⁴ Formålet med støtten var å opprette et fag som undersøkte teatret som autonom kunstart, men det var ikke tilfeldig at det skjedde som en del av en markering av en dramatikers liv og virksomhet.

ROMAN OG DRAMATIKK

Hvis man ser for seg at teatret står i et avhengighetsforhold til litteraturen, og at litteratur og litterater blant annet skal være leverandører til teatret, er det ikke så rart om man tenker at romanen som den mest betydningsfulle delen av litteraturen, også hører hjemme på scenen. Hvis dramatikerens ikke lenger betraktes som vesentlig i arbeidet med teaterstykket, er det ikke av så stor betydning for teatrene om tekstene de bruker er skrevet som prosa eller som drama. Et annet viktig moment er posisjonen dramaturgene har fått i teatrene. Der dramaturger tidligere hadde som sin viktigste oppgave å finne dramatikk og være faglige konsulenter for teatersjefen, er de i økende grad blitt en del av det skapende kunstneriske teamet, der en av arbeidsoppgavene er å omarbeide tekster som skal settes opp. Hvis vi ser litt grovt på det, er den største forskjellen på romaner og dramatikk at romaner er skrevet på prosa og dramatikk har sin form i replikker og sceneanvisninger. Teatrene føler seg sikre på at de kan skrive replikker selv, og de kan derfor selv bearbeide prosatekster til en scenisk litterær form kanskje bedre enn de tror forfatterne kan gjøre selv.

Imidlertid handler forskjellen på romaner og dramatikk ikke bare om tydelig markerte replikker og sceneanvisninger. Som oftest dreier det seg om større formmessige og dramaturgiske forskjeller også, og det er gjerne det som gjør at de som forfekter et

Selv om romanen er en mangfoldig sjanger med mange ulike uttrykk, er det særlig handlingsdrevne romaner som finner veien til teaterscenen.

Det oppstår et paradoks mellom ideen om samtidsteatret som noe som er frigjort fra teksten, og den pågående praksisen med å insistere på tekstens betydning i teatret.

autonomt teatersyn, synes dramatisering av romaner blir problematisk. Selv om romanen er en mangfoldig sjanger med mange ulike uttrykk, er det særlig handlingsdrevne romaner som finner veien til teaterscenen. Når språket og kvalitetene ved romanens form endres, er det ofte bare den rene handlingen man sitter igjen med. Der originale scenetekster gjerne har innbakt i seg at teater må ta hensyn til tid og rom, er dette romanens minste problem. Når romaner blir tatt til scenen, ender man derfor gjerne med utflytende dramaturgier med for mange handlingsrelaterte transportetapper og bikarakterer.

Da Oslo Nye Teater i 2019 satte opp Elena Ferrantes kjempepopulære romantetralogi *Min briljante venninne*, var det, til tross for Maren E. Bjørseths gjennomarbeidede regi, først og fremst handlingen teatret ville kommunisere. Dette gjelder mange iscenesettelser, men i dette tilfellet var det ekstra tydelig fordi romanens språk i så stor grad har handlingsfremdrift som hovedfunksjon. Når teatret som form skal formidle en slik tekst, ender man ikke opp med et kunstnerisk uttrykk som kan brukes til å bygge opp under teatrets autonomi eller egenart. Snarere blir forestillingen en krykke for en jobb romanen allerede har gjort. På den måten fungerer teaterforestillingen best som ekstramateriale for dem som allerede har hatt stor glede av romanserien, og ikke som en selvstendig kunstnerisk opplevelse.

Mitt største møte med en roman på teaterscenen fant sted i 2006, da det amerikanske teaterkompaniet Elevator Repair Service gjestet Black Box teater med forestillingen *Gatz*. I den leste kompaniet hele F. Scott Fitzgeralds roman *The Great Gatsby* fra begynnelsen til slutt. De leste hver eneste setning, og forestillingen varte i seks timer. Her var ikke

romanens stofflighet – opplevelsen av hva det er som gjør en roman til et verk – kuttet, endret eller vridd på. I stedet var tekstens form fremhevet og utdypet. I dette tilfellet ble ikke teatret en krykke for romanen, verkene kom hverandre i møte. Kunststartenes ulike egenarter anerkjente hverandre og utfylte hverandre. Teatrets funksjon som formidler og forteller smeltet sammen med romanens kvalitet i språk og handling.

Hvorvidt teatret først og fremst skal være en arena for tekstformidling eller en kunststart som skal frigjøre seg fra teksten som bærende element for å dyrke sin egenart og autonomi, er ikke et spørsmål som kommer til å finne et klart svar alle kan enes om. Min oppfordring til teatrene er ikke å slutte med å se til romanene for å finne tekster å basere forestillingene sine på, men å lete etter romaner med en form og et språk teatret kan bruke til å hevde seg som kunstform. Bare på den måten kan det gjøre seg selv relevant hinsides teksten. ■

1 Intervju med Jan H. Landro på Scenekunst.no 5. juni 2019 (www.scenekunst.no/sak/teatrets-dommere/)

2 www.dramatikkenhus.no/om-oss.

3 Hans-Thies Lehmann. *Postdramatic Theatre*, Routledge. New York: 2006.

4 www.nb.no/items/24bfd544eb85e-42a5871917260fd0147?page=685

Louisas verden

LOUISA OLUFSEN LAYNE er postdoktor ved Universitetet i Oslo. Hun forsker på afroamerikansk, karibisk og svart britisk litteratur. I «Louisas verden» vil hun tilføre norsk kulturdebatt internasjonale perspektiver.

Hvordan takler Norge overgangen fra konsensus til uenighet?

Det foregår en kamp om narrativet i den norske offentligheten som ikke kan løses med nostalgi.

Det er noe betryggende med begrepet falske nyheter eller *fake news*. Falske nyheter kan faktasjekkes og *debunkes*, falske nyheter, i den snevre betydningen av faktafeil, er et problem som har en løsning. Det er uten tvil den beste typen problem. Men den største utfordringen med den norske offentligheten i dag er ikke egentlig uenighet om fakta, men at ulike verdensbilder kommer i konflikt med hverandre, og at mediene ikke har en god strategi for hvordan de skal ha en samfunnsoppbyggelig rolle i denne nye virkeligheten.

I dag preges den norske offentligheten av at det foregår en kamp om narrativet. «Narrativ» er alle litteraturviteres yndlingsord. Derfor prøver jeg å ikke bruke det i tide og utide, men noen ganger må man slå i bordet med det! Mange av de mest betente politiske temaene utfolder seg som en kamp om hvem som skal få definere folket, hvem som har makt, og hvem som er marginalisert. I *Norge: En kritikk fra 2001* definerer statsviteren og antropologen Iver B. Neumann denne typen makt som «begrepsmakt». Dette

er et gammelt tema, men jeg savner likevel en ny runde med gransking av hvordan denne formen for makt virker i Norge i dag, og hvordan man kan regulere den på en mer rettferdig måte.

Det er interessant å observere at helt ulike grupper ofte gir uttrykk for den samme følelsen av avmakt: Jeg føler meg feilrepresentert. Unge og gamle, folk i byen og distriktene, sosialt progressive og konservative, majoritet og minoritet: «Alle» føler at hvem de er og hva de mener misforstås ut fra et fremmed verdensbilde definert av media. For meg er det åpenbart at minoriteter og de som tjener minst, har mest grunn til misnøye. Uavhengig av hva som er sant, er det interessant at følelsen av fremmedgjøring i møte med medieoffentligheten likevel er såpass vanlig. At den er så vanlig, forteller oss noe som er verdt å lytte til. Hvordan klarer mediene å skaffe seg så mange ulike fiender?

Da rektoren på Kunsthøgskolen i Oslo – KHiO, Måns Wrangé, sa opp stillingen sin i fjor høst, oppga han personlige forhold som årsak,

og at han var ukomfortabel med et medienarrativ om konflikten på skolen som han ikke kjente seg igjen i. Selv om dette var en spesiell og mye omtalt sak, uttrykte han en opplevelse av fremmedgjøring som er langt fra unik, og som jeg tror man vil finne mange ulike eksempler på hvis man begynner å lete. Raymond Johansen, som er i en helt annen maktposisjon, tok for ikke lenge siden til orde mot hvordan Arbeiderpartiet ofte blir fremstilt: «Det verserer et narrativ om Arbeiderpartiet som tilsører mer enn det forklarer. Det handler om at Arbeiderpartifolk er støpt i samme skje, og at vi ikke lenger 'representerer' vanlige folk» (*Morgenbladet*, 26.II.20). Som politiker vet Johansen selvsagt at politisk makt oppnås ved å kontrollere narrativet.

Få har forklart hvorfor dette er tilfellet bedre og mer presist enn postkoloniale forfattere. Postkolonial litteratur er fortellinger som utfordrer kolonimaktens fremstilling av koloniene, en fremstilling som rettferdiggjør deres dominans. I antologien *The Empire Writes Back* fra 1989 blir postkolonial litteratur definert som litteratur som *skriver tilbake*. Postkolonial litteratur viser at grupper som ikke føler seg representert, eller føler seg veldig feil fremstilt, før eller siden vil komme med motnarrativer i form av litteratur, muntlig fortelling, musikk, kunst, alternative medier og deloffentligheter.

Mange har påpekt de negative sidene ved

fragmenteringen av den norske offentligheten, som økt polarisering og tap av tillit. Litteraturen viser også at dette kan være noe positivt. Fragmenteringen av fortellingene om hva Norge er, kan være et sunt tegn på demokratisering, og at mange ikke lenger underkaster seg en kulturell konsensus, som muligens har vært mer basert på kollektiv disiplin enn reell enighet. På dette mer ærlige grunnlaget er det kanskje også mulig å komme fram til noen mer universelle sannheter?

*Postkolonial
litteratur viser
at fragmentering
også kan være noe
positivt.*

Befolkningen i Norge blir mindre homogen. Da får vi også flere ulike verdensbilder. Om mindre grad av kulturell konsensus fører til en positiv eller negativ samfunnsutvikling, tror jeg avhenger mest av om man klarer å håndtere denne nye virkeligheten på en god eller dårlig måte. Når vi får flere verdensbilder å forholde oss til, stiller det mye høyere krav til at mediene gjengir disse på en presis og rettferdig måte. Ofte fremstiller mediene seg som en objektiv «flue på veggen», som ikke tar noens parti. Dette var kanskje overbevisende da Norge var et konsensus-samfunn. At så mange ulike politiske grupperinger er misfornøyd med mediene, må være et tegn på at dette ikke

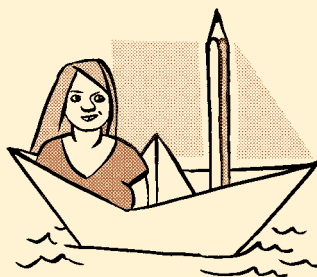
overbeviser noen lenger. Så hvordan kan en slik troverdighet oppnås i dag?

Jeg har ikke noe godt svar, men noe av det første jeg i hvert fall vil vite når jeg leser om en konflikt som KHiO-saken, er hvem som mener hva og hvorfor. Vi trenger å få vite akkurat hva de ulike posisjonene er. Og helst ikke bare to. Ofte tar det mange uker før får vi får vite hva partene i en konflikt egentlig mener, og hva som motiverer deres engasjement for saken. Når journalister forteller oss hva konflikter innebærer og betyr for samfunnet, vil jeg gjerne vite noe om *hvordan* de kom fram til den tolkningen. Kanskje dette ikke er journalistikk, for alt jeg vet, kanskje det er litterær analyse! Men jeg tror media må bevege seg mer i denne retningen. Jeg tror ikke journalister kan oppfattes som objektive hvis de ikke gir uttrykk for kritisk selvbevissthet.

Jeg tror løsningen på denne polariseringen i hvert fall ikke er nostalgi. Derfor forundrer og skuffer det meg hvor mange som får regelrett panikk og tror demokratiet bryter sammen bare fordi studenter og unge folk hever stemmen og protesterer mot strukturell rasisme i Norge. Mange steder er studenter som protesterer *business as usual*, nærmest noe å forvente. Hvis man er vant til at selv ikke studenter protesterer og lager rabalder, så har man vært i overkant skjermet og bortskjemt med at konsensus er og bør være normen i et levende demokrati. ■

Kjersti skriver om ting hun ikke kan

Jeg kan ingenting om døden

KJERSTI BJØRKMO er poet.

Jeg kan ingenting om døden. Jeg vet at man har valget mellom å brennes eller graves ned. Og jeg vet at det fort kan bli en dyr affære om man vil fjonge seg og ha noe fra tilleggsmenyen. Blomster, musikk, en finere kiste, programhefte, lys, assistanse (hvem vil vel ikke ha litt assistanse). Så kommer enkelte kommunale avgifter. Og jeg vet, framfor alt, at det føles feil å tenke på penger når noens hjerte har sluttet å slå.

«Fra 1. januar blir det billigere å dø i Oslo» lød det lett absurd i Aftenposten for noen år siden. Avgiften for å kremeres skulle settes ned. Jeg vil egentlig ikke ha noe med problemstillingen å gjøre. Likevel vandrer jeg ofte rundt på gravlunder, helst hvor jeg ikke kjenner noen. Jeg leser på gravene og lar tankene flyte. Og når jeg går forbi begravelsesbyrået i nabolaget mitt, betrakter jeg bevegelsene der inne med uhørt stor nysgjerrighet. I vinduet er det utstilt en gravstein, med innskrifsjonen «Fornavn Etternavn» i ulike fonter. Ingen skal gå

forbi og se sitt eget navn i utstillingen.

Det var en nydelig sensommerdag. Vi var tre venner på en dagsutflukt fra Bergen. En av oss hadde på grunn av et jobboppdrag fått tilgang til en bil over helgen, en sjeldenhet i våre ubemidlede kretser. Vi hadde kjørt om bord i en ferge fra et lite tettsted, det dufta

*Lite føles mer
levende enn å
stå på en ferge i
fint vær og spytte
morellsteiner
over ripa.*

deilig av eksos og fjære, vi hadde stoppet på veien og tjuvplukket moreller som vi bar i en tom bollepose fra Narvesen. Lite føles mer levende enn å stå på en ferge i fint vær og spytte morellsteiner over ripa. Like før vi skulle legge fra kai, kom en bil kjørende i nokså kjekk hastighet ned på fergeleiet.

Den ble vinket om bord og parkerte ved siden av oss. En likbil.

Da fergen ble satt i bevegelse, rullet føreren ned de sotete vinduene, og noe uventet satt en eldre kvinne bak rattet. Jeg kunne se at hun var høy og mager, selv om hun aldri kom ut av bilen. Det bleke ansiktet hadde et streif av fornem hest og lyste liksom opp i alt det svarte; jeg måtte anstrenge meg for ikke å glane. Hun holdt en sigarett med et langt munnstykke mellom fingrene, og tente den. Hun støttet albuen på bildøra i det nedrullede vinduet. Det skulderlange, gråblå håret hennes flagret i vinden, og hun så ut som hun kjedet seg mildt, slik bare røykere kan. Bak i bilen skimtet jeg en kiste. Jeg lurte på om den var tom, eller om det lå noen i den. Jeg tenkte, med den levendes sultne logikk, at en slik siste overfart ville passet meg fint. Den stunden, på vei over en vestlandsfjord, er fortsatt et av mine mest levende minner. Fruktkjøttet på tunga, de glatte morellsteinene som vi

spyttet ned i skummet rundt baugen, døden i bilen ved siden av oss.

Jeg kan ingenting om døden. Men jeg vet at kråkene på Nordre gravlund spiser stearin fra gravlyktene om vinteren. Jeg har kommet over dem, der de har sittet rundt knuste lykter på de små hellelagte veiene mellom gravsteinene. Jeg har stusset over hvordan utbrente gravlykter stadig ser ut til å flytte seg bort fra gravene. Så ble jeg oppmerksom på en notis i en lokalavis om at knuste gravlykter måtte ryddes fra rullebanen til en småflyplass like ved en gravlund i Vesterålen. Det viser seg at kråker over hele landet har spesialisert seg på å løfte lyktene flere titalls meter opp i luften, og så slippe dem ned på hardt underlag for å få tak i stearinen på innsiden av hardplasten. Så har de fest. I Mosjøen, de vintrene det er mye snø, trekker også reinsdyrene inn på gravlundene og forsyner seg av ferske bærekranser. Det omtales som et problem, men jeg kan ikke tenke meg en penere gravpynt enn et fornøyd, mumsende reinsdyr, eller en uregjerlig kråke med nebbet glinsende av feit stearin.

Morfaren min døde da jeg var nærmere forti år. Han var den første til å dø av beste-foreldrene mine. Fram til da hadde jeg hatt døden på god avstand i livet. Da gjorde jeg noe jeg senere har tenkt på som en feil. Jeg sa nei til muligheten til å se morfar før begravelsen. Jeg hadde besøkt ham bare en uke før han døde, vi hadde sittet i

mange timer og spist vafler og snakket om hunder og fotball og barndom, og jeg tenkte at det fikk være et godt siste minne.

*Jeg kan
ingenting om
døden, men
det hender jeg
forstår noe om
livet når jeg
ferdes mellom
graver.*

Jeg ankom med fly dagen før begravelsen og hadde ikke engang sett på dødsannonсен. I kirka, på begravelsesdagen, fikk jeg et slags virkelighets-sjokk da jeg fikk øye på kista med kransene på kistelokket. Og morfars navn på begravelsesprogrammet. Senere har jeg forstått at det kunne vært fint å vite litt mer om hva som skjer fra man dør til man ligger der i lukket kiste. At det finnes en form for nærhet i å ta inn dét også. Derfor var jeg bestemt på å se farfaren min før begravelsen da han døde bare noen måneder etter morfar. I tillegg la jeg handa mi på armen hans. Først var jeg ikke sikker på om det var lov, men hvem skulle nekte meg, han var fortsatt min farfar.

Jeg kan ingenting om døden, men det hender jeg forstår noe om livet når jeg ferdes mellom graver. Man kan ikke gå på en gravlund og planlegge å slanke seg eller sukke over sitt bleke vinteransikt. Man må

holde seg litt på matta. Ha respekt for perspektivet de døde tilbyr. «Huff, du er ny her», hilser jeg idet jeg går forbi en fersk grav på mine rusleturer. Jeg liker best å gå på den delen av lunden hvor attenhundretallsgravene er, med sine stolte titler på gravsteinene: *grosserer, koldjomfru, reisende*. De gamle steinene kan man granske med god samvittighet og skamløs nysgjerrighet. De nye minner for mye om hvor tilfeldig det er, hvem av oss som går og leser på steinene, og hvem som ligger under dem. Dessuten er nyere gravsteiner dårlig lesestoff. Altfor like. Altfor tilbakeholdne og engstelige. «Hvil i fred». Sånn går det når man overlater skriften til sørgende slekt og samtidens normer.

Jeg kan ingenting om døden, men jeg vet at gravskikker er til for de levende, og at de endres med tiden. På bosniske gravtavler fra fjorten- og femtenhundretallet kunne de døde selv komme til orde. Det var heller ikke uvanlig å hugge tavlene selv, mens man levde. Da var det liten vits i vagheter. «*I sin tid var jeg den beste ektemann i Dubrava*», står det på en slik tavle. Og på en annen: «Vær så snill søstre brødre og annet folk/ Ikke rot med knoklene mine».

Skjønt, hvis man først på de levendes vis skal gi seg den skamløse rangeringen i vold, er kanskje den fineste og mest misunnelsesverdige skriften av alle den som finnes på poeten Robert Frosts grav: «*I had a lover's quarrel with the world.*» ■

SAMTIDEN FRA FRAMTIDEN

OLE MARTIN MOEN er filosof og professor ved OsloMet. I «Samtiden fra framtiden» diagnostiserer han viktige institusjoner eller fenomener i samtiden – sett fra framtiden.

Fantasiens grenser

Hvis man ser på kart fra 1500- og 1600-tallet, vil man iblant oppdage fabeldyr som er tegnet inn på delene som fremstiller hav. Det kan være vanskelig, nå i ettertid, å avgjøre om folk trodde at disse fabeldyrene fantes, eller om de var innforstått med at de var fantasi.

På 1700-tallet blir fabeldyrene borte fra kartene. Samtidig dukker det imidlertid opp et underlig fenomen på land, kalt «landegrenser». Disse var tegnet inn med tykke linjer som delte landområder opp i mindre deler. Her på den skandinaviske halvøya er det tegnet inn en såkalt landegrense mellom «Norge» i vest og «Sverige» i øst, og lenger mot nord finner vi grenser mot «Finland» og «Russland».

Trodde folk at landegrensene virkelig eksisterte? Noe kan tyde på det. Det finnes mange bilder av folk som har dratt til treriksgrensa, punktet der man tenkte at grensene mellom Norge, Sverige og Finland møtes.

På disse bildene har menneskene ofte stilt seg opp i rare positurer for å kunne befinne seg i flere land samtidig. I mange tilfeller peker de utover i skogen med armene. Det er åpenbart for oss som betrakter disse bildene i dag, at det ikke egentlig går noen grense der de peker.

Det er en utbredt oppfatning i dag er at folk den gang må ha innsett at grensene ikke var reelle. Tolkningen er da at de tok del i et *live-action role-play*, der man spilte ut en kollektiv fantasi. Dette understøttes av at det ble brukt kostymer («uniformer») for å vise hvem som var på lag.

Mot en slik forklaring innvendes det imidlertid at både barn og voksne omtalte landegrensene som om de var reelle, helt uten at kommunikasjonen deres bar preg av spøk eller ironisk distanse. Alvoret kan imidlertid forklares ikke bare med at folk trodde at grensene var reelle, men også med at fantasien ble håndhevet av væpnede vakter som kunne

arrestere, låse inne og deportere menneskene som brøt reglene som var bestemt for spillet.

Det er viktig å huske at grensene i de fleste tilfeller markerte territorielle skiller mellom «stater». Stater, etter Max Webers definisjon, var organisasjoner med monopol på voldsutøvelse innenfor et avgrenset geografisk område. Dermed kunne fantasien raskt bli blodig alvor. Det er også viktig å huske, som konteksten for dette, at stater sjelden hadde mekanismer for å hindre at mennesker med psykopatiske og narsissistiske trekk kunne erverve seg makt i en stat og dermed tilgang til store mengder våpen. Vi ser mange eksempler på at stormannsgale statsledere knyttet størrelsen på sitt eget ego til størrelsen på sin egen stats avmålte territorium, en adferd som minner om den vi finner hos kattedyr. Feider om hvor grenselinjene mellom territoriene skulle trekkes, kunne gå helt over styr. I

den første store grensefeiden på 1900-tallet ble 20 millioner mennesker drept. I den andre feiden, noen tiår senere, ble ytterligere 55 millioner drept.

I lys av alle livene som gikk tapt, kunne man anta at landegrenser etter hvert ble et upopulært rollespill. Imidlertid ser det ut til å ha vært svært få som tok til orde for å avslutte grensespillet.

En mulig forklaring er at mange mente at grensene hørte naturlig hjemme der de lå. Tanken må da ha vært at det fantes en fasit hvor grensene mellom de ulike territoriene burde trekkes, og at historien frem til da hadde vært en utvikling henimot det som var sammenslutning og oppstyking.

I fortellingene om fortiden var det vanlig å anse det som et gode at Harald Hårfagre fikk «samlet Norge til ett rike». Hårfagres ætt, som kom fra Vestlandet, erobret landområder nordover og østover, og på denne måten ble eksempelvis Sarpsborg og Lofoten samlet innenfor én grense. Kanskje kunne entusiasmen for dette forklares med at innlemming i stadig større områder ble ansett som et gode. Da er det imidlertid uklart hvorfor det ble ansett som negativt at denne enheten ble innlemmet under Danmark fra 1380 til 1814 og under Sverige fra 1814 til 1905.

I løpet av andre halvdel av 1900-tallet ble det vanlig å snakke om en prosess som ble kalt «globalisering». Det henviste til at det stadig ble vanligere både å reise og

handle på tvers av landegrenser. En «globalist», den gang som i dag, henviste til dem som mente at jorda burde utgjøre en enhet for menneskelig samarbeid. I dag er globalisme i hovedsak et isolasjonistisk syn, som går ut på at vi bør legge kunstige hindre i veien for samarbeid mellom menneskene som bor på jorda, og menneskene som bor i koloniene på månen og mars. Den gangen var imidlertid globalisering et skritt i progressiv retning.

Globaliseringen møtte motstand på 2020-tallet. I det norske området var det i første rekke Senterpartiet som ledet kampen for å opprettholde grensene, slik at folk i hovedsak måtte bli boende der de tilfeldigvis var blitt født, og måtte betale straffeskatt for å få samarbeide med mennesker som oppholdt seg andre steder.

I 2030 ble det foreslått, først som en spøk, at dersom grenser virkelig er så bra, så burde vi lage mange flere av dem. For hvis det er bra at det er en grense mellom Sarpsborg og Göteborg, hvorfor ville det ikke også være bra med en grense mellom Sarpsborg og byer som Hamar, Oslo, Bergen og Trondheim? Spøken ble imidlertid tatt alvorlig av «grasrota» i Senterpartiet, med det resultat at partiet allerede i 2031 fikk Stortinget til å vedta Lov om lokalt sjølstyre.

Allerede den samme dagen som loven trådte i kraft, erklærte Bergen seg som et selvstendig landområde med Herman Friele

som høvding. Gleden ble imidlertid kortvarig for Friele, for den samme lovparagrafen som hadde gjort det mulig for Bergen å kreve løsrivelse fra Oslo, gjorde det også mulig for Fyllingsdalen og deretter Laksevåg å kreve løsrivelse fra Bergen.

Siden folk enkelt kunne logge seg inn på Altinn og kreve sjølstyre enda nærmere grasrota, skjedde oppdelingen raskt. I overgangsperioder ledet dette til underlige utfall, som at det i noen timer var 500 prosent toll på import av kaffe fra den ene siden av Torgallmenningen til den andre. Imidlertid var det mange som nøt godt av å kunne samarbeide med mennesker andre steder i verden. Siden samarbeidet kunne trues av naboer som ønsket særregler for seg og sine, hadde de fleste, i løpet av en knapp uke, krevd oppdeling som så langt som Altinn tillot, nemlig helt til at hvert enkelt menneske fikk råde over seg selv. Senterpartiets kamp for lokalt sjølstyre ledet derfor, i løpet av kort tid, til en situasjon som i praksis var ensbetydende med full frihandel og ingen grenser.

Trygve Slagsvold Vedum, daværende leder for Senterpartiet, opprettholdt imidlertid en grense med sterke restriksjoner på handel mellom seg selv og resten av verden. Han vedgikk imidlertid, etter fem uker, at det var et tapsprosjekt og tok valget om å åpne opp. Som han selv sa det, i åpningstalen som han holdt hjemme på gårdstunet, er det bare fantasien som setter grenser. ■

IKKE FLYKT FRA DIN EGEN TID!

**ETT ÅR
MED SAMTIDEN**
Kun 599,-
Studenter og
skoleelever:
499,-

ABONNER PÅ SAMTIDEN!

OM OMSLAGET

Omslagsillustrasjonen til denne utgaven er laget av en redningsvest. Haugene med redningsvester på strendene i Lesvos er et overveldende spor etter alle som har tatt den farlige ferden over Middelhavet. Tittelbladene er bilder av veier flyktingene kan ha gått. Illustrasjonene er laget av kart. Både nye kart som flyktingene kan ha brukt på reisen, og gamle kart som kan fortelle noe om bakgrunnen for dagens situasjon.

Maria Astrup, illustratør

RETUR
Universitetsforlagets kundeservice
Postboks 508 Sentrum
0105 Oslo

INNHold SAMTIDEN nr. 1 2021

Tove Gravdal Intervju med **Filippo Grandi**, FNs høykommissær for flyktninger

Kristina Quintano La de grusomme bildene hjemsøke oss + bokutdrag

Mariken Lauvstad De rettsløse

Sylo Taraku Hvor mange og hvem skal vi ta imot?

Anne Håskoll-Haugen En flyktning krysser mitt bord

Katrin Glatz Brubakk Bli sint!

Fem flyktninger forteller Jila, Luan, Hanin, Mohamed og Maryam

Marthe Valle og **Jon Helgheim** Synet på *dem* splitter oss. En brevveksling

Christian Kjelstrup Kan flyktningkrisen løses? Intervju med **Khalid Koser**

Achille Mbembe Forestillingen om en verden uten grenser

Ingrid Sunde Koslung På grensen. Fotografier

KRITIKK

Marcus Paus Samtidsmusikk. Ruinromantikk eller tradisjonsfornyelse?

Martin Svedman Dør dramatikken som litterær sjanger?

Julie Rongved Amundsen Om romanen og teateret

FASTE SPALTER

Louisas verden Louisa Olufsen Layne: Fra konsensus til uenighet

Kjersti Bjørkmo Kjersti skriver om ting hun ikke kan: Døden

Samtiden fra framtiden Ole Martin Moen om landegrenser

ISBN 978-82-03-36752-6

9 788203 367526

Redaktør: Christian Kjelstrup